

RAXMONOV AZAMAT RUZVONOVICH

**TALABALARDA MILLIY IFTIXOR
TUYG'USINI RIVOJLANTIRISH
MEXANIZMLARINI
TAKOMILLASHTIRISH**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

RAXMONOV AZAMAT RUZVONOVICH

**TALABALARDA MILLIY IFTIXOR
TUYG'USINI RIVOJLANTIRISH
MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH**

Monografiya

-4643/x-

Nukus
"ILMIY VA O'QUV ADABIYOTLAR NASHRIYOTI"
2023

UDK:378:371.
KBK:66.61+74
R30

Raxmonov A.R.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish. Monografiya. – Nukus: "ILMIY VA O'QUV ADABIYOTLAR NASHRIYOTI", 2023. – 108 b.

Monografiya Respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining «Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy-ma'rifiy rivojlantirishda innovatsion g'oyalar tizimini shakllantirish va ularni amalga oshirish yo'llari» ustuvor yo'nalishi doirasida bajarilgan.

Monografiya keng kitobxonlar ommasiga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

G.O. Ernazarova

Pedagogika fanlari doktori, professor

X.I. Ibragimov

Pedagogika fanlari doktori, professor

Chirchiq Davlat Pedagogika universiteti ilmiy-texnik kehgashining 2023-yil 29-noyabrdagi 19-sonli majlisida nashr etishga tavsiya etilgan

ISBN 978-9910-9577-5-8

© Raxmonov A.R., 2023.

© "ILMIY VA O'QUV ADABIYOTLAR NASHRIYOTI", 2023.

KIRISH

Jahon ta'lim amaliyotida siyosiy-iqtisodiy va mafkuraviy rivojlanish tendensiyalariga muvofiq ta'lim jarayonlarini takomillashtirishda zamonaviy pedagogik paradigmalardan foydalanish mexanizmlari amaliyotga joriy etilmoqda. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2015 yilda ishlab chiqilgan barqaror rivojlanish maqsadlariga asosan milliy pedagogik qadriyatlarni demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish, ta'lim mazmuniga vatanparvarlik va demokratik g'oyalarni singdirish, yoshlarda Vatanga bo'lgan muhabbat tuyg'usini shakllantirish, xalqning ma'naviy va intellektual merosidan foydalanishga doir amaliy loyihalarni tatbiq etish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jaxonning ko'plab ilmiy markazlari va institutlarida globallashuv jarayonini rivojlanish tendensiyasi nuqtai nazaridan tahlil qilish, milliy g'oya targ'ibot texnologiyalarining mohiyati va xususiyatlarini anglash, o'sib kelayotgan yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda innovatsion texnologiyalarning ahamiyati bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Globallashuv jarayonida milliy qadriyatlarning inqirozi, milliy ruhdagi g'oyalarning yemirilishiga sabab bo'luvchi omillar, mazkur jarayonni ilmiy asosda boshqarish mexanizmlari, yoshlarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda taraqqiyot falsafasining (development philosophy) zamonaviy paradigmalaridan foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Respublikamizda so'ngi yillarda talabalarni ma'naviy-axloqiy, milliy iftixor g'oyalari ruhida tarbiyalash, yurtini sevuvchi Vatanparvarlik tuyg'ularini boy madaniy meros vositalari asosida shakllantirish va rivojlantirishning huquqiy-me'yoriy asoslari yaratilmoqda. Zero, «...mamlakatimizda ma'naviy tarbiya tizimining yangi strategiyasini yaratib, halqimiz, ayniqsa, yoshlar o'rtasida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifat va mazmun jihatidan yangi bosqichga ko'tarishimiz kerak»¹ligi Yangi O'zbekiston sharoitida

¹ Prezident Mirziyoyev Sh. Raisligida 2021 yil 19 yanvardagi ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha video-selektor yig'ilishi. // Xalq so'zi. 2021 yil 20 yanvar

amalga oshirilayotgan islohotlarning ustuvor jihatlari sifatida qaralmoqda. Shu asosida talaba-yoshlarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning pedagogik jihatlari takomillashtirishning pedagogik imkoniyatlari yanada kengayadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr' PF-5847-son "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida", 2022 yil 28 yanvar' PF-60 son "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmonlari, 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3907-son "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida", 2020 yil 27 fevraldagi PQ-4623-son "Pedagogik ta'lim sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021 yil 26 martdagi PQ-5040-son "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2021 yil 3 iyundagi 340-son "Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarorlari hamda mavzuga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

Ushbu tadqiqot Respublika fan va texnologiyalar rivojlanishining I. «Axborotlashgan jamiyat va demokratik davlatni ijtimoiy, huquqiy, iqtisodiy, madaniy, ma'naviy-ma'rifiy rivojlantirishda innovatsion g'oyalar tizimini shakllantirish va ularni amalga oshirish yo'llari» ustuvor yo'nalishi doirasida bajarilgan.

Sharq mutafakkirlarining milliy g'oya va ma'naviyat targ'iboti, Vatan va vatanparvarlik tuyg'usi borasidagi fikrlari, O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning mavzu borasidagi siyosiy qarashlari mazkur tadqiqot ishining metodologik asosini tashkil qiladi.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish, globallashtirish sharoitida milliy g'oyaning namoyon bo'lish

xususiyatlari, uni yoshlar ongiga singdirish hamda mazkur jarayonni innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish bilan bog'liq masalalar pedagog olimlar: E.G'oziyev, V.Karimova, M.Vohidov, S.R.Rajabov, I.Asqarova, A.Zunnunov, U.Mahkamov, S.Dolimov, K.Hoshimov, M.Ochilov, Q.Axmedov, M.Axmedova, S.X.Fayzulina, A.K.Minavarov, J.Xasanboyev, R.A.Mavlonov, O.Musurmanova, N.Shodiyev, N.Safarov, Yu.Axrorov, M.Isayeva, Sh.Diyarova, M.Akayeva, M.Mirqosimova, N.M.Egamberdiyevlarning; masalaning falsafiy aspektidagi talqinlari E.Yusupov, S.Otamurodov, N.Jurayev, K.Tulenova, J.Mavlonov, N.Shermuxamedova kabi olimlarning tadqiqotlarida yoritilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlari olimlaridan P.I.Ivanov, G.Ganabolin, V.A.Krutetskiy, N.I.Obidov, A.A.Qurbonov, G.Axmedov, A.Gashimov, N.I.Boldirev, O.S.Bogdanova, ye.V.Bondarevskaya, N.K.Goncharov, A.E.Izmaylov, A.I.Kochetov, N.M.Kazimov, I.S.Mar'yenko, E.I.Monoszon, I.F.Harlamov, V.A.Suxomlinskiylarning tadqiqotlarida o'quvchilarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish, zamonaviy sharoitda ijtimoiylashuv jarayonining o'рни va ahamiyati, tarbiya muammosini milliy aspektida o'rganishning pedagogik omillari o'rganilgan.

Xorijlik tadqiqotchilardan E.De Bono, Dj.Gilford, S.V.Gapius, G.D.Demos, V.A.Kan-Kalik, T.Lyubard, A.Maslou, A.Rou, A.Dj.Rou, R.Stenberg, ye.P.Torrans, E.From, X.G.Barnett, D.A.Xarvey, A.J.Brown, K.S.Findliy, L.Nefiodovlarning tadqiqotlarida tarbiyaning milliy va umuminsoniy omillari, o'zgaruvchan sharoitda tarbiya tamoyillarining namoyon bo'lish shakllari, globallashtirish jarayonlari va innovatsion texnologiyalarning munosabati, milliy madaniyatlarning o'zgarish jarayonlari, neoliberalizmning namoyon bo'lish shakllari va xususiyatlari, globallashtirish sharoitida axloq va din munosabatlari keng yoritib berilgan.

Mazkur tadqiqot ishi Chirchiq davlat pedagogika universiteti ilmiy-tadqiqot ishlari rejasining "Pedagogik ta'lim innovatsion klasterining ilmiy-nazariy asoslari" (2017-2021 yy.) mavzusidagi strategik ilmiy tadqiqot ishlar rejasida doirasida bajarilgan.

Tadqiqotning maqsadi talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Alqadordilikda kiritish asosida konseptual metodologik jihatdan takomillashtirilgan;

milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlaridan foydalanish metodikasi yoshlarning individual ta'lim makonini milliy geyani o'qitishning kognitiv, shaxsiy, maddaniy, kompetentlik kabi ramonaviy tamoyillari bilan intensiv ta'sirchanlik xususiyatlarini mebatga olgan holda integratsiyalash asosida takomillashtirilgan;

talabalarda milliy ixtidor t uyg'usining rivojlanganligini baholash mezonlari geosiyosiy maydonda axborotlardan to'g'ri foydalanishga o'rgatuvchi muammoli ish turlarini shaxsga yo'naltirilgan o'quv muhitida tarbiyaviy-axloqiy ta'sir ustuvorligida qo'llash asosida takomillashtirilgan

Tadqiqotning amaliy natijalari sifatida: talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish ko'rsatgich va mezonlari aniqlab chiqilgan;

talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha metodik tavsiyalar tizimi ishlab chiqilgan;

talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlarining pedagogik omillari aniqlashtirilgan;

talabalar milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish bo'yicha metodik tavsiyalar tizimida tarbiyalashga doir "Umumiy pedagogika" fanidan interfaol amaliy mashg'ulot ishlanmalarini yaratilgan.

Tadqiqot natijalarining ishonchligi qo'llanilgan yondashuv, usullarning ilmiy-metodik jihattan asoslanganligi, bilish nazariyasi metodologiyasi hamda pedagogik ta'lim sohasidagi Respublika va xorijiy davlatlar olimlarining ishlari asoslanganligi, nazariy ma'lumotlarning rasmiy manbalardan olinganligi, pedagogik tajriba-sinov ishlari samaradorligi matematik-statistik metodlar vositasida aniqlanganligi, xulosa, taklif va tavsiyalarning amaliyotga qo'llanilganligi hamda vakolatli tashkilotlar tomonidan tasdiqlanganligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati unda ilgari surilgan g'oyalaridan globallashtirish sharoitida talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish, bu borada ta'lim siyosatini to'g'ri amalga oshirish,

Tadqiqotning vazifalarini amalga oshirishda asosan, talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmining pedagogik imkoniyatlarini aniqlashtirish;

talabalarining milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirishning innovatsion mexanizmlari va targ'ibot texnologiyalariga asoslangan funksional modelini takomillashtirish;

milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini asoslangan mexanizmlardan foydalanish metodikasini takomillashtirish;

amaliyotga tabiiq etish mexanizmlari ilmiy metodikasi, nazariy va amaliy asoslarni aniqlashtirish.

Tadqiqotning obyekti sifatida talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish jarayoni belgilanib, tajriba-sinov ishlari Farg'ona davlat universiteti, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Guliston davlat universitetidan 318 nafar talabalar ixtirok etdi.

Tadqiqotning predmetini talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirishning mazmuni, shakli, metod va vositalari tashkil etadi.

Tadqiqotning usullari. Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning tarixiylik, ilmiy-metodik adabiyotlar tahilli, normativ hujjatlar asosida o'rganish, xorijiy tajribalarni qiyosiy va retrospektiv tahilli qilish, anketalar, test so'rovlarni o'tkazish, pedagogik kuzatish, pedagogik tajribaviy sinov, matematik, statistik tahill hamda tadqiqot natijalarini umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi sifatida quyidagilarni keltirib o'tamiz:

talabalarda milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari milliy g'oya targ'ibotining modellashtirilgan amaliy mexanizmlarini zamonaviy pedagogik paradigmatlarga qadriyatlilik tamoyili orqali implementatsiya qilish asosida aniqlashtirilgan;

yoshlarning milliy ixtidor t uyg'usini rivojlantirishning innovatsion mexanizmlari va targ'ibot texnologiyalariga asoslangan model shaxsga ta'sir etish usullarini universalilik, moslashtiruvchanlik darajalarida talabalarining akademik faoliyatiga dialektik

ma'naviy-marifiy ishlar samaradorligini ta'minlash sohasida o'tkaziladigan tadqiqotlar hamda metodologik yondashuvlarni takomillashtirishda ilmiy-uslubiy asos sifatida foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi.

Tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati dissertatsiyada milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga doir ilgari surilgan ilmiy-metodik tavsiyalar, nazariy xulosa va takliflar, milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish mexanizmlaridan oliy ta'lim muassasalarida umumiy pedagogika fanlarini o'qitishda foydalanish, oliygohlarda o'qitiladigan gumanitar fanlar bo'yicha yaratilgan darslik va o'quv-qo'llanmalar mazmunini boyitishda foydalanish mumkinligi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalarning joriy qilinishi. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot natijalari asosida:

milliy g'oya targ'ibotining modellashtirilgan amaliy mexanizmlarini zamonaviy pedagogik paradigmalarga qadriyatlilik tamoyili orqali implementatsiya qilish asosida aniqlashtirilgan. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari, muammoning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari, milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning ilmiy va amaliy ahamiyati borasidagi taklif va tavsiyalar Toshkent davlat pedagogika universitetida bajarilgan KA-1-003 raqamli "Yoshlarda vatanparvarlik dunyoqarashini rivojlantirishning ilmiy-pedagogik texnologiyalari yagona tizimini ishlab chiqish" nomli amaliy loyiha mazmuniga singdirilgan (Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022 yil 21 yanvardagi 02-07-3842/04-sonli ma'lumotnomasi). Natijada, pedagogik oliy ta'lim muassasalari talabalarining milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish tamoyillarining pedagogik imkoniyatlari kengaytirilgan;

shaxsga ta'sir etish usullarini universallik, moslashuvchanlik darajalarida talabalarining akademik faoliyatga dialektik aloqadorlikda kiritish asosida konseptual-metodologik jixatdan takomillashtirilgan yoshlarning milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning innovatsiyon mexanizmlari va targ'ibot texnologiyalariga asoslangan modeli, geosiyosiy maydonda axborotlardan to'g'ri foydalanishga o'rgatuvchi muammoli ish

turlarini shaxsga yo'naltirilgan o'quv muhitida tarbiyaviy-axloqiy ta'sir ustuvorligiga ko'ra metodik jixatdan tizimli qo'llash asosida takomillashtirilgan. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usining rivojlanligini baholash mezonlariga oid takliflardan Toshkent davlat pedagogika universitetining 1t3-2017927124-raqmli "Talim muassasalarida hamkorlik pedagogikasi asosida pedagogik faoliyatni rivojlantirish" nomli amaliy loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022 yil 21 yanvardagi 02-07-3842/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, sub'ektiv-axloqiy yondashuv asosida talabalarining milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari va o'quv-metodik ta'minotini takomillashtirishga erishilgan;

yoshlarning individual ta'lim makonini milliy g'oyani o'qitishning kognitiv, shaxsiy, madaniy, kompetentlik kabi zamonaviy tamoyillari bilan intensiv ta'sirchanlik xususiyatlarni inobatga olgan holda integratsiyalash asosida takomillashtirilgan milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish mexanizmlaridan foydalanish metodikasi, yoshlarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish modeli, kasbiy va axloqiy o'z-o'zini anglash, xulq-atvorning strukturali komponentlarini jamiyatning ijtimoiy pedagogik muammolariga faol munosabatini ta'minlashga refleksiv-ongli munosabatni shakllantirish bo'yicha ilmiy xulosalardan Toshkent davlat pedagogika universitetining KA-01-003 raqamli "Yoshlarda vatanparvarlik dunyoqarashini shakllantirishning ilmiy-pedagogik texnologiyalarining yagona tizimini ishlab chiqish" nomli fundamental loyiha doirasida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlashda foydalanilgan (Toshkent davlat pedagogika universitetining 2022 yil 21 yanvardagi 02-07-3842/04-son ma'lumotnomasi). Natijada, talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning amaliy mexanizmlari takomillashtirilgan.

I BOB. TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI RIVOJLANTIRISHning NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

1.1-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida

Keyingi yillarda yurtimizda amalga oshirilayotgan jadal islohotlar taraqqiyotning yangi bosqichini boshlab berganligi bilan xarakterlanadi. Bu davr jamiyatimiz hayotidagi siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarda amalga oshirilayotgan tub islohotlar davri sifatida tarixda qoladi. Odatda, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar haqida so'z borganda, davlatimiz rahbarining "Biz hali izlanishdamiz, o'rganishdamiz", deb aytgan so'zlari yodga tushadi [1]. Bu esa oldimizda bir-biridan muhim va dolzarb vazifalar turganini anglatadi. Chindan ham, hozirgi vaqtda yurtimizda mamlakat yetakchisidan tortib barcha bo'g'indagi rahbarlar yangicha sharoit, yangicha muhitda ishlashga, izlanib, o'rganib, xalq bilan muntazam muloqot asosida faoliyat yuritishga intilmoqda. Shu ma'noda, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan O'zbekistonda yangi, demokratik islohotlarni boshlashda eng maqbul yo'l tanlandi va u hayotda qisqa muddatda o'zini to'la oqladi, deb aytishga bugun barcha asoslar bor.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini pedagogik jihatdan shakllantirish ularda Vatanparvarlikni, yurt tinchligi va xalqning osoyishtaligini ta'minlashga undaydi. Talabalarda o'zi yashayotgan davlatning tinchligi hamda xavfsizligini barqarorligini ta'minlashda jonbozlik ko'rsatish milliy iftixor tuyg'usini amaliy ifodasi sifatida ko'rinadi. Turli millat va elatga tegishli fuqarolarni o'rtasida inoqlikni yuzaga kelishida hissa qo'shishi millat orasida o'zining qadr-qimmatini anglashini ta'minlaydi. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishga qaratilgan faoliyat mohiyatini yoritishda "rivojlanish", "tarbiyalash", "shakllantirish", "omil", [120] "pedagogik ta'sir", "milliy g'urur", "milliy iftixor" va [124] "milliy o'zlikni anglash" kabi tushunchalar tayanch tushunchalar sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot muammosini ijobiy hal etishda tushunchalarning mazmunini to'laqonli anglab olish taqozo etiladi.

Ko'pincha tegishli pedagogik adabiyotlarda "shakllanish", "rivojlanish", "tarbiyalash", ba'zi manbalarda keltirilishicha "ijtimoiylashuv" iboralarining alohida mantiqqa mosligi ta'kidlanadi. "Shakllantirish" va "rivojlantirish" iboralarining o'zaro bir-birining to'ldiruvchi iboralar ekanligi yuzasidan talqinlar ham mavjud. Ularga ko'ra, shakllantirish jarayoni rivojlantirish va rivojlantirish jarayoni esa shakllantirish asosida sodir bo'lishi tushunchasi ilgari suriladi.

Shaxs tarbiyasini amalga oshirish tarbiyani har tomonlama puxta tashkil etish bilan, shaxsda ma'naviy-axloqiy, irodaviy va insoniy sifatlarni barqaror yo'lga qo'yadi. Tarbiya o'z navbatida ijtimoiy faoliyatda umumiy va muhim kategoriya sanaladi. Shuningdek u ijtimoiy hodisa zahirida bir qator xususiyatlarga ega. Masalan, ajdodlar merosi asosida yig'ilgan tajribalarni yosh avlodga yetkazish va mavjud bilimlarni egallash, insonni sog'lom rivojlanishi, ongni yetuk jixtdan taraqqiy etishi kabi mazmuni o'zida aks ettiradi.

I.S.Maren'ko shaxsning tarbiyalanganlik darajasi turli faoliyat va fe'l-atvor mazmunida namoyon bo'ladigan o'qishga, mehnatga, kishilarga, atrof-muhitga munosabati orqali belgilanishiga urg'u beradi. [3] N.I.Boldirevning fikricha, shaxsning tarbiyalanganlik darajasi barqaror xulq-atvor ko'nikmasida, o'quvchining xatti-harakati, muomalasi va ularning nuqtai nazarida vujudga keladi. Mazkur daraja shaxsning fe'l-atvorida sodir bo'lgan ma'lum sifat o'zgarishi bilan belgilanadi. Shaxsda ma'lum sifatlarning tarbiyalanganlik darajasini quyidagi shartlar asosida aniqlash

maqsadga muvofiq ekanligini ta'kidlovchi yondashuvlar ham mavjud:

- shaxsning alohida sifatlarini ajratib ko'rsatish, ularni namoyish etish (N.I.Monaxov, M.I.Shilova);[5]

- shaxs tomonidan tashkil etilayotgan faoliyat yo'nalishlari (L.I.Bojovich, A.V.Zasimovskiy);[6]

- shaxs faoliyati jarayonining mohiyatini o'rganish (O.S.Bogdanov, V.P.Petrova);[7]

- yaxlit jarayon, kundalik yoki yakuniy natijalarning ko'rsatkichlari (O.Musurmonova).[162]

"Rivojlanish" iborasining sof biologik, "tarbiyalash" iborasining [123] pedagogik, "shakllanish" iborasining esa falsafiy[123] kategoriyasini o'z o'rnida taxlil etadigan bo'lsak, shundan anglash mumkin, shaxs rivojlanishi shakllanishdan o'laroq (soddaroq so'zlar talqinida shaxsning muayyan xulq-atvoriga qaratilgan ko'nikmalarini rivojlantirish) mohiyatida vujudga keluvchi ijtimoiy jaraayondir. Ammo, "shakllanish" iborasi kishi ongini taraqqiy etishi va uning vujudga kelishini anglashi uchun asosiy tushunchadir. Bu esa aniqlangan ma'lumotlarda, shaxs ichki dunyosini tarkib toptirish hodisasi, unda irodaviy hamda ma'naviy xulq-atvorning mavjudligi va yaxlitligiga tayanib hosil qilinadi.

Pedagogika nazariyasi va amaliyoti fani doirasida esa "shakllanish" tushunchasi asosan tarbiyaviy jarayon hamda ayrim o'rinlarda ijtimoiy munosabatlar mohiyatini ochib berishda qo'llaniladi.[175] Masalan, "shaxsning shakllanishi uning insonlarga, o'ziga, o'z kelajagiga va boshqalarga nisbatan ijtimoiy munosabatlarda shaxsning qiyofasini belgilab beruvchi xulqi va harakatlaridagi o'ziga xoslikni aks ettiruvchi murakkab hodisadir" (P.M.Yakobson).[33]

"Ijtimoiylashuv" esa shaxs shakllanganlik darajasining yuqori bosqichi hisoblanadi. J.Piajening ta'rifiga ko'ra, ijtimoiylashuv bu ijtimoiy muhitga moslashuv jarayoni bo'lib, u individning muayyan rivojlanish darajasiga erishib, boshqa insonlar bilan hamkorlik qilish layoqatiga ega bo'lishini anglatadi. Shaxsning ijtimoiylashuv jarayonining mohiyatini o'rganishda M.I.Rojkovning quyidagi konsepsiyasi alohida ahamiyatga egadir:

ijtimoiy tarkib topishda ijtimoiy amaliyot, ya'ni individning ijtimoiy munosabatlarning turli sohalariga amaliy kirishishi muhim o'rin tutadi.[10]

Yuqoridagi fikrlarga asosanib qayd etish mumkin talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish davomiyligi tizimli hamda izchil pedagogik yondashuvni talab etadi. Mazkur jarayon barkamol avlodni yetuk shaxs sifatida tayyorlash birga malakali mutaxassis etib tarbiyalashni o'z ichiga oladi.

Tadqiqotni o'rganish uchun "omil" iborasining mazmunini tushunish qatorida faoliyatni samrali tashkillashtirish muhim belgilanib, kerakli omillarni qayd etish lozim. Ammo oliy ta'lim sohasining keyingi vazifasida talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish uchun o'zaro hamkorlikni amalga oshirish klaster imkoniyatlarini omillar zahirida ochib beradi.

Pedagogik tadqiqotlarda ushbu tushuncha muayyan faoliyatning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi "shart" (T.V.Frolova), "holat" (P.I.Djanelidze), shuningdek, "sabab" (D.M.Grishin) kabi talqin etilgan.[11] Keyingi yillarda olib borilgan tadqiqotlar asosan tarbiyani tashkil etish, unda ma'naviy sifatlarini tarbiyalash, ularni takomillashtirish, tarbiyaviy jarayonning samaradorligini oshirish masalalari o'rganilgan va eng asosiy muammolar ilmiy ibora sifatida qaralayotgan omillar "ichki va tashqi omillar" tarzida tizimlashtirilgan.[122] Ayrim tadqiqotlarda ma'lum faoliyat yoki jarayonning samarali bo'lishini ta'minlovchi omillarning ob'yektiv va sub'yektiv xususiyatlarga ega bo'lishi ta'kidlanadi. Quyida keltirilgan fikrlarga tayanib ilmiy muammo zahirida tadqiq etilgan tajriba-sinov davomida ko'zga tashlangan holatlar, talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda innovatsiyon ta'lim klasteri mexanizmidan foydalanishni ustuvor sub'yektiv omillar sifatida (jarayon 1.1-rasmga sxema shaklida) kiritildi.

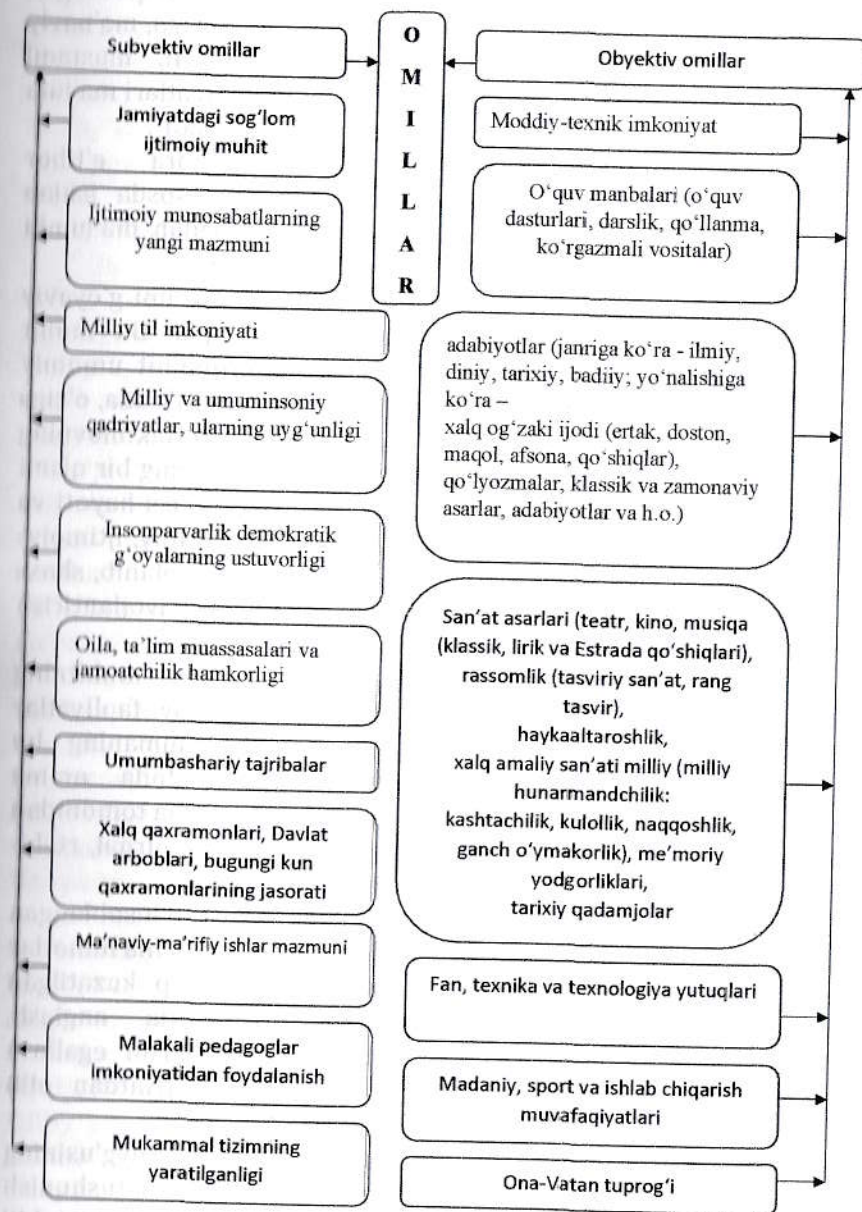
1. Sub'yektiv omillarning tarkibiy tuzilmasi sifatida: [120] jamiyatning sog'lom muhitda qaror topganligi, shaxs o'zligini tushunishga yordam beruvchi g'oyalarning yetakchi o'rin tutishi; shaxs munosabatlarining yangicha mazmun ifodalshi; milliy qadriyatlarining yangilanishi,[122] bilimlarni oshirish bo'yicha muayyan faoliyat tashkil qilish; milliy hamda

umumbashariy qadriyatlar uzviyligiga erishish; ijtimoiy jarayonlarda inson omilini erkin faoliyatini kuzatilishi; talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish imkoniyatlarida oila, ta'lim muassasalari va mahalliy jamotachilik harakataini keng imkoniyatlarini yaratish; Shaxs dunyoqarashida umuminsoniy qadriyatlarini rolini oshirish; ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tashkil etisha va boshqaruvini muqobillashtirish; talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri modelidan foydalanish, notiqlikni, kreativlikni, hayotiy tajribalarga tayanish va ularning imkoniyatidan o'rinli foydalanish; talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish asosida klaster modelining imkoniyatlarini yaratilganligi va boshqa shu kabilar.

II. Ob'yektiv omillarning tarkibiy tuzilmasi : oliygozlarda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni sifatini yuksalishida imkon beruvchi ilm-fan texnologiya yutuqlariga asoslangan moddiy-texnika bazasini takomillashtirish; pedagogik tushunchalar singdirilgan o'quv adabiyotlari(o'quv qo'llanma, o'quv dasturi, o'quv darsliklar, didaktik hamda demonstratsiyon materiallar)ning ishlab chiqilganligi; talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishning axborotli texnologiyalari(ommaviy axborot vositalari – gazeta, jurnal, radio, televideniye va komp'yuter)ning xizmatini yaratilgani va shu kabilardir.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish davomida klaster mexanizmining qo'llash ular o'rtasida ijtimoiy muhitni roli muhim ahamiyatga ega. Ammo talabalarining jamoat tuzilmasida shakllanishida milliy iftixor tuyg'usini qaror toptirish davomida ijtimoiy ta'sir yetakchi hisoblandiZero, talabalarining umumiy shakllanishiga ta'sir etgani kabi ularda milliy iftixor tuyg'usining qaror topishida ijtimoiy ta'sirlar yetakchi hisoblanadi.

Shuningdek quyidagi keltirilgan omillar zahirida, **birinchidan**, sog'lom muhitning qaror topganligiga asos sifatida talabining alohida ko'rsatilganligi bejiz emas. Binobarin, talabalar kichik va keng imkoniyatli muhitda jamoaviy zarur vazifalarini bajarishga jalb etiladi.

1.1-pacm. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish omillari

Ikkinchidan, ma'naviy qadriyatlarini o'rganishga qaratilgan bilimlarni olishlari, ijodkorlik va tashabus ko'rsatishga, ma'naviy yetuklikka chorlovchi yo'l ochiladi; **uchinchidan**, mustaqil hayotga kirishishda milliy iftixor tuyg'usini imkoniyatlari ma'lum tajribalarni boyitadi va ma'naviy o'zlikni rivojlantiradi".

O'zbekistonda shaxsni yetukligiga tobora e'tibor qaratilmoqda va uning xaq-xuquqlari qonuniy asosda ishlab chiqildi. Lekin pedagogika fanining tushunchalaridan ma'lumki talabalarning milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish

uchun alohida ta'sirli muhit mavjud bo'lib, hozirda uni g'oyaviy jixatdan takomillashtirishga zarurat kuzatilmoqda. Bu muhit talabalar mansub bo'lgan mikromuhitdir. Mikromuhit umumiy ijtimoiy muhitning tarkibiy tuzilmasida namoyon bo'lsada, o'ziga xos jihatlari bilan ham tavsiflanadi. Chunonchi, N.Hakimovning qayd etishicha: "Mikromuhit umumiy sotsial muhitning bir qismi hamda umumiy, yakka-yolg'iz tomondan birligi, shaxs hayoti va amaliy faoliyatida bevosita ta'sirga kirishishda moddiy, ijtimoiy-siyosiy mafkuraviy omillarning umumlashmasi hisoblanib, shaxs betakrorligida, ichki dunyosini chiroyliligida rivojlantirish omillari va shartlarini o'z ichiga oladi".[12]

Yana shuni qayd etadigan bo'lsak, makro muhitning ahamiyati, unda qaror topayotgan o'zaro ijtimoiy faoliyatlar mazmunida meyoriy hudjatlarni asoslanishi ommaning bu yuzasidan bergan ma'lumotlariga tayanadi. Unda omma tushunchalarini hisobga olish, xohish-istaklarni omma tomonidan kelishilganligi, ommaviy axborot vositalari, gazeta, jurnal, rtele-radio namoishlarida o'z natijasiga ega bo'ladi.

Odatda keng muhitda kichik tarmoqlarda ustun hisoblangan iboralar talaba shaxsini rivojlanishidagi ta'siri uchun ma'lumotlar oddiy kechmaydi. Ayanchli tomoni shundaki ko'p kuzatilgan holatlarda hayotni yengil-yelpi tushunchalarda anglash, mikromuhitning oson yo'llarda moddiy sharoitlarini egallash singari g'oayalari pedagogik-psixologik, falsafiy jixatdan olib borgan tajriba-sinovlarda asoslanmoqda.

O'liy o'quv yurtlari talabalarida milliy iftixor tuyg'usining rivojlantirish jarayonida tushunchaning mohiyatini tushunish talab qilinadi. Shu sababli [123] manbalarda yoritish holatini tahlil

qilish asosida[123] talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish darajasini aniqlashga yordam beruvchi mezonlarni ishlab chiqishga urinib ko'ramiz. A.Ibrohimov, X.Sultonov va N.Jo'rayevlarning fikrlariga ko'ra, "shaxs g'ururi - bu faxr", "milliy g'urur - bu iftixor" bo'lib, ular garchi bir-birlariga yaqin ma'nolarni anglatsada, bir vaqtning o'zida bir-biridan ma'lum darajada farqlanuvchi tushunchalar ekanligi ta'kidlanadi.[12]

Bu o'rinda mualliflar quyidagi fikrni ilgari suradilar: "Milliy iftixor millat o'zini yaxlit ijtimoiy birlik ekanligini ongli ravishda his qilishidir. Bu shunday bir kuchli ruhiy holatki, u tufayli tarixiy birlik, qon-qarindoshlik, til, madaniyat, ma'naviyat, iqtisodiy hayot va kelajak birligi millat vakillarining qalbidan chuqur o'rin oladi".[13]

"Milliy iftixor tuyg'usi o'z milliy mansubligidan faxrlanish imkoniyatini beradi. Milliy iftixor tuyg'usi o'z millatining boy tarixi, madaniy va ma'naviy merosidan, uning jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasidan g'ururlanish imkoniyati. Milliy iftixor tuyg'usi - o'zligini anglash va o'zgalarni tushunishga da'vat etuvchi qudratli kuch". [147]

Ma'lumotlarda aniqlanishicha mualliflar g'urur iborasini shaxsga, iftixor iborasini esa milliy o'zlikni tushunishga xos tuyg'u sifatida qayd etadilar. Asl holatlar o'rtasidagi o'zgarishlarni ko'rsatuvchi ma'lumot sifatida qabul qilinadi. Har ikkala tushunchaga berilgan ta'rif bo'yicha g'urur iborasi individual xolatlarda, iftixor iborasi esa ijtimoiy jaroyonni aks etadi, degan fikr paydo bo'ladi.

"Milliy g'urur (iftixor) - shaxsning ijtimoiy tuzilmalarda o'zlikni anglashdagi xarakterlari ajdodlar qoldirgan madaniy va moddiy merosga, sivilizatsiyaga qo'shgan hissasi, boshqa millat xalqi oldida qadrlanish, obro'ni oshishida faxrlanish tuyg'usini ifodalovchi tushuncha", deb ta'rif beriladi manbalarda.[15] Mazkur tuyg'uni shaxsning ma'lum xulq-atvorida ko'rish mumkin: milliy yutuqlarni qo'lga kiritish, obro'dan g'ururlanish, kishilar muammolariga e'tiborsiz qaramaslik; el-yurt va millatning kelajagi uchunfidoiylik; millatning moddiy-ma'naviy me'rosini qadrlash; xalqning urf-odatlarini, marosimlarini hurmat qilish,

moddiy va madaniy boyitish yuzasidan qayg'urish; mehr-muhabbatni kishilar oldida namoyon qilishdir.

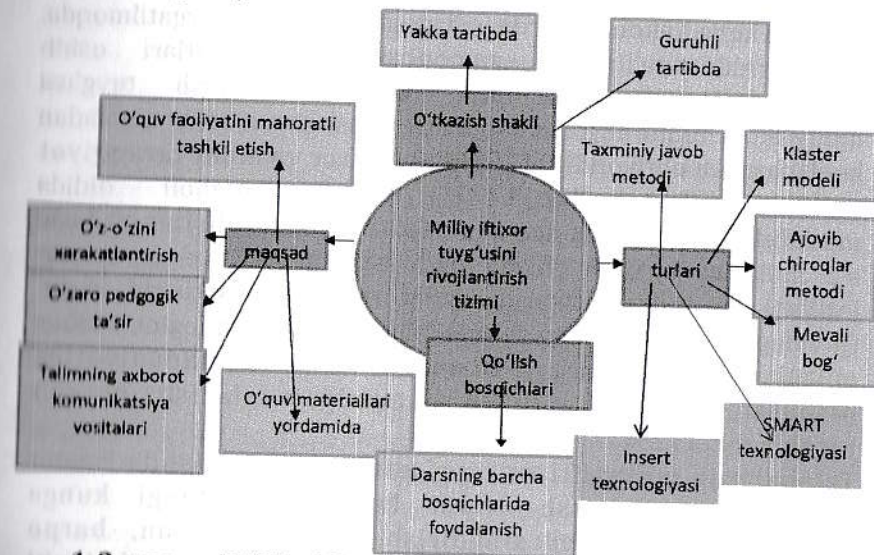
Milliy iftixor o'zi mansub bo'lgan millatga hos o'zini tustishi, kishilik ravnaqi, yuksalish bilan kurashib emas, boshqa millatga mansub kishilarni hurmat-ehtiromini joyiga qo'yishni ham talab etadi. Bunday hisga ega ma'naviyatli kishi milliylikni ang'lay olishi, haqiqiy milliy iftixorni millat ajratishdan farqlay oladi. O'zga millatlarni nafsoniyati va hurmatini pastga urmaydi. Shuningdek, milliy iftixor tuyg'usini egallagan insonda milliy o'zlikni tushunish his-tuyg'usi shakllanib boradi.

Mustaqillik yillarida O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini rivojlantirish va pedagogik faoliyatini takomillashtirish, ta'lim tizimining mazmunini yangilash, o'quv-tarbiya ishlarining sifatini oshirishga qaratilgan ko'plab tadqiqotlar bajarildi. Masalan, G.I.Maxmudovanning tadqiqoti oliy pedagogik ta'lim tizimida talabalarni ma'naviy shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda talabalar ma'naviy shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-pedagogik omillar, pedagogik turkum fanlarini o'qitish jarayonida talabalar ma'naviyatini shakllantirish imkoniyatlari, ma'naviy shakllantirish tizimi, mexanizmi, shakl, metod, vositalari to'g'risida ta'kidlanadi.

Ish jarayonida talabalarni pedagogika fanining tushunchalari asosida ma'naviyatini shakllantirish quyidagilarga asoslanildi: Vatanga fidoiylik yo'lida mehnat qilishdek insoniy burchni faxmlash, vatanparvarlik his tuyg'usiga ega bo'lish; yurt osoyishtaligi, Yurt xurligi va xalq erkinligi yo'lida xizmat qilish; yetuk insoniy fazilatlarini egallash, ijtimoiy faollikni mazmun-mohiyatini anglash va mos xatti-harakatni bajarish; baynalminnal tuyg'uni egallash, o'zga xalqlarni xaq-xuquqlarini hurmat qilish; kishilarni vijdon erkinligiga nisbatan hurmat ko'rsatishlarini ta'minlash; komillik fazilatlarini (intelektuallik, insoniylik, bag'rikenglik, odob-axloqda namunalilik, mehnatsevarlik va h.k.)ni namoish etish.

Z.Qurbaniyazova milliy faxrlanishda o'zlikni bilish tuyg'usiga egalik millatchilik emasligini ta'kidlaydi: "Milliylikni anglash – bu milat ajratish emas, o'z millatiga sodiqlik, urf odatlariga va xalqiga,

tug'ilgan joyiga, diniga, vataniga, tiliga, ajdodlariga, oilasiga nisbatan iftixor hamda boshqa millat kishilariga ham izzat-hurmat qilishdir".[117]

1.2-rasm. Milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish imkoniyati

Mustaqillikni qo'lga kiritganimizga ko'p vaqt o'tmasdan shaxs milliy iftixorini rivojlantirish, xalqning, Vatanning, ajdodlarning oldidagi mas'uliyatni his qilishdek mazmunda boyitmoqdalar. Bu sharoitda milliylikdan, xalqining mustaqilligidan faxrlanish, jamiyatda hurlikka, farovonlikka va erkin hayotga havas uyg'otishda mehnatning ahamiyatini oshirish, turli hamkor jamiyatlar tomonidan fan va texnologiya yutuqlaridan, ilg'or zamonaviy texnologiyalardan foydalanish asosida milliy iftixor tuyg'usini [197]rivojlantirish maqsadida klaster modelidan foydalanish samaraliroq kechadi.

O'z o'rnida o'sib kelayotgan yosh avlodning azmi-shijoatini, salohiyatini, bunyodkorlikka hos faoliyatni belgilaydi, ularni sog'lom muhitdan baxra olishlari milliy faxrlanishga, milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga safarbar etadi. Mazkur faoliyatlar asosida o'sib kelayotgan yosh avlodda milliy iftixorni

barqarorlashtirish oliy o'quv yurtlari uchun katta mas'uliyatni talab etadi. Lekin hozirgi vaqtda mazkur joylarda xalqimizning o'tmishi, ajdodlarning yuksak madaniy merosi, bugungi taraqqiy faoliyati keng imkoniyatlarda pedagogik tomondan o'rgatilmogda. O'z o'rnida ta'limning zamonoaviy imkoniyatlari oshib bormogda. Tarixdan ma'lumki, milliy faxrlanish tuyg'usi milliylikni chuqur anglash hamda e'zozlashga ma'naviy qiyofadan kelib chiqqan ehtiyojdir.[125] Milliy iftixor va milliy taraqqiyot yo'lidagi harakatlar,[123] millat istiqboli oldida mas'ullik[123] beqiyos namuna sifatida baholanadi. Har bir kishi o'z millatini tarixini bilishi, qadrlashi, milliy taraqqiyot sari intilishi va milliy iftixorni o'zida mujassamlashtirishi zarur. Quyidagilar asosida yana shuni alohida qayd etish lozim, boshqa millatlarning, urf-odatlari, turmush tarzi va madaniyatiga nisbatan yuksak extiromni amalga oshirish muhim hisoblanadi.[123]

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish orqali kelajakni, ertangi kunga ishonch[123] hissini singdirish, bir tomonidan, barpo etilgan madaniyatdan[123] g'ururlanish, ikkinchi tomondan, asrab-avaylash uchun mehnat qilish g'oyalarini takomillashtirishdan iborat. (1.2-rasm).

O'n to'qqizinchi asrning ikkinchi yarmi yigirmanchi asr boshlarida yashagan allomalar:[123] M.Behbudiy, M.Abdurashidxonov, A.Fitrat, A.Avloniy, Cho'lpon, A.Qodiriy, U.Nosir, A.Shakuriylar o'z ijodida bolalar tarbiyasi, yoshlarda vatanparvarlik, milliy faxr tuyg'usini rivojlantirishga alohida to'xtalganlar.

O'zbek xalqining atoqli namoyondalari hisoblangan mutafakkirlarimiz o'zida milliy iftixor tuyg'usini keng yoya olgan. Ulardan, M.Behbudiyning so'zlarida milliylikdan g'ururlanish, milliy faxrlanish tuyg'usida[123] yaqqol kuzatiladi: "Biz o'z qismatimizni bilamiz. Agar bizning hayotimiz hurriyat va xalqning baxt-saodati uchun qurbonlik sifatida kerak bo'lsa, biz o'limni ham xursandchilik bilan kutib olamiz ... mumkin qadar ko'proq yaxshi maktablar ochish, shuningdek, maorif va xalq baxt-

saodatini ta'minlash sohasida tinmay ishlash bizga haykal bo'ladi ...".[18]

Munavvarqori Abdurashidxonov bola tarbiyasida Vatanparvarlik va mehr-muhabbatlilik, sadoqatlilik, xalollik, odamiylik kabi sifatlarni o'z asarlarida ta'kidlab o'tgan. Muallifning talqinida Vatanga sadoqqat, hurlikni, tinch zamoni qadrlashga va gullab yashnashi uchun mehnat qilish zarurligini uqtiradi. Shuningdek olim bolalalar shuriga Vatan timsolini kiritish qatorida Vatan oldidagi burchni bebaho hisoblashi uning oldidagi xizmatini ado etishni, o'z farzandlaridan Vatan najot istashini ta'kidlaydi.

N.Jo'rayev o'zining "Uyg'oq nigoh" kitobida istiqlol davri muammolari, demokratiyaning ma'naviy-axloqiy mazmuni, hozirgi ijtimoiy-siyosiy jarayonlarning borishini atroflicha tahlil qilgan. Asarda istiqlolning buyuk mohiyati, o'zlikni anglash-olamni anglash ekanligi, ruhiy-ma'naviy yangilanishlar, iqtisodiy-huquqiy islohotlar haqida fikr bayon etilgan.

E.Yusupov o'zining Inson kamolotini qadrlashga oid asarida ma'naviyat xaqida va inson ma'naviyatini shakllantirish, shaxs ma'naviy kamolotini rivojida alohida o'rin tutuvchi zarur omilarni sanab o'tgan, ma'naviy yuksaklikka erishishning ijtimoiy-axloqiy jixati, shu singari, shaxs komilligining psixologik jixatiga tayangan holda uning ma'naviyatini shakllantirish shartlarini o'z qarashlarida e'tirof etgan.

Asarda vatanparvarlik ma'naviyati insonga xos bo'lgan yuksak fazilat ekanligiga alohida urg'u beriladi. Shuningdek, "vatanparvarlik" tushunchasi sharhlanadi. Muallifning fikricha, "vatanparvarlik - o'z taqdirini vatan, millat taqdiri bilan bog'lagan barcha kishilarga xos fazilat. Millat taraqqiyotining imkoniyatlari, shon-shuhrati, obro'-e'tibori ham shu millat kishilaridagi vatanparvarlik tuyg'usining shakllanganlik darajasi bilan bog'liqdir".[151]

J.Tulenov, K.Yusupov, Z.G'afurovlarning "Istiqlol va taraqqiyot mafkurasi: maqsad va imkoniyatlaririri" nomli risolasida o'zbek xalqining milliyligining mohiyatini, siyosiy darajaga qo'yish va iqtisodiy sohaga tegishli vazifalar yuzasidan o'z fikrini bayon etgan. Olimlarning mustaqillik

xaqidagi ilmiy mulohazalarini yangicha fikrlashda inson omilini yuksak qo'yish, Vatanparvarlik hissini shakllantirish xaqida aytib o'tganlar. O'z risolalarida milliy mafkura yordamida milliy ong shakllanishi, kishilik madaniyatining tarkib topishi xalqning boy tajribasiga asoslanishi faxrlanish tuyg'usi bilan ifodalangan.

B.Ziyomuhamedov, S.Ziyamuhamedova, S.Qodirovalar tomonidan yaratilgan "Ma'naviyat asoslari" darsligida mualliflar o'z oldilariga talabalar ma'naviyatini tarkib toptirishning ilmiy-nazariy asoslarini yoritish vazifasini ta'kidlaganlar.[124] Ma'naviyatimizning qadriyatlar birga takomillashuvida ishtirok etgan ajdodlarimiz va qardoshlarimiz jaxonga ma'naviyatli yoshlarni tanitishga yo'l ochib berganlar. Har tomonlama barkamol va ma'naviyatli yoshlarni komillik darajasiga yetishlarini maqsad etganlar.

Shunga ko'ra, darslik mazmunida ma'naviy komillik mohiyati, ma'naviy azaliy meros, O'rta osiyo ijtimoiy-falsafiy fikrlarni taraqqiyotining ma'naviyat masalalari, O'rta osiyo xalqlarining azaliy ma'naviyati, islom madaniyati, tasavvuf va uning o'tmishi,[124] O'rta osiyo xalqlarining IX-XX asarlardagi ma'naviyati, o'zbek xalqining XV-XX asrlardagi ma'naviyati, ma'naviy barkamol inson, axloq va odob ma'naviyati va ma'rifat masalalari bayon qilib berilgan.

I.Suvonqulovning "Ma'naviyat ildizlari" nomli qo'llanmasida o'zbek milliy madaniyati qadriyatlari hamda ma'naviy-ma'rifiy boyliklari haqida fikr yuritiladi. Qo'llanmada muallif umrboqiy an'analar xususida so'zlar ekan, bu an'analarni Ergash Jumanbulbul o'g'li va uning nabira, evaralarining xalq og'zaki ijodini rivojlantirishga qo'shgan hissalarini bayon etiladi. U "Alpomish va Barchinoy" dostonida 16 bo'g'in qo'ng'iroq urug' boshliqlari aka-uka Boybo'ri va Boysarilarning befarzandligi, nihoyat Boybo'ring Hakimbek (Alpomish) va Qaldirg'och nomli o'g'il, Boysari Barchinoy ismli qiz ko'rgani va Barchinoyni Alpomishga unashtirilishi, Boybo'ring Boysaridan zakot so'ragani, shu munosabat oralarida bo'lib o'tgan voqealarni bayon etadi. Qo'llanmada Amir Temur va uning ajdodlari yaratgan va kelgusi

avlodlarga qolgan o'lmas qadriyatlari misollarda ko'rsatiladi[145].

Tarixdan ma'lumki, temuriyodalar tarbiyasi Bibixonim bilan bog'liq. Bibixonim Shohruh Mirzo, Ulug'bek, Muhammad Sulton, Halil Sultonlarning ilm-ma'rifat hamda milliy iftixor hissini egallashlarida rahnamolik qilgan.

O'zbek xalqining buyuk farzandi, iftixori Zahridin Muhammad Bobur boburiylar hukmronlik qilgan yillarda Hindistonning Dehli, Agra, Panjob, Olloqobod, Lohur, Kashmir, Haydarobod kabi viloyatlarda jahonga mashhur tarixiy obidalar, bog'-rog'lar bunyod etgan. Muallif qo'llanmada batafsil ma'lumot berib, buyuk allomalar Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bekning ilm-fan, adabiyot, bunyodkorlik sohasida qilgan ishlarini faxr bilan bayon qiladi. U Sufi Olloyorning ijodi, hadis ilmining mohiyati haqida ko'tarinki ruhda fikr yuritadi. Muhimi, muallif qo'llanmada aks ettirgan milliy qadriyatlar va iftixor tuyg'usi faqat O'zbekiston mustaqilligi yillaridagina tiklanganligini ko'rsatib, bu ne'matdan bahramand bo'layotganligidan faxrlanadi. Quyida o'rganib chiqilgan ma'lumotlarda shular aniqlandiki talaba va o'quvchilarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishning mazmuni, metodlari, shakl-shamoyillarini batafsil yoritib bergan tadqiqotlar olib borilmagan. Tadqiqotning ba'zi jixatlari adabiyotlarda talqin qilinib, talabalarning milliy iftixor tuyg'ularini rivojlantirishning pedagogik negizini tashkil etib o'z muammolarini kutayotgan muhim masalalardan biri sifatida qarash mumkin. Tadqiqotimiz davomida, "g'urur" va «iftixor» iboralari o'rganib borilayotgan ob'yektivlik nazaridan ham alohida, ham ijtimoiy xususiyatni bildiradi. Ammo shaxs faxrlanishi-muayyan psixologik xususiyat hisoblanib uning ijtimoiy faoliyatlardagi rolini shaxsiy sifatlarda aks etishi, erishilgan yutuq hisoblanadi. Milliy tuyg'uga ega bo'lish, millatga tegishli insonni jaxonda o'z o'rnini shaxs taraqqiyoti va rivoji uchun qo'shgan hissasini shaxsni o'z millatini jahon hamjamiyatidagi o'rnini, mavqeini, insoniyat taraqqiyotini va rivojlanshiga qo'shgan hizmati demakdir.[164]

Milliy iftixor-ma'lum millatga tegishlilik jahon rivojiga qo'shgan xizmatidan g'ururlanish, o'z yurtiga sadoqatini amaliy faoliyatlarda ko'rsatish hisoblanadi. Milliy iftixor tuyg'usi zamirida qanday fazilatlar namoish etiladi? Tadqiqot jarayonida mazkur savollarga javob topishga harakat qilindi.

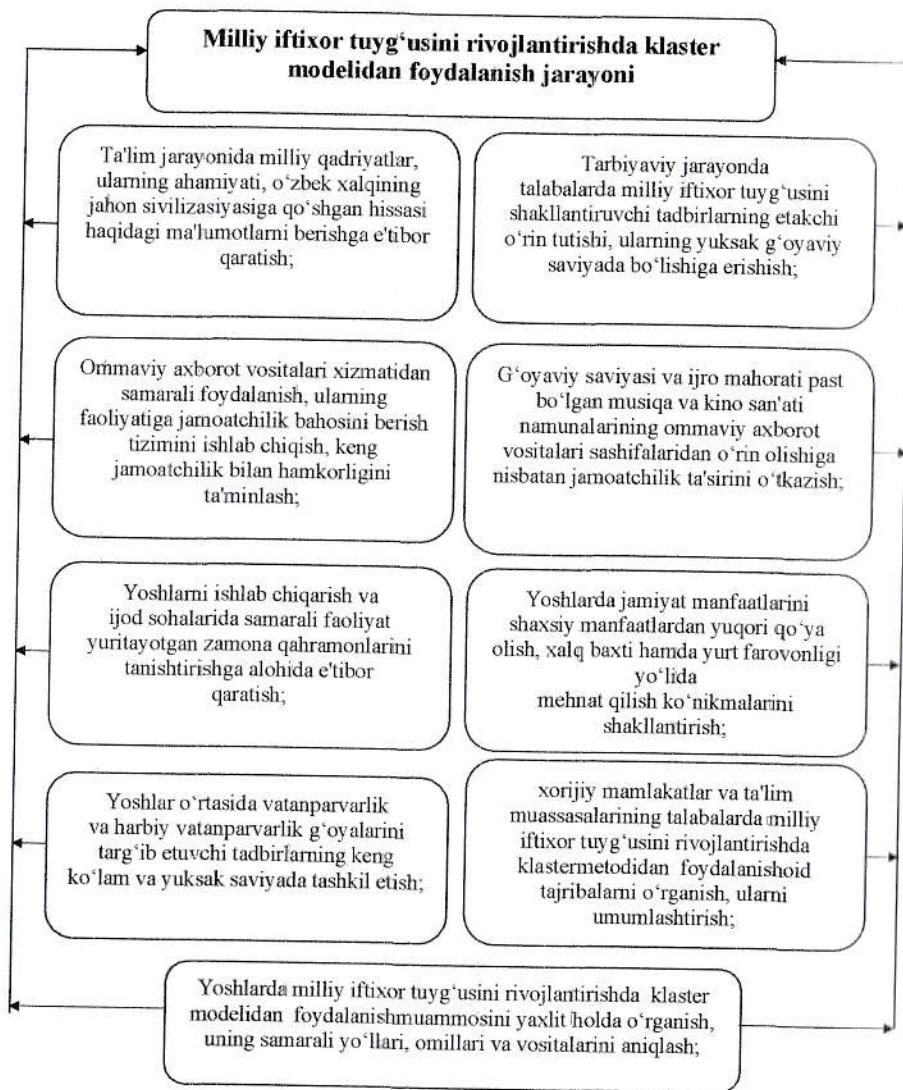
1.3-rasm. Milliy iftixor tuyg'usini tarkibiy asoslari

Umumum ta'lim maktablarida o'quvchilarni ongiga va shuriga milliylikni singdirish yuzasidan ilmiy izlanishlar bajargan Z.Qurbaniyazova milliylikni his etish borasidagi tushunchalar mazmunini o'z ilmiy qarashlarida quyidagicha qayd etadi: "Milliylikni his etish - insoniy sifatlarni azaliy kelib chiqishini asoslab, xalqning o'tmishi va azaliy orzu - istaklarini ijtimoiy hayot tarzini, ma'naviy olamini milliy merosini, urf-odatlarini, ruhiyati haqida mustahkam bilim, ko'nikma va malakalar birligiga erishish, ularni ongli ravishda baholash, ma'naviy his-tuyg'ularning ijobiy bo'lishiga erishish, o'zini ongli ravishda boshqarish, Vatan tuyg'usi bilan yashash, uning taraqqiyotiga o'z hissasini qo'shish; ona tilini e'zozlash va boshqa millatlarga hurmat ila munosabatda bo'lish kabi fazilatlarini o'zida mujassamlashtirish majmuidir". [20]

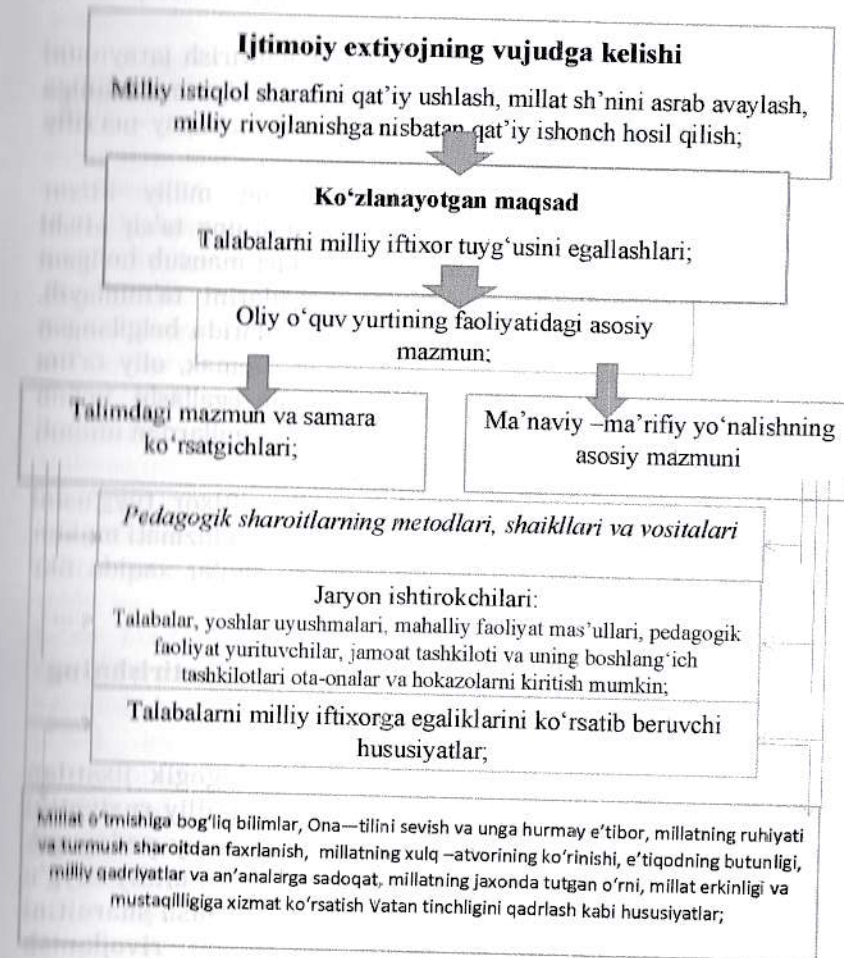
Milliy urf-odatlardan, unga oid mafkuralarni shakllantirish, ma'naviy qiyofani ijobiy tomonga o'zgartirishga muntazam faoliyat yuritadi. Milliy duyoqarashda aks etuvchi omillar asosan urf-odatlar va qadriyatlar hisoblanadi. Shuning uchun har bir shaxs o'zini millat fuqarosi sifatida urf-odatlar va qadriyatlarga sodiq turishi kerak. O'quv-tarbiyaviy ishlarni tashkil etishda yuqoridagi keltirilgan singari talabalarda milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlarga nisbatan hurmat e'tiborni oshirishga erishish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Tadqiqot davomida mavjud muammolarni o'rganish, ba'zi qarama-qarishi tushunchalarni bartaraf qilishga erishildi: tegishli fanlarni o'qitish davomida talabalarga milliy urf-odatlar, ularning ijtimoiy kelib chiqish tarixi, o'zbek xalqining jahon ilm-fani va sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasi haqidagi ma'lumotlarni berishga jiddiy e'tibor qaratish.

Asosiy g'oya maishiy muammo hisoblanib, g'yasi va saviyasi jihatidan past musiqa hamda kino san'atini ommaviy axborot tizimi sahifalaridan joy olishlariga jamoatchilik ta'sirini amalag oshirish zarur. Shu qatorida matbuot va nashriyotlarda gazeta va jurnallarni sonini emas ma'naviy saviyasiga e'tibor qartga xolda ijtimoiy ongni o'stirishga, maishiy kentiklardan xolilashtirishga oid maqolalarni chop etilishiga erishish; ishlab chiqarish va ijod sohalarida samarali faoliyat yuritayotgan zamon qahramonlarini yoshlarga tanishtirishga alohida e'tibor qaratish va bu yo'lda faollik ko'rsatish; har bir yosh avlodni oz' navbatida mabfat yo'lidagi harakatlarda millat manfaatini ustun qo'yishga o'rgatish; xalqni oldidagi burch va vazifalarini to'la anglash; xalq baxt-saodati hamda yurt farovonligi yo'lida mehnat qilishlariga erishish uchun psixologik va pedagogik sharoit yaratish; yoshlar o'rtasida vatanparvarlik va harbiy vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib etuvchi tadbirlarning keng ko'lam va yuksak saviyada tashkil etish an'anasini qayta tiklash; xorijiy mamlakatlar va respublika oliy o'quv yurtlari talabalari milliy faxrlanish tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishga oid tajribalarni o'rgaib chiqish, ularda keltirilgan umumlashtirish, ommalashtirish, chora-tadbirlar ishlash kabi omillari va vositalarini yetarli darajada o'rganish.[122]

1.4-rasm. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish yo'llari

1.5-rasm Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish jarayoni

Yuqorida ifodalangan fikrlar asosida oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish jarayonining mazmunini quyidagicha ifodalash mumkin: talabalar milliy iftixor tuyg'usini

rivojlantirish ijtimoiy extiyoj hisoblanib, milliy mustaqillik va millat taqdiri uchun qayg'urish.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivjantirish jarayonini aniqlash, pedagogik muhitni yaratish, ta'lim-tarbiya mazmuniga erishish, talabalar milliy ongiga ta'sir etuvchi ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil qilish lozim.

Oliy ta'lim muassasalarida talabalarning milliy iftixor tuyg'usini egallashlarida mikro va makromuhitning ta'sir etishi kuchli hisoblanadi. Shuningdek talabalar o'zlari mansub bo'lgani ijtimoiy sog'lom muhitdan bahraman etishlarini ta'minlaydi. Talabalarning milliy iftixor tuyg'usini egallashlarida belgilangan mezonlar uzluksiz tarzda o'rganilishi kerak. Demak, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning milliy iftixorni egallashi uchun tadbirlarni yaxlit tarzda tashkil etish, samarali omillardan unumli foydalanish, yetarli imkoniyatlarni to'la yaratish.

Talabalar ongini shakllantirishda milliy iftixor tuyg'usini egallashlari uchun klaster modelining faoliyatdagi hizmati muhim ahamiyatga ega. Ishning keyingi paragrifida shular xaqida fikr yuritiladi.

1.2-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari

Milliy tuyg'u o'tgan asr davomida pedagogik jixatdan jiddiy o'rganildi. Masalan, N.Jandil'din shaxs milliy ruxiyatini tahlil etarkan, milliy tuyg'uning va uning ijtimoiy pedagogik xususiyatlarini yoritishga urindi. Uning fikricha, milliy tuyg'u o'z xalqini va shu singari o'zga millatlarni turmush sharoitini o'zgarishiga bog'liq tarzda inson psixikasini rivojlanish ko'rinishidir. Bunday o'zgarishlarni xalq taqdiri va iftixoriga ta'sir qilishi boshqa millatlar munosabatlarida ham ko'rinadi.

Milliy iftixor tuyg'usi millat ajratish tushunchasiga bormasligi kerak.

Milliy iftixor tuyg'usi negizida jonkuyarlik, millat jigar bandi ekanligidan faxrlanish, kishilarga bo'lgan mehr-munosabat, o'zaro birdamlik, manfaatdorlikni yaxshi ko'rish, Vatanga bee'tibor bo'lmaslik, vatanning tarixi va kelajagi uchun

qayg'urish va millat qahramonlardan faxrlanish tuyg'ulari rivojlanadi.

Rus olimi I.Ilin o'z asarlarida milliy taraqqiyotni ta'minlashda millat vakillarining vatanparvarlikni egallashlari muhim ekanligiga alohida urg'u bergan holda, shaxsda bu tuyg'usini shakllantirish zarurligini ta'kidlaydi.[23]

Muallif bu o'rinda tarbiyachilarning roli alohida ahamiyatga ega ekanligini ta'kidlagan holda uning yoshlar o'rtasida Vatanga muhabbatli bo'lish lozimligini targ'ib qilishi emas, balki o'zi Vatanga e'tiqod qilishi, shaxsiy harakatlari bilan o'rnak bo'lishi kuchli ta'sir etishini aytadi. Shuningdek, ishda ayrim millatlarning "vatanparvarlik" niqobidagi tor millatchilik, shovinistik, "katta og'a bo'lish orzusiga egalik" kayfiyatlarini bartaraf etishda baynalmilal tarbiya imkoniyatlaridan samarali foydalanish haqida fikr bildirilmagan.

"Milliy tuyg'u"ning mazmunida avstriyalik siyosatchi Otto Bauer asarlarida ham ochib[197] beriladi. "O'zga millatlar bilan yaqindan tanishuv ko'pincha o'z millatiga muhabbat, u bilan faxrlanish tuyg'usini uyg'otadi, - deya urg'u beradi muallif- ammo bu muhabbatning kuchi jamiyatning turli sinflari va alohida shaxslarida turli ko'rinishda namoyon bo'ladi" [163]. bu boradagi qarashlar yoshlar ortasida milliy tarbiyaning tashkil etilishida baynalmilal tuyg'larni shakllanishiga yordam beruvchi ta'sirchan iboralardan foydalanishni ma'qul ko'radi. [197]

So'nggi yillarda pedagogik yo'nalishda ham yoshlarda milliy tuyg'u, vatanparvarlikni shakllantirish muammolarini chuqur tadqiq etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, V.M.Anoxina va M.B.Pavlovlarning ishlarida yoshlarning milliy o'zlikni anglash tuyg'ulariga ega bo'lishlari zarurligi, bu o'rinda vatanparvarlik tarbiyasining muhim roli ochib beriladi. Mualliflarning fikrlaricha, jamiyatning kuchi uning oldida turgan vazifalarni ijobiy hal etishga yo'naltira oluvchi vatanparvarlik tarbiyasining samaradorligi bilan chambarchas bog'liqligiga alohida e'tibor qaratiladi. Ularning yondashuvlari asosida milliy madaniyat tushunchasini avlodlar ongida

shakllanishi urf-odatlar va qadriyatlarni singdirishga ishonch sifatida qaraladi.

V.M.Anoxina va M.B.Pavlovalar o'quvchilarning bunday munosabatlari noto'g'ri ekanligini ko'rsatib berishga urinadilar va bu o'rinda V.A.Suxomlinskiyning quyidagi ta'sirchan qarashini keltiradilar: "Vatan - bu sening uying, sening beshiging. Bu uyda barcha narsa totli va yaxshi bo'lavermaydi. Har birimizning o'z kulfatlarimiz va alamlarimiz bor. Vatan to'g'risida gapira turib o'yla: sen qadrdon uyingning kulfatlari va alamlari to'g'risida gapiryapsan".

I.Guberman "Yahudiylar dunyosi" gazetasining 2004 yil 16 dekabr sonida e'lon qilingan maqolasida "Ming afsuski, juda ko'plab jamoat tashkilotlari, kasaba uyushmalari xalqimizda nihoyatda past darajada shakllangan milliy iftixor tuyg'usini tarbiyalashga deyarli e'tibor berishmayapti deb takidlagan. Bu fojining asosiy sabablari-tariximizga bo'lgani shtiyoqni yo'qolgani, milliy iftixorni egallanmagani", -qayd etilib, kishi qaysi yurtda yashashidan qat'iy nazar tarixni mukammal bilishi va faxrlanishga jiddiy e'tibor qaratadi. Muallif o'zining jahonga Dizrael', Freyd, Eynshteyn, generallar Slushkevich, Kreyzer, admiral Rikover, mashhur bokschilar Daniel Mendoza, Mars Ber va boshqalarni tarbiyalab bergan yahudiy millati farzandi ekanligidan faxrlanishini aytadi. Uning fikrlari aksariyat jamoatchilik tomonidan keskin tanqid ostiga olindi. Zero, maqolada jahon urushi "olovi"ni yoquvchilardan biri bo'lgan general Kreyzer nomi tilga olingan edi. Bu holatdan ham shuni anglash mumkinki, millatning umumbashariyat taraqqiyotiga yetkazgan zarari bilan emas, balki qo'shgan hissasi bilan faxrlanish zarur. Demak, vatanparvarlik asosida millatchilik g'oyalarini ilgari surish, shovinistik kayfiyatni namoyon etishdan saqlanish zarur. I.Guberman o'z qarashlarida Vatanga muhabbat, millatning atoqli farzandlari bilan faxrlanish bir millatni boshqa millatlardan farqlash, ajratish yoki ustun qo'yishga xizmat qilmasligi lozimligini uqtirgan holda yuqoridagi xatoga yo'l qo'ydi.

Yuqorida keltirilgan qarashlardan anglanadiki,

shaxsning milliy o'zlikni anglash, milliy iftixor tuyg'usiga ega kishilarni barcha davrlarda ham millat va Vatan shanini himoya qilish, uning manfaatlari yo'lida kurashishga rag'batlantira olgan. Ko'p millatli mamlakatda "yagona sovet xalqi"ni shakllantirish Konsepsiyasi g'oyalariga ko'ra sobiq Ittifoq davrida milliy o'zlikni anglash, masalalarining tadqiq etilishiga ijtimoiy-siyosiy qarashlar yo'l bermadi. Turli xalqlarning milliy mustaqillikka erishuvi tufayli milliylikni anglash, milliy tuyg'uga ega bo'lish asosida millatning individualligi va milliy madaniyatning o'ziga xosligini saqlab qolishga bo'lgan intilish kuchaydi. Bu holat esa o'z navbatida tadqiqot muammosining yanada dolzarblashuvini ta'minladi.

O'zbekistonda talim sohasining maqsadidan anglash mumkin yoshlar ongiga istiqloq shurini joylash, xalqdan faxrlanish, milliy iftixor tuyg'usini rivojlanishi uchun talaba-pedagog, tarbiyalanuvchi va tarbiyachi munosabatini amalga oshirish muhim belgolanadi. Faoliyatni amalga oshirish uchun ta'lim jarayonida taraqqiyot va ravnaqini ta'minlash, shu singari, yoshlar tomonidan dunyoviy bilimga ega bo'lish, fanlar asoslarini o'zlashtirishga e'tibor qaratiladi.

Muammoga tegishli manbalarni o'rganib chiqish, shaxs milliy iftixor tuyg'usi rivojida quyidagi mantiqiy davomiylik asolandi va o'z imkonini berdi:

1. Milliy mansub jixatlar - shaxs ma'lum millatga tegishli ekanligini ko'rsatuvchi hudjat. Ushbu tushuncha shaxsning nasl-nasabini aniqlashga xizmat qiladi. Chunki ota-ona, qomiqarindoshlik jixatlarini qanday kishilar qavmidan ekanligini farzandlarda ko'rsatib beradi. Qaysi millatga tegishlilik milliy mansublik doirasida onaning roli beqiyos ahamiyatga ega.

2. Milliy tuyg'u psixologiyasi (milliy ruhiyat) - kishilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar va uning mazmunida aks etuvchi xususiyatni obyektiv o'rganish muhim hisblanmoqda. Ijtimoiy faoliyatlarda munosabatlar shaxsning atrof-muhitga nisbatan o'zaro ta'sirida namoyon bo'ladi.

3. Milliy xarakterning namoyon bo'lishi – millatga tegishli kishilar psixikasida barqaror faoliyatni amalga oshirish ijtimoiy borliqqa munosabat bilan ko'chadi.

4. Milliy ong shakllanishi – millatga tegishli shaxs tomonidan qadriyatlarga tayanib ijtimoiy faoliyatlarda samarani qo'lga kiritish ongli darajalardan biri hisoblanadi. Falsafiy qo'llanmalarda “milliy dunyoqarash” tushunchasi quyidagicha tariflanadi: “millat tili, urf-odati, milliy qadriyatlar va ma'naviyatni oddiydan murakkabga tomon rivojida muhim mezon hisoblanadi.

5. Milliy o'zligini his etish – har qanday millatning mavjud sub'yektivligi, moddiy va ma'naviy jixatdan yetukligi, milliy tili, urf-odatlar, qadriyatlar va davlatga tegishlilik, manfaat va ehtiyoj umumiyligini tushunib yetish [198, 208].

6. Milliy g'urur barqarorligi –kishi tomonidan o'z-o'zini anglashi bilan hosil qilinadiga ichki dunyo. Bu tuyg'uni ona zaminiga, ajdodlar tomonidan qoldirilgan moddiy-ma'naviy meroslarga, o'z millatining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasini boshqa millat oldida qadr-qimmat, obro'dan faxrlanishdir.

7. Milliy iftixor tuyg'usini qaror topishi – milliy g'ururlanishdan ko'ra kuchliroq bosqich hisoblanib, millatga ijtimoiy bir xarakterni ongli ravishda his etishdir”. Milliy iftixor tuyg'usini egallaganlik, kishilik taraqqiyoti millat tarixidagi o'rnini, jahon rivojiga qo'shgan hissasini, qadr-qimmatini, obro'yini munosib baholash, millat istiqboli to'g'risida ishonchga egalikni ifodalaydi.

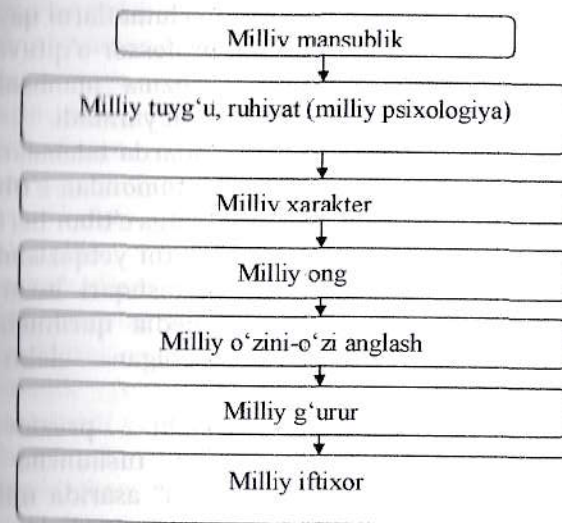
Milliy iftixor tuyg'usiga egalikning mantiqiy ketma-ketligini tasvirda shunday ifodalash mumkin. Demak, yoshlar ongida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda shoshma-shosharlik kerak emas, ushbu xolat pedagogik vaqtni otiq sarflashga olib kelishi mumkin.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishda milliy istiqbol g'oyasini asosiy tushuncha va tamoyillarini o'rgatishga qo'yilgan talablarga e'tibor qaratish o'rinli deb hisoblaymiz;

- Mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida talabalarning tafakkuri, qiziqishi va yosh hususiyatlarini inobatga olish;

- Ta'lim-tarbiya sohasidagi tajribalar, o'qitish vositalari, samnaviy ta'lim texnologiyalaridan unumli foydalanish;

- Ba'zi iboralarni haddan ortiq qisqartirish, ta'limga eskicha tamoyillarni qo'llash bo'sidan fanning qadrsizlanishini oldini olish; Ta'lim jarayonida tazyiqsiz ma'rifiy ishlarni yuritish, yoshlarni mustaqil fikrlashlarini tarkib toptirish, munozara yaratish ko'nikmalarini shakllantirishga ta'lim jarayonida tazyiq[197] o'tkazmadan ma'rifiy asosda ish tutish, yoshlarning mustaqil va erkin fikrlash, bahs-munozara yuritish ko'nikmalarini oshirishga e'tiborli bo'lish;

10-rasm. Milliy iftixor tuyg'usiga egalikning mantiqiy ketma-ketligi

- milliy mustaqillik g'oyalari insoniylik qadriyatlari sifatida e'zozlanishi va talabalar ongida rivojlantirish burch va mas'uliyat etib belgilanadi. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda majburlash, qabix usullaridan uzoqlashish mumkinligini uqtirish kerak. Jahon adabiyotida munosib o'rin egallagan fransuz yozuvchisi Anatol' Frans: “Tazyiq ostida berilgan bilim, aqlni bug'adi”,-degan edi. Har qanday fikrni tinglovchiga yetkazishda, bizning holatimizda, talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda o'qituvchi layoqatiga e'bor qilinadi.

Professor-o'qituvchining talabalarga yetkazadigan ma'lumot didaktik nuqtai nazardan qiziqarli tuzilsa pedagogikaning mavqeyi oshadi.

Yoshlar orasida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga belgilangan materiallar shakli:

- kitoblarda qayd etilgan ma'lumotlarni qiziqarliligi;
- matnga oid ko'rgazmalar tayyorlanishi mumkin.

Har ikkala holatda yozma nashrlar tayyorlanishi, mazkur holatda ko'pchilikni manfaati hisobga olinib auditoriyani kengaytirishni qulay biladi; o'ziga kerakli ta'sirni kitoblar, ko'rgazmali qurollar tayyorlash, yod olingan ma'lumotlarni qayta esga olish, kitobiy matnlar murakkab bo'lsa, professor-o'qituvchi tomonidan osonlashtirib tushuntiriladi va yozma manbaalar tinglovchilarga alohida mutoala qilishga imkoniyat yaratadi.

Dars jarayonida va darsdan tashqari xolatlarida talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish pedagogik tomondan e'tibor berilishi kerak. O'z navbatida yana bir muhim xolatga e'tibor berish lozim, qanday ta'lim vositalari asosida ma'lumotni yetqazishdir. O'quv adabiyotlari, mavjud ko'rgazmalardan tashqari hozirda zamonaviy audio va video tasmalar, multimedia qurilmalari, videotaqdimotlar, masofali o'qishga qaratilgan elektron versiyalarni qo'llash imkoni kengaymoqda.

O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti I.A.Karimovning "Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar (ma'ruza matnlari uchun materiallar)" asarida milliy istiqloq g'oyasini yoshlar ongiga singdirishning shakl va yo'nalishlari haqida fikr yuritiladi; umuman tarbiya nima, g'oyaviy tarbiya nima, g'oyaviy tarbiyaning maqsadi, mas'uliyati xususida, psixologik jihatlari haqida ma'lumot beriladi.[132]

Har qanday tarbiya o'z navbatida shaxs mafkurasini rivojlantirish ekan, pirovard maqsad ilg'or g'oyalarni fuqaro tomonidan ongli o'rganib chiqish va uning tafakkur doirasini kengaytirishga xizmat qilishi kerak. Shu o'rinda bizning holatimizda talabalarga milliy iftixor tuyg'usini singdirish maqsadi klaster modelidan foydalanish millat yutuqlaridan, obro'sidan faxrlanish, uning yutuqlariga e'tiborsiz qaramslik; vatanga nisbatan jonkuyarlik; milliy moddiy-madaniy meroslarni asrashga

odatlanish; xalqning urf-odatlarini, qadriyatlariga nisbatan hurmatni namoyon qilish; ajdodlar me'rosiga vorislik qilish kabi tarbiyaviy vazifalar bilan bog'liq.

Psixologiya fanida yetuklik davri psixologiyasi davrlarga bo'lib o'rganilar ekan, tug'ilishdan 22 yoshgacha bo'lgan davrni kattalar hayotigacha bo'lgan davr, 17 yoshdan 22 yoshgacha bo'lgan davrni esa yoshlik davriga qadam qo'yish, deb belgilanadi. Tadqiqotimizning ob'yekti bo'lmish oliy ta'lim muassasalari talaba yoshlari asosan shu 22 yoshgacha bo'lgan farzandlarimiz bo'lib, kamroq hollarda bu yosh 22 yoshdan 28 yoshgacha, o'ttiz yoshga qadam qo'yish davriga to'g'ri keladi. Aynan ushbu davr, o'spirinlik davri hisoblanib yoshlarda o'zlikni anglash, hurmatga ega bo'lish, boshqalarga o'zaro munosabatda bo'lish, o'zi yoqtirgan va o'ziga yaqin bo'lganlarga intilish, o'zining kimligi bilan qiziqish, boshqalarga taqlid qilish, o'z tanlagan [197] kasbiga sodiqlik, o'zining qiziqishlari doirasiga yaqin ajdodlarimizni o'rganish, tarixni ko'proq o'rganishga ishtiyoq, ulardan o'zicha faxrlanish kabi jashqinlik ufurgan davr hisoblanadi. Talabalik davriga tenglashadigan bu davr maqsadimiz nazdida milliy iftixorni rivojlantirishga qulay fursat hisoblanadi.

Masalaning psixologik tomonini o'rganadigan bo'lsak, talabalik (o'spirinlikning yuqori bosqichi)da har qanday muammoni yechish yoki bu davrda tarbiyada biror bir maqsadga erishish uchun bolaga do'st bo'lish kerak bo'ladi. Do'st bu shunday odamki, shaxs u bilan barcha dardu-hasratlarini muhokama qiladi, muamolarini u bilan o'rtoqlashadi. Do'stlikning ham ko'zlagan maqsadlari bo'ladi: u amaliy, ish faoliyat bilan bog'liq, sof emosional (ya'ni, muloqot ehtiyojlarini qondirish), ratsional (intellektual muammolarni hal qilishga asoslangan), axloqiy (o'zaro insoniy sifatlarini takomillashtirishga xizmat qiluvchi) bo'lishi mumkin. Do'stlikning birinchi sharti - o'zaro bir-birini tushunish. Demak, bizning holatimizda talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klasterni amalga oshirishda professor-o'qituvchilar, tarbiyachilarni tarbiyalanuvchiga yanada yaqinlashishlari, unga do'stona munosabatda bo'lishlari, o'z fikrini tarbiyalanuvchiga do'stona singdira olishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Yana muhim tuyg'ulardan hisoblangan jixatlardan biri, talabalik davridagi sevgi va muhabbatdir. Bu tuyg'u Vatanni sevish va undan faxrlanish bo'lib milliy iftixor tuyg'usini o'z tushunchalari bilan uzviy bog'laydi. Shuning uchun yurtni sevish, millatni yaxshi ko'rish, ajdodlarga loyiq voris bo'lish o'zi sevgan Vatani kelajagiga yovuzlik qilish niyatidagi kuchlarga nisbatan mardlarcha kurashishga mos tuyg'ularni rivojlanishiga imkon yaratadi.

Oliy o'quv yurti talabalarini kasb tanlashlarida o'zlari yoqtirgan mutaxassislikni egallashlari va qanday shaxsiy sifatlarini mujassamlashtirish kerakligini bilish lozim. Shuningdek ta'lim standartlari asosida yetuk mutahassis tayyorlashda har bir professor-o'qituvchi talabaning qiziqishi va iqtidorini shakllantirishi talab etiladi.

Talabaga biror g'oyani o'rgatishda ideallarni o'rni muhim ahamiyatga ega. Tarbiyalovchi kimni o'z tarbiyasida ko'rishni xohlasa, uning idealini ijobiy tomonga sayqallashtirishi kerak. Masalan talaba shaxsini qiziqishiga bog'liq otasiga yokim yaqin yana kimigadir o'xshab uchuvchi bo'lmoqchi, uni o'rnida o'zini ko'rmoqchi ekanligini bilish mumkin. Ammo qiyin, balkim erishib bilmaydi, intiladi, o'zida otasidagi xatti harakatlarni taqlid qiladi. Yana muhim jihatlardan biri, talabaning qiziqishlarini hisobga olish, unda dunyoqarash va e'tiqodni shakllantirish jarayonidir. Balkim, shaxsni biror xolatga nisbatan e'tiqodi shakllansa uni yaxshi kishilarga va jamiyatga yordami tegadigan bo'ladi. Masalan, Alisher Navoiyning hayoti va ijodi butun xalqqa fidoiylik bilan o'tib adabiyotning jaxonda yuksak o'rin tutishida va axloqiy sifatlarini namoyon etishda muhim hisoblanib keldi. Shu singari Muhammad Ismoil al-Buxoriy, Abu Nasr Farobiy, Muhammad Xorazmiy, Abu Rayxon Beruniy, Ibn Sinolarni ilm-fanda erishgan yutuqlari etiqod zamirida namuna bilindi.

Talabalarni milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish vazifasi juda mas'uliyat talab qilib bu esa tarbiyachilar hamda professor-o'qituvchilardan o'ta kuchli pedagogik mahoratni, pdagogik etikani va madaniyatni talab qiladi. Dars berish fan tarkibidan qat'iy nazar ma'ruzachi o'qituvchining o'ziga hos ilmiy qarashi, faniga nisbatan munosabati, fanning tarixini va kelajagini puxta bilishi, e'tiqodni bola shaxsiga ta'sirini unutmazlik kerak.

Biz talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish uchun klaster mexanizmidan foydalanish ta'lim ishtirokchilarini hamda ma'ullarni qanday xarakterga ega bo'lishi muhimligini quyidagicha o'rganib chiqdik;

Birinchi; tarbiyachi jamiyat orasida o'z o'rniga egaligi, hushqalarga namuna bo'lishi, talabalar esa bunday xulq-atvorni o'z havaslari birga ortishida ko'rsatadilar. O'qituvchi ma'naviy qiyofasida, muamlasida qo'pollik kuzatilsa, faoliyatga kechiksa, ta'magir bo'lsa, o'qituvchi o'z obro'sini yo'qotishi mumkin.

Ikkinchi; bilimli o'qituvchilarda mustaqil fikrlash kuchli hisoblanib, ma'naviyatda peshqadam bo'lishlari kerak. Talaba betakror fikrlashi uchun erkin fikrlashi, mustaqil mushohada qilishiga, davr yangiliklarini tez anglashiga, o'zini erkin his etib maslahatlashishi va tushunmagan tomonlarda esa so'rashga o'rganadi;

uchinchi; pedagoglarni jamiyat orasida bilimi ustida ishlashi, yangiliklarni tez-tez almashish, millat tarixini va madaniyatini bilish, vatanparvarlik chuqur anglash, kerak. Soddarroq aytganda, pedagog yashayotgan jamiyat orasida ma'naviy qiyofasini alohida ajratib ko'rsatadi;

to'rtinchi; pedagog o'zi milliy istiqlol g'oyaslarini, millatning buyuk jixatini, bebaho milliy madaniy davlatchilikni tarixini bilishi, Yurt kelajagi uchun qayg'urishi zarur hisblanadi. Talabalar ongiga milliy iftixorni singdirishda tarbiyachi fikri sust, ishonchsiz kuzatilsa, talaba esa uni tez anglab yetib ishonchi yo'qoladi, mehnat samarasiz kechadi;

beshinchi; zamon bilan hamnafas tarbiyachi pedagogik faoliyatga yangicha kirishadi, milliy iftixor tuyg'usiga o'ziga hos yondashib pedagogik texnologiyani muntazam qo'llaydi, noananaviy usullardan unumli foydalanib boradi;

oltinchi; dars o'tish jarayonida pedagog auditoriyada o'zini uddaburonligi va bilimni ishlatgan holda sog'lom muhit yaratishga erishadi. Mamlakat ravnaqini fanning tushunchalariga bog'lab talabalarda millatga Vatanga nisbatan mas'uliyatni oshirishga erishiladi. Talabani hozirgi vaqtda ko'plab yangi ma'lumotlarni o'rganishga, muamala qilishga va til topishga erishtiradi.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish ular tomonidan o'rganiladigan barcha ma'lumotlar (o'quv adabiyotlar, axborot vositalarining ma'lumotlari, o'qitiladigan fan darsliklari) – shakllanishi kerak bo'lgan yangi tasavur, yangicha dunyoqarash va ko'nikmalar ko'lami teranlashadi. O'tgan yillarida mustaqillik g'oyasini, uning strategiyasini, milliy faxrlanishni, milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish uchun belgilangan vazifalar O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim xaqidagi qonuni"da, shuningdek, Respublika Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev asarlarida ta'kidlangan. Ularni o'rganishda talabalarni ilg'or ilm-fan ma'lumotlaridan xabardor etish, ajdodlar merosini o'rganish, yangi pedagogik texnologiyalarni qo'llash yordamida ta'lim-tarbiyani tashkil etish qatorida ma'naviy-ma'rifiy sharoitlarni yaratishni e'tiborda tutadi. Mazkur harakatlar talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlanishi uchun xizmat qiladi.

Oliy o'quv yurtlari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishda nafaqat professor-o'qituvchilarimizning, balki bevosita ota-onalar savodini oshirish va darajasini shakllantirishga bog'liqdir. Shaxsning ma'naviy dunyosi, tarbiyasi, avvalo oilada tashkil etiladi. Dastlab farzandlarga ajdodlar o'giti, otalar namunasi, onalar mexribonligi birga milliy iftixor tuyg'usi singdirilib boriladi. Shaxs tarbiyasi, oilani sevish va e'zozlash, Vatanga xiyonat qilmaslik kabi fazilatlarida amalga oshadi. Azaldan o'zbek oilasida tarbiya berish va qadriyatlarni hurmat qilish milliy iftixor tuyg'usini turmush tarziga ajralmas etib belgilaydi. Sharq madaniyati asrlar mobaynida taraqqiy etib xalqni boy merosini va qadriyatlarini ko'z qorachig'idek saqlab kelmoqda. Oilada ota-onalar bolani qanday ishga mashg'ul qilishlari, kitob mutoalla qilishga qiziqishlari, qiziqarli filmlarni yaxshi ko'rishlari va yoqimli musiqani tinglashlari kabi harakatlar kuzatilib maslaxat beriladi. Yana shuni alohida ta'kidlash lozim o'zbek oilalarida ko'p bolali an'ana kamaymoqda. Odatda bolalar aka-ukalari va opa-singillariga yaqin hisoblanib tarbiya berishda ularni roli katta, ota-onalar ham oilada qaysidir farzandni yaqin maslakdoshiga aylanib qolmoqda. O'z o'rinda ota-ona savodxonligi darajasini ham unutmazlik kerak. O'zaro oilaviy muammolar doirasida milliy qadriyatlar va urf-

odatlarimizni muntazam qo'llash maqsadga muvofiq sanaladi. Bolalarda qadriyatlarga nisbatan mexr-shavqat uyg'otishda "Vatan ostonadan boshlanadi" naqiliga amal qilishda va mazmunini his etishda milliy iftixor tuyg'usini samarasi sifatida ko'rinadi. Barkamol farzandlar oila yuzini yorug' qilishida avval ota-onalarini hurmat qilishlarida namayon bo'ladi.

O'zbekiston oilalari tarbiya uchun qayg'urishini buvilarni hamda bobolarni pand-nasixatlarida ham bilish mumkin. Har bir oila farzandini kichikka izzatda va kattaga hurmatda bo'lishni muhim o'rgatadi. Bu esa farzandlarga bobolarimizdan qolgan meros hisoblanib milliy iftixorimizga aylangandir. Masalan buyuk sarkarda Amir Temurni shaxzodalar uchun joriy qilgan tarbiyasida kaksalar nasixatini yuksak baholagan. Shohruh Mirzo nabiralarni, Muhammad Sulton Mirzoning farzandlarini, Xalil Sulton Mirzoning avlodlarini va Ulug'bek Mirzolarning tarbiyasi Saroy Mulk xonim tomonidan olib borilgan.

O'zbekistonda oila hamisha muqaddas bilinib, davlat qonunchiligi doirasida himoyalangan. O'tgan davrimizda yillarning sohnomasiga berilgan atamalarda va unga belgilangan dasturlarda "Oila", "Ayollar", "Sog'lom avlod", "Onalar va bolalar", "Salomatlik yilida keng vazifalarni bajarishga qaratilgan tadbirlar uning yaqqol ta'dig'idir. [197] Ma'lum jixatlarda talabalarning milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda quyidagi dasturiy tadbirlarni ham muntazam keng jamoatchilik ishtirokida o'tishi ham maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu esa o'z qiziqishlari va iqtidorlari inobatga olinib, tarbiyachi va ota-onalar ta'siri kuchaytirilishi orqali uyushtirilsa kutilgan natijani beradi.

1.3-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning joriy holati tahlili

Kuzatishimiz davomida, "iftixor" va "g'urur" iboralarini o'rganish davomida ob'yektni tuzilishidan kelib chiqib individual holatda hamda ijtimoiy xususiyatni ko'rsatib beradi.[122] Shuningdek, shaxs g'ururini –muayyan shaxsga tegishli psixologik xususiyat hisoblab, u shaxsda ijtimoiy mavqeni (jumladan, ma'lum millatning vakili sifatida mavqeyini), shaxsiy xususiyatlarda,

turmush tarzida, kasbiy va ijtimoiy faoliyatda, erishilgan yutuqlardan qoniqish sanaladi. Shaxs rivojlanishida milliy iftixor tuyg'usini egallanganlik ma'lum millat taqdiri uchun, uning jaxon tashkilotlarida egallagan o'rnini anglash va faxrlanish demakdir.

Shaxsning milliy iftixor tuyg'usini egallaganik darajasi aniqlash bir qadar murakkab jarayondir. Binobarin, shaxsda namoyon bo'luvchi barcha harakatlar ham uning bu tuyg'uga egaligini ifoda etavermaydi. Oliy o'quv yurti talabalarida milliy iftixor tuyg'usini klaster modeli asosida rivojlantirish bo'yicha tajriba-sinovni olib borish quyidagicha belgilanadi;

- 1) tajriba-sinov maydonlarini belgilashda pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligini o'rganish;
- 2) tajriba ishlariga malakali pedagog-metodistlarni jalb etish;
- 3) tavsiya etilayotgan metodika samaradorligini uzluksiz tahlil etib borish.

Dastaval oliy o'quv yurtlarida bakalavr bosqichida o'qiydigan talabalarga belgilangan fanlar turkumi ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishga e'tibor qaratildi. Pedagogika oliy o'quv yurtlarida bu yo'lda harakat tashkil etilganda ta'lim muassasalari kutubxonalarining ijtimoiy-gumanitar fanlar bo'yicha yaratilgan o'quv dasturlariga to'la ega emasligi aniqlandi. Jumladan, Nizomiy nomidagi TDPU va T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zPFITda "Sotsiologiya" (Tuzuvchilar: N.S.Aliqoriyev, O.B.Otamirzayev, M.Bekmurodov, M.X.G'aniyeva, U.Qayumov, A.N.Aliqoriyev, M.Yuldashevalar), "O'zbek tili va adabiyoti" (Tuzuvchi: B.To'xliyev), "Pedagogika tarixi" (Tuzuvchilar: S.Nishonova, S.A.Madyarova), "Tikuvchilik buyumlarini loyihalash, modellashtirish va badiiy bezak" (Tuzuvchi: Q.M.Abdullayeva), "Naqqoshlik" (Tuzuvchi: S.Bulatov) va "Huquqshunoslik" (Tuzuvchi: M.M.Mirhamidov) fanlaridan o'quv dasturlariga mavjudligi aniqlandi.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti kutubxonasi fondidan o'quv dasturlarining o'rin olishi o'rganilganda, bu yerning ahvoli ijobiy ekanligi ma'lum bo'ldi. Kutubxona xizmatidan foydalanish asosida bir guruh o'quv fanlari, jumladan, "Milliy taraqqiyotning g'oyaviy-mafkuraviy asoslari", "Ma'naviyat

asoslari", "Pedagogik aksiologiya", "Rivojlanishning falsafiy konsepsiyasi", "Gnoseologiya", "Ijtimoiy falsafa", "Qadriyatlar falsafasi", "Markaziy Osiyo falsafasi tarixi", "Din tarixi va falsafasi", "Mantiq tarixi", "Nafosat falsafasi", "Madaniyat falsafasi", "Naqqoshlik", "Tikuvchilik buyumlarini loyihalash, modellashtirish va badiiy bezak", "Axloq falsafasi", "O'zbek tili va adabiyoti" "Huquqshunoslik" va "Sotsiologiya" kabi fanlari yuzasidan ishlangan fan dasturlari bo'yicha o'quv fanlari talabalarga milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish imkoniyati borligi anqlandi.

O'quv dasturlari bilan tanishish yuqorida nomlari aytilgan o'quv fanlarining tadqiqot muammosini hal etishda yetarli imkoniyatga ega ekanligi aniqlandi. Bu imkoniyat 3-ildavada umumlashma asosida keltiriladi.

Kutubxona faoliyatini zamirida shaxs ma'naviyatini shakllanishi, bu esa mazkur tajriba-sinov ishlarida talabalarni ma'rifiy bilimlarini yanada keng yo'yishiga ko'maklashuvchi adabiyotlarga egaligi ko'rildi;

O'rganish natijasida quyidagilar ma'lum bo'ldi:

1. Kutubxonalar fondi mustaqillik yillarida ma'naviyat, shaxs ma'naviyatini shakllantirish, barkamol insonga xos fazilatlar kabi masalalar to'g'risida so'z yurituvchi ko'plab adabiyotlar bilan to'ldirilgan. Bu o'rinda falsafiy olimlar (E.Y.Usupov, J.Tulenov, Z.G'ofurov, M.Imomnazarov, N.Hakimov, A.Jalolov, Q.Nazarov, F.Ismoilov, A.Erkayev, T.Mahmudov, X.Shayxova, B.Ziyomuhamedov, S.Shermuhamedov, M.Xayrullayev, X.Samatov, M.Isomov va boshqalar), tarixiy olimlar (B.Ahmedov, A.Ahmedov, A.Irisov, G.Hidoyatov, H.Ziyoyev, D.Ziyoyeva, H.Bobobekov, J.Rahimov, M.Lafasov va boshqalar), ijtimoiy fan olimlari (M.Bekmurodov, M.Quronov), psixologik olimlar (E.G'oziyev, G'Shoumarov, B.Shoumarov, M.G.Davletshin, V.Karimova, F.Akromova va boshqalar) va pedagogik olimlar (A.Zunnunov, U.Mahkamov, O.Musurmonova, S.Nishonova, S.Ochilov, Sh.Qurbonov, E.Azizov, J.Hasanboyev, O.Hasanboyeva, M.Inomova, R.Safarova, N.Ortiqov va boshqalar) adabiyotlarining o'z mazmuni, g'oyasi barkamol shaxsni shakllantirishga yordam bera olishini alohida aytilgan zarur.

2. Mustaqillik yillarida oliy ta'lim mazmunini takomillashtirish, turli ixtisosliklar bo'yicha bo'lajak mutaxassislarining kasbga tayyorgarligiga jiddiy qaralmoqda, shu qatorida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini mazmunini tadqiq etuvchi ishlar ha ko'paydi. Jumladan, N.N.Azizxo'jayeva, M.G.Davletshin, B.G'.Qodirov, A.Mamadaliyev, M.Yuldashev, Sh.Olimov, B.Jabborov, M.Jumaniyozov, Sh.Qo'chqorov, M.Ochilova, G.Maxmutova, G.Ibragimova, Q.Quronboyev, Z.Qosimova, B.Mirzaolimovlar tomonidan amalga oshirilgan tadqiqotlar shular jumlasidandir.

3. J.Tulenov, Z.E.Yusupov, S.Otamurodov, N.Xo'jamurodov, N.Jo'rayev, X.Sultonov, A.Ochildiyev, A.Ibrohimov, M.Otajonov, I.Xudoyberdiyev, I.Chesnokova, M.Quronovlar tomonidan yaratilgan adabiyotlarda milliy tarbiya, pedagogika va psixologiya imkoniyatlarini yanada kengaytirish, hamda milliy o'zlikni anglash xaqida ijtimoiy-falsafiy tushunchalarni bildirganlar.

4. Shuni ham qayd etish zarurki, kutubxonalar fondlaridan o'rin olgan adabiyotlar orasida milliy g'urur, milliy iftixor, shaxsda milliy g'urur va iftixorni shakllantirish muammosi o'rganilgan adabiyotlar mutloqo o'rin olmagan. Ayrim adabiyotlarda "milliy iftixor" va "milliy g'urur" iborasi sifatidagina sharhlab o'tilgan. Masalan, "Falsafa. Qisqacha lug'at" (2004-Toshkent, Sharq nashriyot-matbaa kompaniyasi Bosh tahririyati, 2004. - 208-bet), Falsafa. Qomusiy lug'at (Q.Nazarov umum. tahriri ostida. -T.: Sharq nashriyot-matbaa kompaniyasi Bosh tahririyati, 2004. - 469 bet). Bundan anglanadiki, oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish muammosi falsafiy, psixologik va pedagogik yo'nalishlarda hali o'rganilmagan.[184]

Tadqiqot muammosini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish yoshlar, shu jumladan, oliy ta'lim muassasalari talabalarining aksariyati o'zlarida milliy g'ururni tushunishda milliy o'zlikni anglashlari, milliy iftixor tuyg'usini shakllanishida e'tiborsiz ekanliklari, bu singari hususiyatlarni past ko'rsatgichda rivojlangani aniqlandi. Tajriba-sinov ishlarini olib borish chog'ida bu holatning sababi o'rganildi. Talabalar faoliyatini bevosita va bilvosita kuzatish, ular bilan o'tkazilgan suhbatlar, bahs-

munozaralar, so'rovlar natijalari mazkur sabablarni aniqlashga yordam berdi.

Asoslovchi tajriba-sinov ishlarini olib borish jarayonida talabalarda milliy g'yyp, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ulari shakllanganligining mavjud darajasini o'rganish maqsadida respondent-talaba va o'qituvchilarning e'tiboriga anketa so'rovlari va test savollarini havola etdik. Ana shu maqsadga yo'naltirilgan anketa so'rovining mazmunidan quyidagi savollar o'rin oldi:

1. "milliy iftixor", "milliy g'urur" hamda "milliy o'zlikni anglashlari" iboralari sizning nazaringizda qanday ma'noga ega?

2. Milliy iftixor hamda milliy o'zlikni angashni ozingizda qanchalik shakllangan deb hisoblaysiz?

3. Shaxsda milliy iftixor va g'urur, hamda milliy o'zlikni anglash tuyg'ulari qanday omillar yordamida shakllanadi?

4. Sizning fikringizcha, talabalarda milliy iftixor, milliy g'urur va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishda o'quv fanlarini imkoniyati mavjudmi?

5. Sizning nazaringizda tarbiyaviy tadbirlar talabalarda milliy iftixor va g'ururni shakllantirishda qanday metod, shakl va vositalarni qanday xizmati bor?

6. Shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishda badiiy asarlarning ahamiyatini qanday baxolaysiz? Misollar keltiring.

7. Shaxsan siz milliy iftixor, milliy g'urur va milliy o'zlikni anglash tuyg'ulari ommaviy axborot vositalarini rolini qanday ahamiyatga ega deb o'ylaysiz? Fikringizni misollar orqali ifodalang.

8. Shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanishida oila hamda oilaviy an'analarning o'rni qanday?

9. Shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanishida talaba mansub bo'lgan mikromuhitning ta'siri bor deb hisoblaysizmi?

10. Siz qanday fikrdasiz, shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanishi o'zga millat vakillarining manfaatlariga ziyon yetkazadimi?

E'tiborlariga havola etilgan anketa so'roviga javob qaytarar ekanlar, talabalar tomonidan "milliy iftixor", "milliy g'urur", hamda

“milliy o‘zlikni anglash” iboralari el-yurt qaxramonlari, buyuk namoyondalari va davlat faxriylari tomonidan amalga oshirilgan faoliyat bilan tanishish imkoniyati yaratishini aytdilar.

Xususan, Chirchiq davlat pedagogika universitetining “O‘zbek filologiyasi” fakul’teti 1-bosqichida tahsil olayotgan A.Berdiyeva tomonidan qaytarilgan javobda quyidagi fikrlar o‘z aksini topgan: “Bugungi kunda O‘zbekiston jahonda o‘zini har tomonlama rivojlanayotgan davlat sifatida ko‘rsatmoqda”. So‘nggi o‘n yil ichida Respublikada katta o‘zgarishlar sodir bo‘ldi. Bu, albatta, quvonarli hol. Bu kunlarni ko‘rish uchun qanchadan-qancha buyuk daholarimiz, allomalarimiz jon kuydirishgan, qon to‘kishgan. Bugungi kunda ularning orzulari ushaldi, ko‘plab mamlakatlar O‘zbekistonni tan olib, birgalikda qo‘shma korxonalar ochib, faoliyat olib borishmoqda.

Shu o‘rinda qisqa ifodalanuvchi savol-javob tarzidagi tajriba va nazorat guruhlari talabalarining o‘zaro javoblari quyidagicha izohlandi: juda oz sonli respondent-talabalar o‘z javoblarida milliy g‘urur hamda milliy o‘zlikni anglash tushunchalarini sharhlashga uringanlar. Chunonchi, Chirchiq Davlat pedagogika universiteti “Pedagogika” fakul’tetining “Pedagogika va psixologiya” yo‘nalishi 2-bosqichida ta‘lim olayotgan S.Sulaymonqulovning javoblarida quyidagi fikr o‘z aksini topgan: “Milliy g‘urur deganda har bir millat, xalqning o‘zini anglashi natijasida paydo bo‘ladigan ichki ruhiy kayfiyatni tushunaman. Milliy g‘urur o‘z millati, xalqini chin dildan sevgan har bir insonga xos tuyg‘udir. Milliy iftixor tuyg‘usi esa xalqning yuksalishidan faxrlanish tuyg‘usi sanaladi”.

Pedagogika va psixologiya yo‘nalishi 18-1-guruh talabasi S.Sulaymonqulova tomonidan berilgan javobda milliy iftixor, milliy g‘urur va o‘zlikni anglashga oid tushunchalarining mohiyatini ochib berishga bo‘lgan urinish ko‘zga tashlangani holda fikrni to‘g‘ri bayon etishda muayyan yanglishishlarga yo‘l qo‘yilgan, shuningdek, ko‘rsatib o‘tilgan uch tushunchaning mazmuni ochib berilmagan. Yuqorida keltirilgan javoblar mohiyatidan anglanadiki, talabalar mohiyati ochib berilishi talab etilgan ikki tushunchaning ham mazmunini to‘la anglamaydilar. Shu bois, yuqoridagi kabi javoblar qaytarilgan.

Anketa savolnomasi tarkibidan o‘rin olgan ikkinchi savolga javob qaytarar ekanlar, respondent-talabalarining aksariyat qismi o‘zlikni anglashda milliy g‘urur, milliy iftixor tuyg‘ulari shakllanganligini ta’kidlab o‘tadilar. Bu hol tajriba va nazorat guruhi talabalarining tasodifan tanlab olingan 320/322 nafarida namoyon bo‘ldi. Biroq ajablanarli jihati shundaki, respondent-talabalar o‘zlari mohiyatidan to‘laqonli xabardor bo‘lmagan tuyg‘ularni o‘zlarida mavjud deb hisoblaydilar. Bu holat talabalar tomonidan ayrim tushunchalarning nazariy mohiyatini o‘zlashtirish og‘ir kechayotganligidan dalolat beradi. Shu bois, oliy o‘quv yurti talabalari ta‘lim jarayonini olib borilishida nazariyalarni chuqur o‘rganishga e’tibor qilish vazifasi ilgari surildi.

Keyingi navbatda 3-savol bo‘yicha javob qayatrishlari davomida respondentlar quyidagicha fikrladilar: “Mening fikrimcha, shaxsda milliy g‘urur, iftixor va o‘zlikni anglash tuyg‘ulari o‘quv muassasalarida ta‘lim olish sharoitida hamda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tashkil etish orqali shakllantiriladi”. [122]

Javob mazmunidan anglanadiki, respondent-talabalar yuqorida qayd etilgan tuyg‘ular tor doirada emas, balki keng ko‘lamdagi ijtimoiy muhit ta’siri, shuningdek, juda ko‘plab omillar yordamida shakllanishi borasidagi tushunchalarga ega emaslar. Ushbu holat tajriba va nazorat guruhlariga ajratilgan va tasodifan tanlab olingan 375/314 nafarni tashkil etgan respondentlarning javoblarida o‘z aksini topgan.

Faqatgina 23/8 nafar respondent milliy g‘urur, iftixor va o‘zlikni anglash tuyg‘ulari xalq merosi manbalarini o‘qib o‘rganish, tarixiy yodgorliklar bilan tanishish, xalq qahramonlari, ulug‘ mutafakkirlar hamda davlat arboblari tomonidan amalga oshirilgan faoliyat mazmunini tahlil etish asosida shakllanishiga urg‘u berib o‘tadilar. [122]

“Sizning fikringizcha, talabalarda milliy iftixor, milliy g‘urur va o‘zlikni anglash tuyg‘ularini shakllantirish davomida o‘quv hamda mutaxassislik fanlari zarurmi?” qabilida berilgan savollarga respondent talabalar javob qaytarishlarida: “Falsafa”, “Milliy istiqlol g‘oyasi va ma’naviyat asoslari”, “O‘zbekiston tarixi”, “O‘zbek adabiyoti tarixi” kabi o‘quv fanlarining katta imkoniyatlarga tayanib milliy iftixor, milliy g‘urur va o‘zlikni anglash tuyg‘ularini

shakllantirishni ta'kidlab o'tadilar. Shuni ta'kidlash joizki; "Pedagogik", "Ijtimoiy pedagogika", "Folklorshunoslik", "Xalq og'zaki ijodi", "Psixologiya", "Dunyo dinlari tarixi", "Axloqshunoslik", "Estetika" singari fanlar imkoniyatlarini ko'rolmaganlar.

Anketa savollari mazmunidan o'rin olgan beshinchi savolga nisbatan munosabat bildirishda quyidagi fikrni ilgari surishgan: auditoriyadan holi tashkil etiladigan va ma'naviy-ma'rifiy mazmundagi tadbirlarda milliy g'urur, milliy iftixorni shakllantirishga ko'maklashadi.

Masalan, "Farzand kamoli-yurt jamoli", "Assalom, Navro'z!", "Istiqlolning shonli yillari", "Mardlar quriqlaydi Vatanni", "Qalam bilan jahonni zabt etgan alloma" kabi mavzulardagi ma'naviy-ma'rifiy mazmundagi tadbirlar shaxsan menda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Tajriba hamda nazorat guruhlar uchun ajratilgan respondent-talabalarining auditoriyadan holi tashkil qilinadigan ma'naviy-ma'rifiy mazmundagi tadbirlarni namoyish etish orqali talabalar ma'naviyatini rivojlanishi milliy iftixorni va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishdagi imkoniyatlari cheksiz ekanligini alohida qayd etganlar.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish jarayoniga jalb etilgan talabalarining aksariyat qismi to'la ishonch bilan talabalarda milliy iftixor, milliy g'urur va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishda badiiy asarlarning o'rni va ularda ilgari surilgan g'oyalarning ahamiyati beqiyos ekanligini qayd etganlari holda, bu borada katta imkoniyatga ega bo'lgan badiiy asarlardan namunalar keltirishda faollik ko'rsatmaganlar. Tajriba guruhining 43 nafar, nazorat guruhining 51 nafar respondent tomonidan qaytarilgan javoblarda ana shunday ta'sir kuchiga ega bo'lgan bir qator badiiy adabiyotlarning nomlari keltirilgan. Bunday adabiyotlar sirasidan Abdulla Qodiriyning "O'tgan kunlar", Muso Toshmuhammad o'g'li Oybekning "Alisher Navoiy", Sharofiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma", Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma", Amir Temurning "Temur tuzuklari" kabi nasriy hamda H.Olimjonning "O'zbekiston", A.Oripovning "O'zbekiston" va "Men nechun sevaman O'zbekistonni", E.Vohidovning "O'zbekim",

"O'zbekistonim", M.Yusufning "Xalqim", "Hech kimga bermaymiz, seni O'zbekiston!" kabi she'riy asarlarning nomlarini alohida ko'rsatib o'tganlar.

Shuningdek talabalarda shaxs milliy g'ururidan joy olgan va milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishda yuksak tarbiyaviy kuchga ega ma'naviy meroslarimizdan hisoblangan Alisher Navoiyning "Xamsa", Firdavsiyning "Shohnoma", Kaykovusning "Qobusnoma", A.Cho'lponning "Xalq", A.Avloniyning "Turkiy guliston yohud axloq", U.Nosirning "Yurak", asarlari o'z zamonasining noyob durdonlari sifatida yartilganligi, keyingi davrda O.Xoshimovning "Ikki eshik orasi", T.Murodning "Otamdan qolgan dalalar", M.Do'stning "Lolazor" nomli nasriy asarlarda, S.Sayyidning "Vatan abadiy" hamda Sh.Rahmon va M.Toyirning she'riy asarlarini e'tibordan qoldirganlar.

Mazkur asarlarning har biri o'zining kuchli qiymatiga ega asarlar hisoblanib, yoshlarni milliy vatanparvarlikka va faxrlanishga chorlaydi. Asar qaxramonlari o'z vatanining sha'nini himoya qilishdek jasurlikni, qolaversa yana shu singari mardlikni va matonatlikni ifodalab bergan. Milliy iftixor tuyg'usini ana shunday asarlardan foydalanib tushuntirish esa talabalarga pedagogik va psixologik imkoniyatni beradi. Shaxsda o'zlikni anglash, milliy g'urur, milliy iftixor tuyg'ularini rivojlanishida ommaviy axborot vositalarini o'rni diqqatga sazovor ekanligini respondent-talabalar o'z savolnomalarida ijobiy munosabat bildirdilar. Ularning javoblarida davriy nashrlarda tarixiy mavzularda yaratilgan maqolalarning chop etilishi, radio va televideniye orqali namoyish etilayotgan ma'naviy-ma'rifiy eshittirish va ko'rsatuvlarning yoshlarda ma'naviy-axloqiy xislatlar, chunonchi, milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'usining shakllanishidagi o'rnini yuqori darajada baholaganlar.

Biroq fikrlarini misollar asosida bayon etishda bir oz qiyinchiliklarga duch kelganlar. Aksariyat javoblarda radio va televideniye bu boradagi o'rni intellektual mazmundagi eshittirish va ko'rsatuvlarning namoyish etilishi bilan bog'liq holda ochib beriladi. Ammo talabalar bevosita shaxsda milliy g'ypyp, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'usining shakllanishga xizmat

qiluvchi "Javohir", "Adabiy meros", "Qishloq haqida o'ylar", "Bir o'lkaki...", "Qishloqdagi tengdoshim", "Oltin meros", "Qo'li gul usta", "Siyrat", "Chempion sirlari", "Ohangrabo", "Xotira" kabi radioeshittirish va teleko'rsatuvlarning nomlarini qayd etmaganlar.

Sakkizinchi savol yuzasidan respondent-talabalar oila muhiti va unda qaror topgan an'analarning shaxs ma'naviyati, xususan, milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'usining shakllanishida o'ziga xos ahamiyat kasb etishiga urg'u berib o'tganlar. Ushbu savol borasida bildirgan fikr-mulohazalari bir qadar to'la ifodalangan bo'lib, unda talabalar oila sulolasining tarkib topishini ifoda etuvchi shajara, shuningdek, oila a'zolarining kasbiy faoliyati borasidagi an'analari yoshlar kamolotini ta'minlashga xizmat qilishini ko'rsatib o'tganlar. Shu bois, oilaviy shajaraning mohiyatidan xabardor bo'lish va oila an'alarini davom ettirishni o'zlarining insoniy burchi deb biladilar.

Mazkur savolga javob berish chog'ida talabalarining aksariyati oila shajarasi xususida ham so'z yuritganlar. Xususan, Chirchiq Davlat pedagogika universiteti "Pedagogika" fakul'tetining 2-bosqich talabasi Tursunboyev Sanjar tomonidan berilgan javob alohida e'tiborga loyiqdir. Mazkur javobda quyidagi fikrlar bayon etilgandir: "Ota-onam tomonidan bildirilgan fikrlar asosida oila sulolasi vakillarining boshlang'ich bo'g'ini eshonlardan bo'lganliklaridan xabardorman. Ayni vaqtda oila shajarasining 6 nafar vakili borasida ma'lumotga egaman. Ular quyidagilardir: otam-Yaxshiboy, bobolarim-Bobonazar, Husanboy, Qodirboy, Muhammadkarim, Jumaboy".

Demak, talaba o'zi bilan hisoblaganda yetti ajdodini yaxshi biladi. Respondent-talabalarining aksariyati oila shajarasining to'rt (bir nechta respondent esa besh) nafar vakillari borasida ma'lumotlarga ega ekanliklarini ta'kidlab o'tadilar. Ularning soni ko'rsatkichlar bo'yicha tajriba guruhining 147 nafar, nazorat guruhining 162 nafar respondentini tashkil etadi. Quyida ana shunday mazmundagi javoblardan bir nechtasini keltirib o'tamiz: "Bizning oilamiz sulolasining vakillari quyidagilardir: otam-Hotamboyev O'ktam, bobolarim-Hotamboyev Umirzoq, Bobomurodov Hotam, Jumayev Bobomurod, Jumaboy. Sulolamizning aksariyat vakillari dehqonchilik bilan shug'ullanib

kelishgan. Ayni vaqtda bu ish bilan otam hamda akalarim shug'ullanmoqdalar" (Chirchiq Davlat pedagogika universiteti pedagogika fakul'tetining 2-bosqichi talabasi Mamarajabov Oybek tomonidan berilgan javob).

Tegishli ravishda tajriba va nazorat guruhlarining 123/147 nafar respondentini savolnoma tarkibidan o'rin olgan to'qqizinchi savol yuzasidan javob qaytarar ekanlar, shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanishida mikromuhitning o'rni katta ekanligini e'tirof etganlari holda, tegishli ravishda 197/175 nafar respondent shaxsning ma'naviy jihatdan shakllanishi, shuningdek, ularda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining tarbiyalanishiga ular mansub bo'lgan mikromuhit hech qanday ta'sir ko'rsatmasligini ifoda etgan. Ushbu holat talabalarining shaxsni shakllanishida mikromuhit va uning ta'siri borasidagi qarashga ega emasliklarini anglatadi.

"Shaxsda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash kabi tuyg'ularning shakllanishi unga hayotda o'z o'rnini topishi, muayyan mavqega ega bo'lishi uchun imkoniyat yaratadi. Shuningdek, shaxs tomonidan hayotiy maqsadning belgilanishi va uning amalga oshishi uchun kurashishga rag'bat uyg'otadi. Qayd etilgan tuyg'ularga ega bo'lish ajdodlar tomonidan bosib o'tgan yo'lni takrorlashga, ularga munosib bo'lishga yordam beradi. Ammo ushbu tuyg'ular hech qachon o'zga millat yoki elatlarning manfaatlariga ziyon yetkazish, ularning xaq-huquqini poymol qilish istagining vujudga kelishini ta'minlamaydi.

Milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulari ijobiy xususiyatga ega. Bizga yaxshi ma'lumki, negizida ezgulik, yaxshilik mavjud bo'lgan ijobiy fazilatlar hech vaqt qabohatning kelib chiqishiga zamin yaratmagan. Mazkur fikrlar Chirchiq Davlat pedagogika universiteti "Pedagogika" fakul'tetining 2-bosqich talabasi Ch.Mahmudova tomonidan qaytarilgan javob mazmunida o'z aksini topgan. Ushbu mulohazalarni bildirish asosida har ikkala guruhga ajratilgan respondentlar shaxsda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ulariga egalik o'zga millat vakillarining manfaatlariga ziyon yetkazmasligini ta'kidlaydilar.

Respondent-talabalar e'tiboriga havola etilgan anketa so'rovi natijalariga tayangan holda aytish mumkinki, ularning aksariyati milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash kabi tuyg'ularning nazariy mohiyatini to'laqonli ravishda anglamaydilar. Biroq mazkur fazilatlarga ega bo'lish shaxsga kelajak sari dadil intilish, yurt ravnaqi va Vatan mustahkamligi uchun kurashishga undovchi rag'batning yuzaga kelishida muhim ahamiyatga egaligini his etadilar. Milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash kabi tuyg'ularga ega shaxs o'zi mansub bo'lgan yurt va millat ravnaqi, taraqqiyoti yo'lida muayyan ishlarni amalga oshirishga muvaffaq bo'ladi.

Oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash kabi tuyg'ularni shakllantirishda ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan hamda tadqiqot muammosi mohiyatini yorituvchi jarayonning faol sub'yektlaridan biri bo'lgan pedagog xodimlarning o'rni va ahamiyati kattadir. Talabalar milliy g'urur va o'zlikni anglashlari davomida shaxsiy namuna bolish uchun milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish muhim ekanligini angladilar. Ularning shaxsiy namunasi, shuningdek, ular tomonidan mashg'ulotlar chog'ida o'zlashtirilayotgan mavzular negizida talabalarda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash kabi tuyg'ularni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. [122]

Talabalar bilan faol muloqot o'rnata oluvchi pedagoglar ularning shaxsiy fazilatlari xususida ham yetarli darajada ma'lumotlarga ega bo'la oladilar. Shu bois, tadqiqot jarayonida olib boriladigan tajriba-sinov ishlarini yo'lga qo'yishda ularning yordamlaridan foydalanish samarali natijalar berishini nazarda tutgan holda respondent sifatida tanlanishlariga erishdik. Asoslovchi tajriba-sinov ishlari jarayonida respondent-pedagoglar e'tiboriga ham talabalarda milliy iftixor tuyg'usining mavjud darajasi haqida axborot bera olish imkoniga ega bo'lgan anketa so'rovnomasini havola etdik. Anketa so'rovnomasi tarkibidan quyidagi savollarning o'rin olishi ta'minlandi:

1. Siz "milliy g'urur", "milliy iftixor" hamda "milliy o'zlikni anglash" kabi tushunchalarni qanday sharhlagan bo'lar edingiz?

2. Siz o'zingizda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash kabi tuyg'ularni shakllantira olganmisiz va bu borada talabalarga ibrat

ko'rsata olasizmi?

3. Siz qanday fikrdasiz: talabalar milliy g'urur, milliy iftixor hamda milliy o'zlikni anglash kabi tuyg'ularga egamilar?[122]

4. Talabalarda milliy o'zlikni anglashlari milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish muhim ahamiyatga egami? Fikringizni misollar yordamida izoxlang!

5. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishga siz faoliyat qilayotgan oliy ta'lim muassasasida e'tibor qaratilganmi? Fikringizni misollar yordamida ifodabilan izoxlang.

6. Sizning fikringizcha, shaxsda milliy g'urur, milliy iftixor hamda milliy o'zlikni anglash kabi tuyg'ular qanday sharoit va omillar asosida shakllanadi?

7. Mashg'ulotlar davomida talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga harakat qilasizmi?

8. Talabalar milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda qanday metod va vositalardan foydalanasiz?

9. Talabalarda milliy iftixor tuyg'ularini rivojlantirish uchun fanlararo aloqalarni va jamoatchilik ishtirokiga tayanasizmi?

10. Talabalarda milliy iftixor tuyg'ularini rivojlantirishda samaradorlikka erishish uchun qanday tadbirlarni amalga oshirish mumkin?

Respondent-o'qituvchilarning e'tiboriga havola etilgan savolnomaga ular tomonidan bildirilgan munosabat xususida quyida batafsil to'xtalib o'tamiz. Savolnoma tarkibidan o'rin olgan birinchi savolga javob berar ekanlar, respondentlar quyidagicha fikr bildirdilar: "Milliy iftixor va milliy g'urur tuyg'ulari nazrimizda bir xil tushuncha anglatib, shaxsning mansub millatda erishgan yutuqlariga nisbatan faxrlanishni bildiradi. Milliy o'zlikni anglash tushunchasi esa, mening fikrimcha, shaxsning qanday millat yoki elat vakili ekanligini tushunib yetishini anglatishga xizmat qiladi".

Javoblarda ko'rinib turibdiki, aksariyat respondent-o'qituvchilar sharhlashlari talab etilgan tushunchalarning mohiyatini to'laqonli tushunmaydilar. Mazkur tajriba-sinovida ishtirok etgan falsafa, tarix fanlarining o'qituvchilari ushbu iboralar mohiyatini to'la yoritganlar.

Xususan, Chirchiq davlat pedagogika universitetining pedagogika fani o'qituvchisi D. Ismoilova bu o'rinda quyidagi fikrni bayon etadi: "Milliy iftixor tuyg'usini shaxsning or-nomusi, qadr-qimmat va hurmatini yuksak qo'yish, milliy iftixor tuyg'usini ulkan madaniyatga egalik bilan milliy o'zlikdan faxrlanish, vatanga sodiqlik va uning qadriyatlariga sadoqatni anglatadi". Bu tarzda berilgan javoblar soni u qadar ko'p bo'lmay, ular miqdor jihatidan 12/64 tani tashkil etadi.

Respondentlar tomonidan ushbu savol bo'yicha olingan javoblar mazmuni tahlil etilganda, ularning ko'rsatgichlardagi ifodasi quyidagicha bo'ldi:

- "milliy g'urur", "milliy iftixor" hamda «milliy o'zlikni anglash» kabi tushunchalarini to'g'ri sharhlay olgan respondentlar - 19%;
- mazkur tushunchalar mohiyatini to'g'ri sharhlashga uringan, biroq yetarli darajada ochib bera olmagan respondentlar - 39%;
- mazkur tushunchalar mohiyatini noto'g'ri sharhlagan respondentlar - 42%.

Ikkinchi savol yuzasidan munosabat bildirar ekan, respondent-o'qituvchilarning katta qismi o'zlarining milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulariga ega ekanliklarini bayon etganlari holda, amaliy jihatdan talabalarga bu borada ibrat ko'rsata olish imkoniyatini har doim ham qo'lga kiritma olmasliklari va bundan afsuslanishlarini ta'kidlab o'tganlar.

Ko'rsatgichlar asosida respondentlarning javoblari quyidagi mazmunga ega bo'ldi:

- milliy iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ulariga ega hamda bu borada talabalarga ibrat ko'rsata oladigan respondent-o'qituvchilar - 16%;
- milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulariga ega, ammo bu borada talabalarga ibrat ko'rsatishda ma'lum qiyinchiliklarga duch keluvchi respondent-o'qituvchilar - 33%;
- o'zida milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulari yetarli darajada shakllanmagan, deb hisoblovchi respondent-o'qituvchilar - 51%.

Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim va sport tarbiyaviy ishi" fakul'tetining o'qituvchisi

O'qituvchilarning javoblarida quyidagi fikrlar bayon etilgan va ushbu fikr anketa savolnomasi tarkibiga kiritilgan uchinchi savol yuzasidan respondent-o'qituvchilar ko'pchiligining mulohazalarini ifoda etadi: "Talabalarning milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulariga ega ekanliklarini ko'p hollarda ular bilan tashkil etiladigan muloqotlar jarayonida anglay olish qiyin. Mening nazarimda, ular bunday tuyg'ularga egalar. Biroq ularning milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulariga egalik darajasi yuqori ko'rsatgichlarda namoyon bo'ladi deyish fikridan yiroqman". Ushbu savol yuzasidan turli mazmunda qaytarilgan javoblar soni ko'rsatgichlar vositasida quyidagi ifodaga ega bo'ldi:

- talabalar yuqori darajada milliy g'urur, milliy iftixor tuyg'ulariga ega talabalar, ammo hamisha ham amalda nomo'lgan bo'lmaydilar - 27%;

- talabalarda milliy iftixor tuyg'usini egallagan talabalar, ammo ular bu tuyg'uni shakllangan darajasi yuqori bo'lmaganlar - 31%;

- milliy iftixor tuyg'usini past ko'rsatgichdagi talabalar - 42%.

Talabalar milliy iftixor tuyg'usini rivojlanishi ijtimoiy jixati talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanishi muhim ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligi hamma respondent-o'qituvchilar tomonidan birdek (100 foiz ko'rsatgich miqdorida) e'tirof etiladi. Xususan, bu o'rinda Guliston davlat universiteti pedagogika fakul'tetining o'qituvchisi U.Q. Xoliqov shunday fikrlarni bildiradi: "Ana shunday tuyg'ularga egalik nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat ravnaqini ham ta'minlaydi. Shu bois ichki imkoniyatlardan to'laqonli foydalanilgan holda talabalarda bunday tuyg'ularni shakllantirish maqsadga muvofiq. Zero, ular istiqbolda jamiyat ravnaqini ta'min etuvchi faol sub'yektlar sanaladilar va jamiyatning ertangi kuni ularning qo'lida".

Chirchiq davlat pedagogika universitetidan tajriba-sinov ishlariga jalb etilgan respondent-o'qituvchilar o'zlari faoliyat ko'rsatayotgan oliy o'quv yurtlarida talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllantirishga alohida ahamiyat berilishini alohida ta'kidlagan holda, ushbu maqsadda

tashkil etilayotgan pedagogik faoliyat sirasida tarixiy manzillarga uyushtiriluvchi ekskursiyalar, ilm-fan, texnika va madaniyat sohalarida mehnat qilayotgan kishilar bilan tashkil etiluvchi uchrashuvlar, shuningdek, madaniy meros namunalari bilan tanishishga xizmat qiluvchi tadbirlarning roli katta bo'layotganligini bayon etadilar.

Chirchiq Davlat pedagogika universiteti hamda Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universitetining respondent sifatida belgilangan o'qituvchilarining javoblarida esa o'zlari faoliyat yuritayotgan ta'lim muassasalarida turli yo'nalish va mavzularda tashkil etiluvchi ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarda qaysidir darajada talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllantirishga xizmat qilishini aytib o'tadilar. Respondent-o'qituvchilarning 23 nafar salbiy tarzda 63 nafar respondentning ijobiy javobiga qarshi javob berdilar. Salbiy mazmundagi javoblarda ta'kidlanishicha, ular faoliyat olib borayotgan oliy o'quv yurtlarida talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllantirishga nisbatan yetarli darajada e'tibor berilmaydi. Tashkil etilayotgan tadbirlarning aksariyati ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish rejasida belgilangan vazifalarning ijrosini ta'minlash zaruriyatidan kelib chiqib uyushtiriladi hamda ularda talabalarining faol ishtirok etishlariga u qadar e'tibor berilmaydi. Respondentlarning mazkur savol bo'yicha qaytargan javoblari mazmun jihatidan ko'rsatgichlar yordamida o'z ifodasini topganda quyidagi holat yuzaga keldi:

- oliy o'quv yurti talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga alohida e'tibo qaratilib keindi va uning yuzasidan yuksak yutuqlar qo'lga kiritiladi - 11%;

- men faoliyat olib borayotgan oliy ta'lim muassasasida talabalarda milliy g'urur, iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirishga ahamiyat beriladi va biroq bu borada yutuqlarga erishilganicha yo'q - 27%;

- talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga yetarli darajalarda e'tibor qaratmaydi - 62%

- respondent-o'qituvchilarning ta'kidlashlaricha, talabalarining milliy iftixor tuyg'usini egallashlari uchun quyidagi shart-sharitlarni omillar bilan olib boriladi:

- tarixiy qadamjolariga sayoxatlar uyushtirish davomida - 20%;

- milliy-madaniy meros namunalari o'qib-o'rganish asosida - 25%;

- jamiyatda ro'y berayotgan ijtimoiy voqea-hodisalarning mohiyatini to'laonli ravishda anglash asosida - 17%;

- ilm-fan, texnika, texnologiya, madaniyat, xususan, sport sohalarida qo'lga kiritilayotgan yutuqlar bilan tanishish asosida - 15%.

Yettinchi savolga nisbatan munosabat bildirishda respondent-o'qituvchilar quyidagicha javobni ta'kidlaganlar:

- mashg'ulot davomida milliy tuyg'uni shakllantirishda uddalayman va harakat qilaman degan talabalar - 26%;

- mashg'ulotlar jarayonida talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllantirib borishga harakat qilaman, biroq bu borada hali sezilarli yutuqni qo'lga kiritganim yo'q - 11%;

- mashg'ulotlar jarayonida talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularini shakllantirib borishga u qadar jiddiy e'tibor bermayman, buning boisi bu boradagi harakatning muvaffaqiyatini ta'minlovchi shakl va metodlardan xabardor emasman - 43%.[122]

Savolnomaning tarkibidan joy olgan sakkizinchi savolga respondent-o'qituvchilarning quyidagi javoblari qayd etilgan:

- suhbat, sayoxatlar, amaliy-ijodiy mashg'ulotlar (ijodiy ishlar tayyorlash, yozma ishlar tashkil qilish) shakllar va og'zaki bayon qilish, namuna metodlardan foydalanish davomida - 52%;

- bu o'rinda uchrashuv, ekskursiya, amaliy mashg'ulotlar kabi shakllar hamda noan'anaviy metodlardan foydalanaman - 48%.

"Talabalarining milliy iftixorini rivojlantirishda fanlarning aloqasini va jamoatchilik hamkorligi muhim hisoblanadi. Zero, g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulari shaxsda bevosita ijtimoiy muhit ta'sirida yuzaga keladi. Shu bois, mashg'ulotlar jarayonida ushbu omillardan samarali foydalanishga harakat

qilaman" tarzda fikrni ilgari surish asosida savolnomaning tarkibiga kirgan to'qqizinchi savolga javob bergan.

Talabalarining ushbu savolga nisbatan munosabatlari ko'rsatgichlar yordamida quyidagi ko'rinishda aks etadi:

- talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish jarayonida jamoatchilik hamkorligiga extiyojim bor - 29 %;

- bu borada fanlararo aloqadorlik hamda jamoatchilik hamkorligiga tayanib ish ko'rishga nisbatan ehtiyoj sezmadim - 47%;

- fanlararo aloqadorlik hamda jamoatchilik hamkorligiga tayanib ish ko'rishga nisbatan ehtiyoj sezaman, biroq ulardan samarali foydalanishda ma'lum qiyinchiliklarga duch kelaman - 24 %.

Tajriba oxirida talabalarining milliy iftixor tuyg'usi bo'yicha egallagan bilim va ko'nikmalari quyidagi ko'rsatgichlarda belgilandi.

Respondent-talabalar tomonidan milliy iftixor tuyg'usi o'rtacha rivojlanganlik natijasi quyidagicha hisoblendi:

- talabalarda milliy iftixor va o'zlikni anglash tuyg'ularini rivojlanishi milliy qadriyatlar mazmunini yoritishi zarur bo'lgan ma'naviy ma'rifiy tadbirlarni o'tqazishga erishish - 76 %;

- ta'sirchan ekskursiyalardan foydalanish maqsadga muvofiq - 16 %;

- ma'naviy-ma'rifiy mavzularda uchrashuvlar tashkil etish - 8 %.

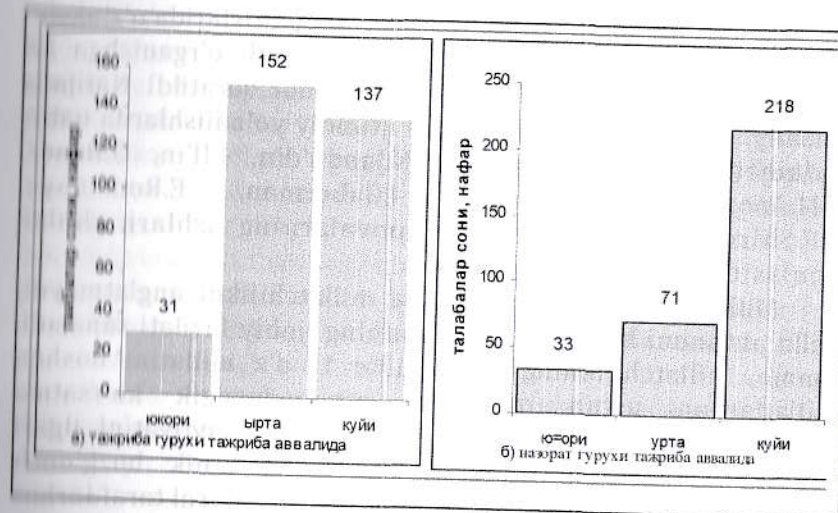
Yuqoridagi ko'rsatkichlar diagrammada ifodalanganda quyidagi ko'rinishda namoyon bo'ldi: Talaba va o'qituvchilarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ularining shakllanganlik darajasi yuqori emas. Xulosaning yanada asosli bo'lishini ta'minlash maqsadida talabalar o'rtasida test so'rovi tashkil etildi. Test so'rovining tashkil etilishidan ko'zlangan maqsad talabalarda milliy g'urur, iftixor hamda o'zlikni anglash tuyg'ulari shakllanganlik darajasining mavjud holatini aniqlash etib belgilandi (1-ilovaga qarang).

So'nggi o'ninchi savol yuzasidan javob qaytarishda respondent-o'qituvchilar quyidagi takliflarni ilgari suradilar:

1.1-jadval.

Respondent-talabalarda milliy iftixor tuyg'usi shakllanganligining o'rtacha koeffitsenti

Guruhlar	Tajriba avvalida			Koeffitsent
	Yuqori	O'rta	Past	
Tajriba $n_1=320$	31	152	137	4,04
Nazorat $n_2=322$	33	71	218	3,67

1.7-rasm. Respondent-talabalarda milliy iftixor tuyg'usining rivojlanganlik darajasini o'rtacha hisobi diagrammada

Test so'rovi natijalari yuqorida bayon etilgan xulosaning haqiqoniy ekanligini yana bir bor tasdiqladi.

Birinchi bob bo'yicha xulosalar

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish asosan ularda Vatandarlikni, yurt osyishtaligini, xalq tinchligi va farovonligini ta'minlashda hizmat qilishi, o'z tug'ilib o'zsgan Vatanimini tinchligi va barqarorligi yo'lida jangavor harakat qilishi, o'zga millat va elatlarga tegishli fuqarolar o'rtasida birdamlikni barqarorlashishda hissasini

qo'shishi, millatning kishisi sifatida qadrini tushunishga undaydi.

Milliy pedagogika mazmunida shaxsda milliy o'zlikni anglash, milliy tarbiya va o'zlikni anglash g'oyalari Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Mahmudxuja Behbudiy, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Abdulhamid Sulaymon o'g'li Cho'lpon, kabi ko'plab mutafakkirlarning asarlarida o'z aksini topgan. Bu muammoni ilmiy asosda tizimli o'rganishga XX asrning 70-yillaridan boshlab jiddiy e'tibor qaratildi. Natijada falsafiy, pedagogik, psixologik va ijtimoiy yo'nalishlarda qator tadqiqotlar amalga oshirildi. N.Jandil'din, I.II'in, O.Bauer, V.M.Anoxina, M.B.Pavlova, I.Guberman, E.Romanova, E.F.Shirokova hamda J.T.Filippovalarning ishlari shular jumlasidandir.

Milliy iftixor tuyg'usi aslida millatchilikni anglatmaydi, balki antonimi hisoblangan insonning ijobiy fazilati sanaladi. Ammo, millatchilikning markazida: 1) o'z millatini boshqa millatlardan ustun qo'yuvchi etnopedagogik ko'rsatma sifatidagi majmuasi; 2) shovinistik tuzim kayfiyatini ilgari suruvchi siyosiy mafkuralar tizimi; 3) etnik buzg'unch mafkuraviy harakatchilar va shovinistik g'oyalarni tarafdorlari aks etadi.

Shaxsning milliy faxrlanish tuyg'usini egallanganini aniqlash bir qadar murakkabdир. Binobarin, shaxsning namoyon bo'luvchi barcha harakatlari ham uning bu tuyg'uga egaligini ifoda etavermaydi. Shu bois asoslovchi tajriba davridayoq tajriba-sinov ishlarining to'g'ri tashkil etilishiga e'tibor qaratildi.

Tadqiqot muammosini nazariy va amaliy jihatdan o'rganish oliy ta'lim muassasalari talabalarining aksariyati o'zlarida milliy iftixor tuyg'ucini shakllantirishga befarq ekanligi yoki bu kabi sifatarning past darajada rivojlanganligini ko'rsatdi. Tajriba-sinov ishlarini olib borishda buning sabablari o'rganildi. Talabalar faoliyatini bevosita va bilvosita kuzatish, ular ishtirokida ijtimoiy so'rovlarni tashkil etish natijalari sabablarni aniqlashga yordam berdi.

II BOB. TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

2.1-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda aksiologik yondashuv: manbalar tahlili

O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ma'naviyat sohasidagi muhim ishlardan biri bu milliy qadriyatlarining qayta tiklanishi bo'ldi. Binobarin, milliy qadriyatlar millat vakillari tomonidan o'zlikning anglanishi, ularning milliy g'urur va iftixorga ega bo'lishlarida muhim omil sanaladi. Bu haqida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov quyidagi fikrlarni ilgari suradi: "O'zbekistonning milliy-madaniy jihatdan g'oyat rang-barangligi, milliy o'zligini anglash va ma'naviy qayta tiklanishning kuchayib borishi bilan uzviy birlikda jamiyatni yangilash, uni ochiq jamiyatga aylantirish uchun qudratli omil bo'lib xizmat qiladi va respublikaning jahon hamjamiyatiga qo'shilishi uchun qulay sharoitlarni vujudga keltiradi". [137]

O'zbek xalqi asrlar davomida kelayotgan yil dehqonchiligining xayrli, barakali bo'lishi uchun ekin ekish, dalaga ulov chiqarish va urug' qadashga tayyorgarlik, yangi niyatlarning tug'ilishi ayyomi sifatida Navro'zni ulug'lab, uni katta tantana sifatida nishonlab kelgan. Navro'z bayramini nishonlashda millatning o'zligi, uning tabiatga bo'lgan muhabbati namoyon bo'lgan.

Totalitar davrda noto'g'ri mafkuraviy qarashlar, diniy g'oyalarning inkor etilishi ta'sirida, shuningdek, "din millatchilik va shovinizmga har doim yo'l ochishini, iqtisodiy, sotsial taraqqiyotiga to'sqinlik qilishini, sotsialistik turmush tarzi, kommunistik ma'naviyatning qaror topishiga to'sqinlik qilishini" nazarda tutgan holda islom dinining shakllanishiga hech qanday aloqasi bo'lmagan Navro'zning milliy bayram sifatida nishonlanishi dastlab ta'qiqlab qo'yildi, so'ngra sun'iy ravishda "Navbahor" bayramiga aylantirildi. 1906 yil yanvar-fevralda bo'lib o'tgan O'zbekiston Kommunistik partiyaning XXI s'yezdida bu boradagi ilk qaror qabul qilgan bo'lsa, shu yilning oktyabr oyida bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Kommunistik partiya Markaziy Komitetining III Plenumi yakuniy

qaror chiqardi. Natijada ezgu umidlar, pok niyatlar bilan nishonlanadigan «Gul bayrami», «Lola sayli», «Qovun sayli» va «Hosil bayrami» kabi milliy an'analar unutila boshlandi.

Bu kabi harakatlar zaminida millatni milliy o'zligidan, milliy tuyg'ularidan, borliqqa bo'lgan an'anaviy yondoshuvidan mahrum etishdek qabih niyat bor edi.

O'zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishuvi bilan birga millatning asriy qadriyati sanalgan Navro'z bayramini nishonlash an'anasi qayta tiklandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Navro'z umumxalq bayramini o'tkazish choralari to'g'risida»gi Farmoniga muvofiq 1991 yildan boshlab har yili 21 mart Navro'z bayrami sifatida ommaviy ravishda nishonlanib kelinmoqda.

Mustaqillik yillarida «Mamlakatda Islom dini omilidan unumli foydalanish, uning boy ma'naviy qadriyatlarini imkoniyatlarini kengaytirish choralari ko'rildi». Ana shu yo'lda amalga oshirilgan xayrli ishlardan biri Islom dinining ikki muqaddas ayyomi – lydi-Ramazon va lydi-Qurbon ayyomlariga bo'lgan munosabatning o'zgartirilishi bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining alohida Farmonlariga ko'ra Ramazon (1992 yil 27 mart) va Qurbon hayiti ayyomlari yil solnomasiga bayram kuni sifatida nishonlana boshlandi. Natijada, kishilar hayit kunlarida yaqinlarining holidan xabar olish, yordamga muhtoj kishilardan hol-ahvol so'rash, xayrli, savob ishlarni bajarishdek tarixiy an'anaga amal qilish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Binobarin, «Qur'oni Karim»ning Alouddin Mansur tomonidan tayyorlangan, «Hadis» asarining Abdulg'ani Abdulloh tomonidan qilingan tarjimalarining chop etilishi ham asrlar davomida o'zbek xalqining e'tiqodi sifatida ulug'lanib kelayotgan qadriyatlar qayta tiklanganligining yana bir yorqin namunasidir.

Sobiq Ittifoq davri bu kabi muqaddas manbalarni o'zbek tilida o'qish u yoqda tursin, ularning nomlarini ham tilga olish «qoloqlik», «ilmiy haqiqatlarni inkor etish», «johillik» deya qoralanar edi. «Qur'oni Karim» va hadislarining tarjimalari yoshlar, jumladan, talabalarga muqaddas manbalarda ilgari surilgan ezgu g'oyalar (tinchlikni ulug'lash, insonni inson tomonidan qadrlanishi, iymonli, e'tiqodli, bilimli bo'lishning ahamiyati, kibr, boylikka berilmaslik,

harom va halolning farqiga borish, mavjud moddiy ne'matlarni sarash, ularni isrof, uvol qilmaslik, beva-bechora, yetim-esirlarning haqqiga xiyonat qilmaslik va boshqalar)ning asl mohiyati bilan tanishish, ularning mazmunini o'rganish imkonini yaratadi. Manbalarning asl mohiyati bilan tanishishning pedagogik ahamiyati shundan iboratki, ular buzg'unchi g'oya tarafdorlarining tashviqotlariga ishonish, ularning ko'rsatmalariga so'zsiz quloq solishdan avval mulohaza yuritish, ularning fikrlarini tahlil qilish layoqatiga ega bo'lishlariga yordam beradi.

Sho'ro tuzumining mafkuraviy yondashuvi tufayli «Qur'oni Karim» va hadislarining millat taraqqiyotida tutgan o'rni, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi ahamiyati borasida tadqiqotlarning olib borilishi ham ta'qiqlangan edi.

Shuningdek, Imom Ismoil al-Buxoriyning «Al-jome' as-sahih» («Ishonarli to'plam»), «Al-adab al-mufrad» («Adab durdonalari»), Imom Iso at-Termiziyning «Al-jome' as-sahih» («Ishonarli to'plam»), «Ash-Shamoil an-Nabaviya» («Payg'ambarlarning alohida fazilatlarini»), Alisher Navoiyning totalitar tuzum davrida «diniy g'oyalarni targ'ib etuvchi» asar sifatida o'rganilishi ta'qiqlangan «Munojot», «Arba'in» hamda «Tarixi anbiyo va hukamo» («Payg'ambarlar va hokimlar haqida» nomli asarlari nashrdan chiqarildiki, bu holat yoshlar tomonidan islomiy qarashlarni «soxta bilimdonlar» tomonidan qilinayotgan talqin emas, balki xolis yondashuv asosida yoritilgan ma'lumotlar, mulohazalar yordamida o'rganilishi uchun zamin yaratdi.

Islom dini g'oyalarini ilmiy asosda o'rganish, ularni aslicha yosh avlodga yetkazish borasida 1995 yil 19 mayda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan Qarorga muvofiq tashkil etilgan Xalqaro islom tadqiqot markazi o'ziga xos o'rin tutadi. Zero, ushbu markazning asosiy vazifasi respublika aholisi, xususan, yoshlarga «milliy qadriyatlarimizni va haqiqiy islom ta'limotini yetkazish, mavjud islomiy osori-atiqalar tarixini o'rganish, nodir qo'lyozma asarlarni tadqiq etish, ular bilan keng jamoatchilikni tanishtirish, darslik va qo'llanmalar, lug'atlar tayyorlash va nashr qilishdan iboratdir». Shuningdek, ko'plab madrasalarning faoliyati qayta yo'lga qo'yildi. Ayni paytda mamlakatimizning har bir viloyatida kamida bittadan diniy

Madrasa, Toshkent shahrida esa Toshkent Islom Universiteti, Xalqaro Islom tadqiqotlar markazi, Imom al-Buxoriy nomidagi Islom ma'hadi, Eshon Boboxon nomidagi ayollar madrasasi, Abulqosim va Ko'kaldosh madrasalari ishlab turibdi.

Islom dini farzlaridan biri – bu haj ziyoratini ado etish hisoblanadi. O'zbek xalqi mustabid tuzum davrida uzoq yillar garchi islom diniga e'tiqod qilsa-da, bu farzni ado etish imkoniyatidan mahrum bo'lib yashadi. Respublika hukumati rahbariyatining shijoati bilan 1990 yilning hijriy yil hisobi bilan Ramazon oyida musulmonlarning haj amalini ado etishlari uchun sharoit yaratildi. "Musulmonlarning Saudiya Arabistoniga haj qilishi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonining e'lon qilinishi katta hodisa bo'ldi.

B.Aminov, T.Rasulov o'zlarining "Vatan - yurakdagi javohir" nomli kitoblarida o'quvchi yoshlarda milliy g'ypyp va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish, ularni Vatanga fidoyilik, iymon-e'tiqodlilik, ota-bobolar merosi, pand-nasihatlariga sadoqatli bo'lish ruhida tarbiyalashga doir o'quv materiallarini taqdim etganlar. Kitobda tariximizda yorqin iz qoldirgan siymolar to'g'risida berilgan materiallar o'quvchilarning o'z Vatamlari bo'lmish O'zbekistonni sevib, asrab-avaylashlari, uning istiqboli uchun kurashida muhim omil bo'lishi shubhasizdir. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.A.Karimov ta'kidlaganidek: "O'zbekiston - muqaddas Vatan, ota-bobolarimiz yotgan yer. Farzandlarimizni shu zaminga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalblarida shu muborak zaminning har qarichiga mehru muhabbat uyg'otish bugungi kunning eng ustuvor fazilatlaridan biriga aylanayotgani hammamizni quvontiradi." [136] Darhaqiqat, dunyoda shunday bir buyuk so'z borki, u inson yuragidagi ilohiy nur kabi doim yolqinlanib turadi, nur tarab tanga quvvat, ruhga rohat, odam hayotiga bir umr farog'at bag'ishlaydi. Bu laziz va aziz "Vatan" so'zidir, u mo'tabar "Ona" so'zidan tug'iladi. [136]

Hayotda Vatan bitta, ona bitta! bo'ladi, bu tushuncha hech qachon o'zgarmaydi va eskirmaydi ham. Shu o'rinda "Vatanda eng suyukli zot" iborasini ifodalab "Ona-Vatan faxriysi" deymiz

N.Ortiqovning tadqiqot ishida milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ularning yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashdagi roli va ahamiyati masalasi tadqiq etiladi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar ko'lamini rivojida "Maktab-oilama-halla" tizimining shakllantirishiga erishish yoshlarda mustahkam shaxsiy dunyoqarashni shakllantirishda zarur omil belgilanib, ilmiy va metodologik ta'limotlar, xalq pedagogikasining noyob durdonalarini o'z qarashlarida bayon qiladi. Muallifning fikricha, "... aqliy kamolot va axloqiy barkamollikka erishishi yo'li ta'lim va tarbiya orqali o'tadi. Demak, ayni chog'da shunga e'tibor berish zarurki, ya'ni farzandlarimizni go'zal xulqli, odobli, serfazilat qilib voyaga yetkazish uchun ko'proq o'z ildizlarimizdan, o'z ma'naviy sarchashmalarimizdan foydalanishimiz kerak". [21]

S.Nishonovanning ilmiy izlanishlarida Sharq Uyg'onish davri pedagogik fikr taraqqiyotida barkamol inson tarbiyasi masalasi o'rganilgan. Ishda asosiy e'tibor Sharq Uyg'onish davrida ta'limiy-axloqiy qarashlarini tahlil etish asosida ularning barkamol inson tarbiyasi to'g'risidagi ta'limotlarida ilgari surilgan umumiy qarashlar, shuningdek, xususiy yondoshuvlarni aniqlash, ularni ma'lum tizimga solishga qaratilgan. [22]

Muallif tomonidan sharq mutafakkirlari tomonidan ilgari surilgan pedagogik qarashlarda komil insonni shakllantirish masalasi o'rn tutib va bugungi kunda ularni ilmiy ahamini ochib berilishi ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani samarasini ko'tarish uchun muhim yo'riqnoma bo'lib xizmat qiladi. [122]

Respublikamiz olimlarining ma'naviyatga oid asarlari milliy qadriyatlarni va uni yosh avlodlar ongiga singdirish haqida fikr yuritdilar.

O.Musurmonova "Oila ma'naviyati – milliy g'urur" nomli asarida o'zbek oilasi ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, bola tarbiyasida alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatib o'tgan. Muallif ta'kidlaganidek, oila tarbiyasi, birinchi navbatda, ota va ona zimmasiga tushadi. Bolalar tarbiyasiga asosiy ta'sirchan kuch-qudrat, bu onadir. Bu o'zbek oilalari tarixidan ma'lum bo'lgan haqiqat va ota-bobolarimizdan meros bo'lib qolgan

an'anadir. Oila va uning mohiyati, oilaning har tomonlama jipsligini ta'minlash shart-sharoitlari, oila tarbiyasi-milliy iftixordir. Mazkur tushunchalardan ma'lumki, tarbiya davlatning muhim vazifalaridan hisoblanadi. Davlat hech qachon millatdan yuz o'girmaydi. Tarbiya asosida ajdodlarning sinalgan, maqbul, hayotiy tajribasi o'rganiladi va yosh avlodga yetkaziladi, odamlarning ongi-shurini, hulq-atvorini rivojlantirish uchun jamiyatda axloqiy normalar o'rganiladi.

Ishda O'zbekistonda milliy tarbiya g'oyasining tiklanishi va rivojlanishi, milliy tarbiya mezonlari, ta'limning milliy tarbiyaviy ahamiyatlari kabi masalalar ham ilmiy dalillar yordamida ochib berilgan. Bo'lajak o'qituvchilar ushbu asar bilan tanishish natijasida o'quvchilarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini bir qadar batafsil o'zlashtira oladilar.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish, ular tomonidan islomiy qadriyatlarga to'g'ri baho bera olish layoqatini tarbiyalashda respublika miqyosida Islom olamida o'zlarining alohida o'rinlarini egallashlari buyuk allomalarning yubiley yillarini nishonlash yo'lida amalga oshirilgan tadbirlar ham muhim ahamiyatga ega. Imom Abu Iso at-Termiziyning 1200 yilligi, Mahmud az-Zamahshariyning 920 yilligi, Najmiddin Kubroning 850 yilligi, Bahovuddin Naqshbandning 675 yilligi, Xoja Ahrori Valiyning 600 yilligi, Imom Ismoil al-Buxoriy tavalludining hijriy-qamariy tavqim bo'yicha 1225 yilligining keng ko'lamda nishonlanishi yoshlar uchun o'zga xos tarbiya namunasi bo'ldi. Binobarin, bunday tadbirlar orqali ulug' allomalarga bo'lgan cheksiz hurmat va ularning Islom ta'limotini rivojlantirishga qo'shgan hissalarini oldidagi ehtiromni namoyish etildi. O'tganlarni yodlash, ularning faoliyatidan xabardor bo'lish hamda mehnatlariga nisbatan ehtirom bildirish o'zbek xalqining o'zligiga xos fazilatdir.

Ayni vaqtda ular yoshlarga milliy o'zlikni anglatish, ularda Vatan va millatga bo'lgan mehr-muhabbatni qaror toptirish, milliy iftixor tuyg'ularini shakllantirishda alohida o'rin tutadi. Biroq, totalitar tuzum davrida milliy ozodlik harakatlarining qayta yuzaga

kelishidan qo'rqan ayrim ideologlar milliy-madaniy merosni o'rganishda qat'iy cheklovlar bo'lishi kerakligi to'g'risidagi taklifni ilgari surdilar. Jumladan, 1986 yil 4 oktyabrda bo'lib o'tgan O'zbekiston KPMKning III Plenumida shu haqida alohida so'z yuritilib, unda quyidagi mulohazalar ilgari surildi: "O'tmishni ideallashtirish, nosinfiy va notarixiy yondashuv shunga olib keldiki, Temur kabi feodal zolimlar teatr sahnalarida, kino ekranlarida, kitob sahifalarida shu vaqtga qadar ko'zga tashlanib turibdi, ayrim yozuvchilarning e'tiborida tarix haqiqatiga zid ravishda u insonparvar va uzoqni ko'ra biluvchi siyosatchi qilib ko'rsatilgan. Bu borada tipik o'rta asrga xos jihatlarni ko'ra olish uchun Pirimqul Qodirovda sinfiy yetuklik yetishmadi. Yozuvchi Boburning haqiqiy bosqinchilik faoliyatlarini sezmay, uning go'yo ma'rifatparvar podsholigi, nozik didli lirik shoir va ulkan tarixchiligiga qoyil qolib, erib ketadiyu, ko'z yoshi qiladi."

Bunday kaltabinlik dastlab qaraganda beozor ko'rinsada, aslo bunday emas. Uning zamirida tarixni qaytadan yozishga urinish, patriarxal davrni qo'msashni targ'ib qilish, islomni milliy madaniyatning xazinachisi qilib ko'rsatishga urinish yotadi." [7]

Millat tarixi, uning madaniyati va taraqqiyotiga nisbatan bunday yondashuv aslida uni tobe qilish, o'zligini anglay olmaydigan zombiga aylantirishga intilish edi. Biroq, asrlar silsilasida toblangan, mustahkam ildizga ega bo'lib borgan milliy-madaniy merosni millat tarixidan o'chirib yuborishga qaratilgan harakat samarasiz yakun topdi. Pirimqul Qodirovning Zahiriddin Muhammad Bobur va boburiylar sulolasi vakillarining hayoti, faoliyati, shuningdek, ijodi haqida hikoya qiluvchi "Yulduzli tunlar", keyinroq esa mazkur romanning davomi sanaluvchi "Avlodlar davoni" asarlari chop etildi.

"Qizil imperiya" Amir Temurga, u orqali o'zbek xalqiga nisbatan tahqirlash siyosatini olib borgan bir paytda xorijda bu benazir zotga bag'ishlangan ko'plab ilmiy, ilmiy-ommabop, badiiy, san'at asarlari yaratildi, xalqaro anjumanlar o'tkazildi, uning nomi bilan bog'liq ommaviy tashkilotlar tuzildi, muzeylar ochildi.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan eng xayrli ishlardan biri - bu akademik I.Mo'minov tomonidan boshlangan, biroq mafkuraviy ta'ziqqa uchragan harakatning o'z samarasini

berganligi bo'ldi. Aynan shu yillarda "qonxo'r", "zolim" deya sifatlangan Amir Temur shaxsi o'zining munosib bahosiga ega bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 1996 yilning "Amir Temur yili" deb e'lon qilinishi, shu yili mard sarkarda tavalludi 660 yilgining nishonlanishi sohibqiron shaxsi, uning hayoti va faoliyatini o'rganishga keng imkoniyatlar ochdi. Sohibqironning "Temur tuzuklari" asari e'lon qilindi. "Go'ri Amir" maqbarasi ta'mirlandi. Shu yilning oktabr oyida Toshkent shahrida "Temuriylar tarixi" davlat muzeyining ochilishi yoshlar o'rtasida sohibqiron tomonidan amalga oshirilgan va o'zbek davlatchiligining shakllanishida beqiyos ahamiyatga ega bo'lgan harakatlar to'g'risida batafsil ma'lumotlarni berish, ularni tasviriy-obrazli tarzda yetkazib berish imkoniyatini yaratdi.

Mustaqillikdan so'ng o'tgan o'n besh yil ichida Amir Temur hayoti va faoliyati to'g'risida ma'lumotlar beruvchi bir qator ilmiy va badiiy asarlar yaratildi. Jumladan, A.Hayitmetovning "Amir Temur va o'zbek adabiyoti", B.Ahmedovning "Amir Temur", B.Ahmedov, A.Aminovlarning "Amir Temur o'g'itlari", H.Karomatovning mas'ul muharrirligidagi "Amir Temur jahon tarixida" nomli asarlari, shuningdek, A.Oripovning "Sohibqiron" va M.Jalilning "Sohibqiron Temur" dramalari yaratildi. "O'zbekfil'm" tomonidan ko'p qismli "Amir Temur" fil'mi suratga olindi.

E'tiqodsizlik ulug'langan davrda "o'zida mistik qarashlarni yoritgan, xalq o'rtasida jaholat, razolatni targ'ib etuvchi" asarlar deya baholangan va milliy adabiyotdan majburan olib tashlangan asarlarning nashr etilishi yo'lida ham samarali ishlar amalga oshirildi. Natijada, Sulaymon Boqirg'oniy, Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro, Bahovuddin Naqshbandiy, Abulqosim Mahmud ibn Umar az-Zamahshariy, Feruz (Sayid Muhammad Rahimxon Bahodirxon soniy) Husayn Boyqaro, kabi o'zbek adabiyotining noyob durdonalarini o'qib-o'rganish imkoniyati eshigi ochildi.

Mustaqillik yillarida amalga oshirilgan yana bir xayrli ish – bu jadidchilik harakatining yetakchilari bo'lgan va "xalq dushmani" deya qatog'on qilingan Abdurauf Fitrat, Munavvar Qori Abdurashidxon o'g'li, Abdulhamid Cho'lpon, Abdulla Qodiriy va Usmon Nosir kabi o'zbek millatining otashqalb o'g'lonlari asarlarining xalqqa qaytarilishi bo'ldi. "Qatog'on qurbonlari"

Jamg'armasining tashkil etilishi, mazkur jamg'armaning qo'llab-quvvatlashi bilan jadidchilik harakati rahbarlari va namoyandalarining hayoti va ijodining o'rganilishi, asarlarining qayta tiklanishi va chop etilishi, ular hayotining so'nggi kunlarini yorituvchi arxiv materiallarining o'rganilishi, shuningdek, "Qatog'on qurbonlari" nomli xotira maydonining barpo etilishi yosh avlodni vatanparvar etib tarbiyalash, ularda milliy adabiy merosga nisbatan hurmatni qaror toptirish va vatandoshlarining vatan ozodligi, millat hurligi yo'lida olib borgan kurashlaridan faxrlanish tuyg'usini shakllantirishga katta yordam beradi.

Qayta tiklangan milliy qadriyatlar orasida o'zbek tili mavqei ko'tarishga qaratilgan ijtimoiy harakat alohida ahamiyatga ega. Garchi 1989 yilning 21 oktyabrida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoniga ko'ra o'zbek tili davlat tili maqomini olgan bo'lsa-da, bu farmonning ahamiyati mustaqillik yillaridagina to'la namoyon bo'ldi. Ayni vaqtda respublika uzluksiz ta'lim tizimida o'qitish ishlari, ishlab chiqarishda ish yuritish o'zbek tilida amalga oshirilmogda. Ish o'rinlarida va jamoat joylarida ham o'zbek tilida murojaat etish, shu tilda muloqot qilish, asarlar yaratish imkoniyati yuzaga keldi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'rtasida milliy til imkoniyatlarini targ'ib qilish, uning ijtimoiy ahamiyati va milliy ruhiyatning namoyon bo'lishidagi rolini ochib berish asosida ularda o'zbek tiliga bo'lgan hurmatni qaror toptirish, til sofligini ta'minlash vazifasi turibdi.

Yuqorida bildirilgan fikrlar talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanish jarayonida milliy qadriyatlarni qayta tiklanishining ahamiyati quyidagi holatlarda ko'zga tashlanishini isbotladi:

1. Talabalar tomonidan milliy qadriyatlar, ularning mohiyati va ijtimoiy ahamiyati to'g'risidagi bilimlarning o'zlashtirilishi.

2. Ularga islomiy g'oyalarning asl mohiyatini to'g'ri anglashlari, Islom ta'limotining rivojiga katta hizmat ko'rsatgan vatandoshlarimiz, ularning hayotlari va faoliyatlariga oid ma'lumotlarni egallashlari uchun zarur shart-sharoitning yaratilganligi.

3. Ularning milliy urf-odat, marosim va an'analarda ilgari surilgan ezgu insoniy qarashlardan xabardor bo'lishlari.

4. Talabalarining o'zbek milliy davlatchiligining asoschisi – sohibqiron Amir Temur shaxsini anglashlari, u tomonidan boshlangan ezgu ishning davomchilari bo'lishga ruhlanishlari, uning mamlakatni adolat bilan boshqarish g'oyalariga sadoqatli bo'lishlari.

5. O'z Vatanlarida milliy tilda so'zlashish, kasbiy faoliyatni olib borishda o'zbek tilidan foydalanish huquqiga ega bo'lish.

6. Talabalarining Turkistonda yo'lga qo'yilgan jadidchilik faoliyati, uning maqsad va vazifalari, harakat faollarining shaxsi, hayoti va faoliyatlaridan xabardor bo'lishlari, ularning fidoiyliklaridan namuna o'zlashtirishlari.

Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini yuksaltirishda milliy qadriyatlarning qayta tiklanishi natijasida yuzaga kelgan imkoniyatlardan to'g'ri foydalanish, ular to'g'risida talabalarni xabardor etish kutilgan natijalarni bera oladi.

Ishning navbatdagi paragrafida ana shu imkoniyatlardan to'g'ri foydalangan holda talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishga doir amaliy asoslari to'g'risida so'z yuritiladi.

2.2-§. Milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda tarixiy yondashuv: retrospektiv tahlil

Milliy xususiyatlar azaldan O'zbek xalqining milliy madaniyatini, ilm-fanda tutgan, adabiyot va san'atda erishgan yutuqlarini, oilaviy turmushda bola tarbiyasi uchun qo'llanib kelinmoqda. Milliy madaniy meros hisoblanib kelayotgan o'zbek urf-odatlarini, ananalari, inson tafakkurining yutug'idir. Yurtimizda yashayotgan har qanday millat ajdodlar merosini va tajribalarini o'rganishga qiziqishi yuqori darajada baholanmoqda. Bu noyob merosni yosh-avlodga tushuntirish, undan to'g'ri xulosa chiqarishga o'rgatish, ulardan faxrlanish orqali milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish o'z natijasini beradi. Har qanday millatga o'zining ajdodlaridan meros an'analar yetib kelgan. Masalan, qozoqlar o'tmishda ikki yuzdan ortiq narsani ta'qiqlab qo'yganlarki, bular qozoq xalqining o'ziga xos milliy tabiati, madaniyati, adabiyoti, tili va e'tiqodlarini ko'z qorachig'iday

avaylab-asrashga xizmat qiladi. Bu kabi ta'qiqlarning ayrimlari mana bulardir:

O'zing suv ichadigan quduqqa tupurma!

Nonning ustiga biror narsa qo'yma va nonni tepmagin!

Tuzni bosma!

Yoshi ulug' keksalarning yo'lini kesib o'tmagin!

Ota-onangga qo'pollik qilmagin!

Chumoli va qushlarning uyasini buzmagin! va h.o.

Gurzinlarning yaxshi bir odati bor. Bu odat avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Qizni kuyovga uzatayotgan ota-ona sepiga albatta Shota Rustavelining "Arslon terisini yopingan pahlavon" dostonini qo'shib qo'yar ekan. Chunki bu kitob ona zaminni, millat shon-sharafini, gruzin o'g'lonlarining jasoratini tarannum etgan. U gruzin millatining milliy iftixori hisoblanadi. Shu kitobni bermagan ota-onaga qattiq tanbeh beriladi, sep chala hisoblanadi.

Kanadada ko'hna daraxtlar konkursi o'tkazilib, eng uzoq yashagan daraxtga medal beriladi. Tabiatga bo'lgan bunday munosabat bilan yerlik xalq faxrlanar ekan.

Bolتيqbo'yida har yili uzoq umr ko'rgan daraxtlar qaytadan ro'yxatga olinadi. Estoniyaning Muxu orolida yashovchi aholi yog'och supa ustiga qup-quruq, yarmi chirigan baliqchilarning behisob qayiqlarini to'nkarib qo'yishar ekan. O'z vaqtida bu qayiqlar ajdodlarga beminnat xizmat qilganligi bois, oshiq-ma'shuqlarning uchrashuvlariga guvoh bo'lganligi, bolalarni voyaga yetkazishda yordami tekkanligi, xalqqa ko'maklashganligi, kishilar ulardan faqat yaxshilik ko'rganligi uchun ularni unutilib bo'lmasligini, ular bebaho qadriyat ekanligini ta'kidlaydi.

Bu va bunga o'xshash ko'plab misollar har bir millatning o'z qadriyatlari, madaniyati, ma'naviyatini asrab-avaylab kelajak avlodga yetkazish va millat istiqboli yo'lida ulardan foydalanishi uchun talabalar milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish muhim hisoblanadi.

O'zbek xalqi tarixiga, madaniy merosiga hurmat - bu uning yaratuvchilariga, rivojlantiruvchilariga va davomchilariga izzat-ikrom, mehr-oqibat demakdir. O'tmishdoshlarimizga biz qanday munosabatda bo'lsak, farzandlarimizdan bizga shunday javob qaytishligini talabalarimizga tushuntirish masalaning muhim

jihatlardan biri. O'tmishimizni qanchalik yaxshi bilsak va e'zozlasak, hozirgi davrni, mustaqillikning istiqbolini shunchalik chuqur anglaymiz. Mustaqillik tufayli xalqimizning madaniy-ma'naviy taraqqiyotiga keng yo'l ochildi. Milliy meros mohiyatini anglashgina emas, shu bilan birga uni rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratildi. Juda ko'plab ilmiy, badiiy, tarixiy, falsafiy asarlar, qadimiy qo'lyozmalar ketma-ket qayta nashr qilinmoqda. Noyob tarixiy yodgorliklarni saqlash va ta'mirlash ishlari boshlangan. Buyuk allomalar tomonidan yaratilgan va har xil sabablar bilan respublikadan tashqariga tashib ketilgan, milliy boy meroslarimiz, jamiyatimizning milliy iftixori hisoblangan san'atini, qimmatli qo'lyozma nusxalarini topilishi, ularni vatanimizga qaytarish ishlari amalga oshirildi. "Noyob durdonalarni saqlash va tamirlashda o'zbek milliy madaniyat markazlarini hissasi kattadir. O'z navbatida bu kabi milliy boyliklarni ajdodlar merosi sifatida saqlinishi kelajak yoshlarga milliy iftixor etib belgilanadi.

Ta'lim-tarbiya sohasidagi odob-axloq qoidalarimiz qadriyatlar o'rnida bizlar uchun bebaho milliy meros, ma'naviy boylikdir. Ana shu milliy qadriyatlarni tiklash, ulardan foydalanish, yosh avlodga yetkazish mustaqillikni mustahkamlashda, unga qarshilik qiladigan har qanday kuchga zarba berishda, farzandlarimizda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda dasturi amal bo'ladi, degan fikrdamiz.

Bilimlarni puxta egallashga intilish, ustozlarni hurmat qilish, odamgarchilik, mardlik, kamtarlik, haqiqatparvarlik, halollik kabi insoniy fazilatlarini ulug'lash borasida ham boshqalar ibrat olishi mumkin bo'lgan qadriyatlarimiz juda ko'p.

Milliy qadriyatlarimizda bilim, ayniqsa, bilimdonlik ulug'lanadi. Bilim eng katta boylik ekanligi, dunyoda undan qadriroq narsa yo'qligi to'g'risida qadimgi hind xalqining «Kalila va Dimna», Nizomulmulukning "Siyosatnoma", Nosir Xisrovning "Saodatnoma", "Ro'shnoma", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilik", Ahmad Yugnakiyning "Hibatul haqoyiq", Ahmad Yassaviyning "Devoni hikmat", Alisher Navoiyning "Xamsa", "Mahbub-ul qulub" kabi mashhur asarlarida muhim fikrlar aytilgan.

O'zbek xalqini milliy madaniyati va o'tmishi insonlarni ilm-fan asoslarini bilishlariga chorlamagan, o'sha davrda bu sigari bilim

xaqida yozmagan shoir yokim yozuvchi, olim bo'lmagan. Buyuk bobokalonlarimiz Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy, Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniylarning qalamlariga mansub asarlarning har biri insoniyat uchun mislsiz boylik, bitmas-tuganmas xazinadir. Aslida ular o'zbek xalqining milliy faxri, iftixori hisoblanib boshqa donishmandlarning ilmiy-adabiy va badiiy, falsafiy, tarixiy va axloqiy yo'nalishlarda kelajak avlodlar uchun manbaa bo'lib hizmat qilmoqda.

Zehn-zakovatda, aqlu-idrokda, ilm-fanda tengi yo'q, buyuk kashfiyotlari bilan dunyoni lol qoldirgan mutafakkirlar, mashhur kishilari borligi bilan o'zbek xalqi qancha faxrlansa, iftixor qilsa arziydi! O'zbek xalqining ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan buyuk an'ana va milliy merosimiz sifatida o'rganilib yoshlarga milliy iftixor sifatida ko'rinmoqda.

XII asrning iste'dodli shoiri va donishmandi Ahmad Yugnakiy "Hibatul haqoyiq" ("Haqiqatlar armug'oni") asarida ilmi va ilmsizning, olim va johilning farqli tomonlarini shunday ochib beradi: "...bilimdon kishilarga o'zingni bog'la. Bilim bilan baxt-saodat yo'llari o'rganiladi, bilim egallab, saodat yo'lini top. Bilimli kishi qimmatli oltindir. Johil, bilimsiz kishilar arzimas qalbaki (aqcha)dir. Bilimli bilan bilimsiz qachon teng bo'ladi? Bilimli ayol er(mard)dir, bilimsiz er ayol(zaif)dir. Suyakka ilik, er kishiga ilm kerak. Erning ko'rki aql, suyakning ko'rki ilikdir. Bilimsiz iliksiz suyakdek bo'sh - quruqdir, iliksiz suyakka esa qo'l uzatmaydilar. Er kishi bilim o'rganib, bilguvchi bo'lib qoladi, bilimsiz tiriklikda ko'rguliklar ichida qoladi. Bilimli er o'lsa ham oti o'chmaydi, bilimsiz kishi hayot chog'ida ham uning oti o'likdir" Bu purhikmat fikrlar hozirda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Ma'rifatning inson qadr-qimmati va izzat-e'tiborini oshirishdagi ahamiyati Kaykovusning "Qobusnoma", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" ("Saodatga eltuvchi bilim") nomli asarlarida ham o'z ifodasini topgan.

Yusuf Xos Hojibning quyidagi fikrlarini o'zlariga hayot dasturi qilib olgan biror inson adashmaydi, alloma va uning asarlari milliy iftixorimiz ekanligini yanayam chuqurroq anglaydi: "Zakovat qorong'u tundagi mash'al kabidir, bilim esa nur tarqatuvchi

yorug'likdir. Kimda zakovat bo'lsa, o'sha asil odam bo'ladi, kimda bilim bo'lsa, u martabaga erishadi. Bilim javohir kabi bir yerda to'planib turadi, u zakovatning konidir, bir yerda jamlanib yotadi. Mushk-anbar va bilim bir-biriga o'xshash narsalardir, ularni o'zidan bo'laklardan yashirib saqlab bo'lmaydi. Mushk-anbarni yashirsang, uni hidi oshkora qiladi, bilimni yashirsang, uni tiling oshkora qiladi. Bilim o'z sohibini qashshoq qilmaydigan bitmas-tuganmas boylikdir, o'g'ri va qalloblar uni hech qachon o'g'irlab ola olmaydi".

Inson qanchalik ilmi, hunarli bo'lsa, shunchalik oddiy va kamtar bo'ladi. Kamtar insonning obro'si oshadi, do'stlari ko'payadi, hammaga birday yoqadi. Kamtar inson yumshoq, sahovatli, odob-andishali, ibo-hayoli bo'ladi.

Millatimiz urf-odatlarida va qadriyatlarini uchun takaburlar, fribgarlar, maqtanchoq batollar qattiq qoralangan edi. Kamtarga - kamol, manmanga zavol, - deydi o'zbek xalqi. Ulug' mutafakkir Alisher Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida kamtarlik haqida shunday yozadi: "Tavoze' - do'stlik gulshanida toza gullar ochadi va chamandan oshnolik va ulfatchilik bazmiga xilma-xil gullar sochadi. Tavoze' - takabbur muxolifga muloyimlik va kamtarlik yo'lini ko'rsatadi". Afg'oniston fanlar akademiyasi muxbir a'zosi doktor Abdulla Habib taniqli adib N.Jo'rayev bilan bo'lgan muloqotda shunday deydi: "Mir Alisher Navoiy o'zbekning buyuk farzandi, ayni paytda u umumbashariy shaxs! Amir Alisherning xizmati o'zida bashariyat manfaatini mujassam etgan. Biroq uning tili O'zbekiston tili, milliy iftixor uchun shu jihatning o'zi yetarli".

Odobli kishi boshqalarning ham tashvishini o'ziniki bilishi va xalqi uchun yoqimlidir. U kerak bo'lsa mansabli va go'zalroq kishilardan ham hurmatliroqdirlar. Taxsinlisi odobli kishi do'stlari orasida ham katta hurmat-obro'ga ega.

Xorazmlik buyuk o'zbek mutafakkiri Abu Rayhon Beruniy mamlakat obodonchiligi ilm-fanning gullab-yashnashiga bog'liq, kishining baxti esa uning bilim va ma'rifatida, deb ta'kidlagan. Alloh insonni baxtli yoki baxtsiz qilib yaratmaydi. Bunga uning o'zi sababchi. Chunki alloh insonga iroda, ixtiyor, tanlash va faoliyat erkinligini berib qo'yg'an. Aqli va bilimlilar o'zlarini o'zlari baxtli qila oladilar.

Yosh avlodni hayotga tayyorlashda ko'p asrlar davomida qo'llangan usul va vositalar, tadbir shakllari, urf-odatlar, an'analar, tarbiya haqidagi g'oyalar-hayotiy tajribalar o'zbek xalq pedagogikasida mujassamdirlar.

O'tmishda oilada turli mavzudagi ertak, latifa, hikmatlardan keng foydalanilgan. Ota-onalarning tunda uyqu oldidan aytib bergan ertaklaridan bolalar ruhiy oziq olgan, hayotdagi va odamlardagi yaxshi fazilat, yomon xislatlarni bilib olishgan, hurmat va muruvvat, adolat kabi tushunchalar haqida tasavvurga ega bo'lishgan. Natijada, butun hayotlari davomida ertaklar ularning doimiy hamrohi, hayot darsligi bo'lib xizmat qilgan va hozir ham shunday bo'lmoqda. Ularning qahramonlari o'sib kelayotgan yosh avlod uchun ibrat, faxr-iftixor namunasi.

Xalq pedagogikasida og'zaki ijod namunasi bo'lgan dostonlar ham tarbiyaviy ahamiyati jihatidan salmoqli o'rinni egallaydi. O'zbek xalqi yaratgan dostonlarda xalq hayoti, urf-odatlarini, xarakteri, milliy mustaqillik uchun olib bergan kurashi, g'alabaga ishonchi aks ettirilgan.

O'tmishda har bir shaxs urf-odatlar orqali jamoa bilan uzviy bog'langan, jamoaning ijtimoiy vazifalari, axloqiy qonun-qoidalari, orzularini o'rgangan va anglagan. Shu ma'noda qadriyat va ananalar kishining hissiyoti, xatti-harakatini ijobiy ko'rinishidir. urf-odat va an'analar har bir insonning hissiyoti, xatti-harakatiga kuchli ta'sir qiluvchi ijobiy hodisadir. Odamlarning o'z ijtimoiy burchini anglashi, shaxs sifatida shakllanishiga ham ijobiy ta'sir qiladi, ularning hayot kechirish, tinchlik uchun kurashish yo'l-yo'riqlarini bilib olishlariga yordam beradi.

Urf-odat o'zida oilaviy turmush munosabatlari va axloq qoidalari namoyon etadi. Masalan, xotin-qizlar bilan munosabatda bo'lish tartiblari, ular bilan salomlashish qoidalari, keksalarga ko'rsatilgan hurmat-ehtirom, mehmondorchilik, dafn marosimlariga borish, undan qaytish tartiblari kabilar, avloddan-avlodga meros sifatida o'tib kelayotgan Navro'z, Mehrjon, Hosil bayramlari shular jumlasidandirlar.

O'zbek xalqi ko'p asrlik tarixiy taraqqiyotida milliy xususiyati, yashash joyi, urf-odatlarini, an'analarini, dunyoqarashi, ruhiyat va orzulari mujassamlashgan iqtisodiy va ma'naviy

madaniyatini yaratdi. U yaratgan madaniy boyliklar, yodgorliklar, yoshlar tarbiyasida muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Urf-odatlar va milliy marosimlarning milliyligi baynalmillatlik bilan uzviy bog'liqdir. Har bir xalqning madaniy an'analari o'z milliyligini saqlagan holda boshqa xalqlar an'analari bilan aloqada boyib boradi. [175] Har bir xalq o'z tarixi davomida boshqa xalqlardan u yoki bu an'analarni o'zlashtiradi. Masalan, o'zbek xalqi bilan tojik, turkman, qozoq xalqlarining o'yini, qo'shig'i, musiqasi, libosi, to'y marosimlari, mehmon kuzatish va kutish kabi urf-odatlarida o'xshashlik borki, bu ushbu xalqlarning o'zaro yaqinlik, totuvlikda yashab kelganliklarining oqibatidir.

Xalq pedagogikasida axloq tarbiyasi alohida o'rinni egallaydi. Har bir xalq, elat, jumladan, o'zbek xalqi o'ziga xos axloq qonun-qoidalarini yaratdi, insoniylik ideali axloq qonuniyatlarining asosi hisoblanadi. Qadimdan insoniylik, yosh avlodni go'zal ahloqli, g'ururli qilib tarbiyalashga harakat qilingan. O'zbek xalqining boy ma'naviy merosi "Avesto"da o'z ifodasini topgan. "Avesto"da aytishlaricha, tabiat, jamiyat inson uchun yaratilgan moddiy-ma'naviy ne'mat sifatida talqin etilib, uni asrab-avaylashga da'vat etish qadimgi ma'naviy merosimizniig buyuk insonparvarlik namunasi ekanligini ko'rsatadi. Belgiyalik avestoshunos olim Jak Dyushen Giyyoman "Avesto" asarining ma'naviy qiymatini belgilab shunday degan edi: "Sharq o'g'lonlari orasidan G'arb birinchi bo'lib Zardushtni o'g'il qilib oldi. Uning ta'limoti Iyso Masih ta'limotidan to'rt asr avval Yunonistonni boyitdi. Zardushtni Aflotun bilgan. Buddha va Konfutsiylarning ovozi Evropaga yetib kelguncha juda ko'p vaqt kerak bo'ldi, shuning uchun asrlar davomida G'arb qadimiy Sharq donishmandligi bilan faqat Zardusht orqali tanish bo'lgandi...".

O'zbek millati ma'naviyatining va tarixining asosi hisoblanmish bu noyob durdona - xalqimizning g'ururi, milliy iftixoridir. Ushbu durdonani o'qir ekanmiz, unda hozirgi xalqimizda mavjud bo'lgan urf-odat, an'alarimiz bilan uyg'unlik sezamiz.

"Avesto"da ekin maydonlarini ko'paytirish, shudgor qilish, asrab-avaylash, uni muqaddas hisoblab sajda qilish ilohiy nizom tusini olgan. Olovga sig'inish, yer va olov xudosi Mitruga, yaylov xudosi Romanoga ibodat qilish, uy-joy qurish, uni uy hayvonlari, xotin va bola-chaqa bilan to'ldirish, o'simlik va daraxt ko'kartirish, katta-kichik uy hayvonlarini ko'paytirish, yerni parvarish qilish zardushtiylik dinining asosini tashkil etgan.

"Ey, Olamni yaratgan Zot!

Ey, haqiqat!

Zamini hammadan ko'ra baxtliroq bo'lgan dunyodagi ikkinchi joy qayer?

Ahura Mazda javob berdi:

Bunday joy bir Ashavan uy tiklagan makondir. O'sha uyda mubad ro'zg'or tebratadi. Sigirlar galasi va uy bekasi, farzandlar va suruvlar yashaydi. Sigirlar galasi yaxshi parvarish qilinadi. ... Tevalar xo'roki farovon, yaxshi itlarning rizqi serob. Uy bekasi baxtiyor. Farzandlar shodmon. Hamisha olov gurillab turadi. Tiriklikning go'zal har bir hodisasi yaxshilikka qovushadi ("Vandidod", 3-fargard, 2-3-bandlar).

Millatimizga ota-bobolardan meros bo'lib kelayotgan soch va tirnoqlarga bo'lgan pokiza munosabat ham Ahura Mazdaga yoqadigan xususiyat sanalgan. Bu narsa hozirgi zamon kishilarida ham uchrab turadi: sartaroshxonalarda soch tolalari tezgina yig'ib olinadi, tirnoqlar har qanday joyga tashlanmaydi, bolaning tishi tushsa uni "suyak tishingni ol, temir tishimni ber", deb tomga otib yuborish odatlarimiz bor.

O'zbekistonimizda kelin-kuyovni olov atrofida aylantirgandan keyin chimildiqqa olib kirish, qabr ustiga sham yoqish, tut va sadalar shoxiga turli lattalar bog'lash singari urf-odatlar saqlanib qolgan-ki, bularning barchasini "Avesto"da o'qiyimiz. Qadimgi udumlardan yana biri qurbonlik uchun so'yilgan jonliq kallasini qariyalar oldiga qo'yish, go'shtni xomtalash qilish, qo'ni-qo'shnilariga, beva-bechoralarga tarqatish hozirgacha saqlanib qolgan.

Ahura Mazdaga ergashgan odamlar ifloslik va kasallik, chang va zang, xiyonat va isqirtlik, chirk va churuk, so'ligan va qurigan narsalarga qarshi kurashishgan. Bu jarayonda suvga alohida e'tibor

berilgan. Ko'1, quduq va buloqlarga har qanday nopok narsalar tashlanmagan. Olovga toza, quruq o'tin tashlangan, axlat yoqish man qilingan. "Pokiza suv va yonib turgan olov qarshisida gustohlik qilgan zotning do'zahda topgusi jazosi bu dunyoning jamiki dard-ozorlaridan mudhishdir" ("Vandidod". 4-fargard, 54-band, 22-bet).[54] Oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish uzoq davom etadigan jarayon. Xalq o'g'itlari, pand-nasihatlari, milliy qadriyatlar, milliy an'analar, sarkarda, mashhur alloma, san'atkor faoliyatiga doir namunalarni talabalar bilan muzokara qilish o'z natijasini ko'rsatadi. Milliy qadriyatlarimizning serma'no, serhikmat g'oyalarini o'zida jo qilgan va targ'ib-tashviq qiladigan xalq ertaklari, dostonlari, maqollari, matallari, rivoyatlari, kuy va qo'shiqlariga e'tiborni kuchaytirish, ularni sinchiklab o'rganish samara beradi.

Milliy-ma'naviy merosning tarkibiy qismi bo'lgan xalq og'zaki ijodiyoti yosh avlodning el-yurtga, ona zaminga cheksiz mehrini oshirishda, milliy g'ururini o'stirishda shak-shubhasiz muhim tarbiyaviy vositadir. Xalq ijodi namunalari ajdodlarimizning milliy iftixor tuyg'usini yoshlar ongiga singdirishga oid tarixiy tajribasi yorqin aks etib turadi. Fol'klor asarlari yoshlar o'rtasida axloqiy tarbiya sifatini oshirishga, kelajak avlodni ma'naviy barkamol kilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Suni hisobga olib, milliy madaniyatimizning eng qadimiy va hayotbaxsh an'analarini o'zida mujassam etgan og'zaki badiiy ijod durdonalaridan oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda badiiy estetik va ruhiy-ijtimoiy quvvat manbai sifatida foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Fol'klorning kattayu-kichik hajmdagi barcha janrlarida xalqimizning ajdodlarimiz shonli tarixiga, milliy an'alariga, betakror urf-odatlariga, axloqiy o'gitlariga hurmati va sadoqati o'z badiiy ifodasini topgan bo'lib, shu orqali kelajak avlod ajdodlarga munosib voris bo'lib yashashga intilishi, ular kabi millat ravnaqi, elu yurt manfaatini, tinchligi va osoyishtaligi, or-nomus, sharmu hayo uchun kurashishi, milliy qadriyatlarimizni ardoqlashi lozimligi uqtiriladi.

Xalqimizning bilimi, hayotiy tajribalari, madaniyati, san'ati, axloqiy qarashlari, shonli tarixi, yuksak orzu intilishlari, eng

qimmatli milliy an'analarini singgan fol'klor namunalari o'rganish orqali yoshlar qalbida millatimizga xos g'urur, bag'rikenglik, mehnatda fidoyilik, vatanga sadoqatlilik, do'st-yorga vafodorlik, shijoatlilik, halollik, mehr-oqibatlilik, or-nomuslilik, bir so'zlilik, andishalilik kabi xususiyatlarni singdirish orqali ularda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirish muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaymiz. Ayniqsa, xalq dostonlari, afsona va rivoyatlarda, ertak va qo'shiqlarda o'z ifodasini topgan millat tarixiga oid turli voqealar, xalq qahramonlarining elu yurt ravnaqi va mustaqilligi uchun ko'rsatgan jasoratlari tasviri hamda ajdodlarimizning ma'naviy fazilatlar haqidagi qarashlarining talqini yoshlarning milliy g'ururi, faxr va iftixor tuyg'usi shakllanishiga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Milliy iftixor tuyg'usi maqollarda ham o'ziga xos tarzda aks ettirilgan. O'zbek xalqining xarakter-xususiyati, tabiati haqida yaratilgan maqollar bir talay bo'lib, ularda o'zbek millatiga mansub kishilarning qat'iyatli, bir so'zli, mard va jasur, o'z ishiga puxta, sobitqadam va bunyodkor o'zaro mehr-oqibatli, oriyatli, bag'rikeng va mehmondo'st bo'lishi badiiy ifoda etilganligi kuzatiladi. Masalan:

O'zbek o'z bilganidan qolmas.
O'zbekning o'pgani-tuyaning tepgani.
O'lgan o'zbekning qo'ynida noni bo'lar.
O'zbekka salom berdim,

O'n tanga tovon berdim. [66] Millatimiz fe'l-atvorini anglatuvchi bu maqollar ajdodlarimizning shu xalq farzandi bo'lganligidan faxrlanish tuyg'usi bilan yaratilganligi sezilib turibdi. Tabiiyki, bunday maqollar yoshlarni ham o'zbek bo'lganligidan faxrlanishga, o'z millati va tabiati bilan g'ururlanishga undaydi. Natijada ular qalbida o'z millatiga sodiq bo'lish tuyg'usi uyg'onadi.

Yosh avlod nechog'lik o'z elu yurti, millati tarixi bilan faxrlansa, shuncha uning qalbida vatanparvarlik tuyg'usi mustahkam qaror topadi. Eli va yurti manfaatini o'ylaydigan, uning ozodligi va mustaqilligi yuksak ravnaqi uchun kurashadigan bo'lib ulg'ayadi.

Yoshlarga milliy mustaqillikning nechog'lik muhimligini anglatishda Alp Er To'nga, Shiroq, To'maris, Alpomish, Muqanna, Namoz botir kabi ko'plab xalq qahramonlarining Vatan ozodligi va mustaqilligi yo'lidagi jasoratlari haqida yaratilgan epik asarlar muhim ahamiyatga ega. Ular orqali yoshlar vatanini ardoqlagan kishini elu yurt mangu ardoqlashni bilib oladilar. Bunday qahramon ota-bobolari bilan faxrlanib, ular qo'riqlab, himoya qilib, kerak bo'lsa shirin jonidan kechib, asrab qolgan ona zaminni o'zlari ko'z qorachig'iday asrab, turli dushmanlardan himoya qilishlari lozimligini anglab yetadilar. E'tiborli jihati shundaki, xalqimiz tomonidan asrlar davomida yaratilib kelingan fol'klor asarlarning mazmun-mohiyati, ularda ilgari surilgan ma'naviy-axloqiy va ta'limiy qarashlar, hayotiy tajribalar tavsifi yangi, demokratik jamiyat qurilayotgan hozirgi istiqloq davri g'oyalari bilan ham mos keladi.

O'zbek xalq dostonlarida milliy iftixor va g'urur tuyg'usini o'zida ifoda etuvchi badiiy satrlar juda ko'p uchraydi. Ayniqsa, bu jihatdan "Alpomish" dostoni alohida ajralib turadi. Unda o'zbek xalq qahramoni Alpomish hamda uning go'zal va iqbol, jasoratli va sadoqatli yori Barchinoyning xatti-harakatlari, fe'l atvori asosida millatimiz ruhiyatiga xos xarakter-xususiyatlar, fazilatlar ko'rsatib berilgan.

Alpomish qayerda bo'lmasin, hamisha ko'nglida:

O'ynab-kulib yana elga kelayin,

O'z yurtimga kelib davron surayin,

To'ra bo'lib o'z yurtimni so'rayman,

Siyosatman elu xalqqa qarayman,[179]

deya yaxshi niyat qiladi.

Alpomishning o'z elu yurtiga, suyuqli yoriga bu qadar sadoqatligi, fidoiyligini yaxshi bilgan yaqin do'sti Qorajon unga dushmanlik qilmoqchi bo'lgan o'z akalarini falokatli yo'ldan qaytarishga urinib, ularni ogohlantirgancha shunday deydi:

Sen tilingni tortib suyla, bu zamon,

O'zbek mugum armon bilan ulasan.

Bu o'zbekni alp qorajon biladi.

Changallasa, tog'ni talqon qiladi.

Achchig'lansa mulking yakson bo'ladi

Kim bunga teginsa tayin o'ladi.[179]

Darhaqiqat, qalbidan, elu-yurtini, sevgan yoriga cheksiz mehr-muhabbati to'lib-toshgan har bir inson uni dushmanlardan himoya qilishi uchun bor kuch g'ayratini ishga soladi. Ayniqsa, bunda o'zbek yigitlarining nihoyatda orli bo'lishi, kurashlarda polvonlarcha olishishining shuhrati olamga yoyilgani sir emas.

Millatimiz tarixi bilan bog'liq hayotiy tajribalaridan ma'lumki, yurtimiz tuprog'iga behayolarcha bostirib kelgan har qanday dushman ertami kechmi yengilmay qolmagan. Shuning uchun bu haqiqat xalq og'zaki asarlarida alohida tarannum etiladi.

Kelsa agar och bo'ri,

Tayyordir uning go'ri

Bizning kuchga teng kelmas,

Dushmanning hamma turi,[66] - deya kuylanadi o'zbek xalq qo'shiqlarida. Bu bilan o'zbek millatining azaldan tengsiz kuch qudratiga ega bo'lganligi, yengilmasligi, oriyatligi ma'lum qilinadi. Xalqimiz orasida or-nomus, sha'n himoyasi uchun kurashish ustun. Ayniqsa, elu-yurtning, xotin-qizlarning or-nomusi, sha'ni uchun kurashish o'zbek yigitlarning qoniga singib ketgan, bobomeros tushunchadir.

Xalq asarlarida yaratilgan xotin-qizlar obrazi ham hozirgi o'zbek qizlari uchun har tomonlama o'rnak bo'larli fazilatlarga boyligi bilan e'tiborni tortadi. Avvalo, ular o'z or-nomusi va sha'ni uchun mardlarcha kurashishi, jasurligi, vafodorligi, odobli va ibo hayoligi bilan ajralib turadi. Uzun sochli, qalam qoshli, betakror husni malohatli o'zbek qizlarining go'zallik barobarida tengsiz aql-idrokka, kuch-g'ayratga ega bo'lganligi. Ularning mag'rur va shijoatligi, iffatli va andishaligi xalq og'zaki ijodida Barchinoy, Oysuluv, Oychinor, Xurshidoy, To'lg'anoy kabi qator epik qahramonlar timsolidagi ko'rsatib berilgan.

"Farhod va Shirin", "Tohir va Zuhra", "Layli va Majnun" kabi qator xalq asarlarida insonning insonga samimiy va pok muhabbati, yoshlarning bir-birini chin yurakdan qadrlashi ulug'lanadiki, ular orqali ayni sevis va sevilish yoshidagi qiz-yigitlar o'z ajdodlari kabi chin sevgini ardoqlash, sof muhabbatga erishib, unga vafo qilishga o'rganadilar.

Azaldan O'zbekiston - jannatmakon yurt. Uning baxmal vodiylari, osmono'par tog'lari va bu tog'lari bag'rida yashirinib yotgan bitmas-tuganmas ma'daniy boyliklari, ajdodlardan meros bo'lib kelayotgan osori-atiqalar, tarixiy obidalar, sersuv daryo-yu ko'llar, sersharbat bog'u rog'lar, oltinga teng tuprog'u musaffo toza havosi butun dunyoni lol qoldiradi. Shuning uchun har yili o'lkamizga minglab sayyohlar tashrif buyurib, hordiq chiqarib ketishadi. Xalq qo'shiqlarida xuddi shu holatdan faxrlanish quyidagicha badiiy talqin qilingan:

Ro'molimiz uchirdi.

Baxmal vodiy shamoli.

Kimlarga zavq bermaydi,

Bizning ellar jamoli.[66] Ko'pgina fol'klor asarlarida o'zbekning oti, uning chavandozligi, o'zbek chorvadorlarning muvaffaqiyatlari tarannum etiladi.

Qimmat baho ekan o'zbekning oti,

Qo'ltig'ida to'rt yarim gaz qanoti.

Asl tulpor ekan o'zbekning oti.[179]

Tarixiy ma'lumotlariga qaraganda, hozirgi otlarning asl zotlari, uchqur va chidamli otlar aynan Turon zaminida tarbiyalab yetishtirilgan. Ayniqsa, o'zbek otlarining dovrug'i yuksak bo'lib, ular juda qimmat baholangan. Shuning uchun fol'klor asarlarida o'zbek otboqarlarining bu muvaffaqiyati alohida ta'kidlab kelingan.

Xalqimiz o'z mehnatkashligi va bunyodkorligi bilan dong taratib kelgan. Shu sababli mehnat va mehnatsevar mavzui fol'klor asarlarida alohida tarannum etiladi. Ajdodlarimizning hamisha halol mehnat evaziga kun kechirib kelganligi, tekinxo'rliqi va bosqinchilikdan xazar qilganligi, to'g'riso'zlik va adolatni yoqlaganligi ta'kidlanadi. Natijada, bunday asarlarni o'rganayotgan yoshlar ham mehnatdan qochmaslikka, halol mehnat evaziga kun kechirishga intiladilar. O'z ota-bobolari, momolari izidan borib, ular boshlagan hunarlarni davom ettirib, bunyodkorlik ishlarini amalga oshirishga harakat qiladilar.

Fol'klor asarlarida xalqimizning diniy e'tiqodi alohida qadrlanadi. Madaniyatimiz tarixiga munosib hissa qo'shgan Imom Ismoil al-Buxoriy, Abduxoliq G'ijduvoni, Bahouddin Balogardon, Najmiddin Kubro kabi tabarruk zotlar haqida yaratilgan diniy-

tarixiy asarlar yosh avlodini buyuk ajdodlarimiz ruhi oldida sajda qilishga, ularga munosib voris bo'lishga da'vat etadi.

Xullas, o'lkamizda yaratilgan bebaho ma'naviy kadriyatlar tizimining ajralmas bir qismi hisoblangan fol'klor namunalari ajdodlarimizning shonli tarixi bilan yosh avlodni tanishtirishi bilan bir qatorda ularni yuksak bunyodkorliklar sari undaydi.

Fol'klor asarlarida xalqimizning uzoq o'tmish tarixi, bugungi turmush tarzi real aks ettiriladiki, bu hozirgi yoshlarga mavjud turmushimizga xos qulayliklar bilan o'tmish voqealarini taqqoslab, shu asosida yangicha yashashning afzalligini tushunib yetishlariga imkon yaratadi. Shu orqali yoshlar hozirgi baxtli va farovon hayotimizning qadriga yetishni o'rganadilar.

Allasini tinglab ulg'aygan, yor-yor bilan o'z sevgilisi visoliga erishgan, xalq dostonlari va ertaklarini eshitib voyaga yetgan yigit-qizlar Alpomishday mard, Qorajonday tanti, Barchinday iboli va vafoli bo'lishlariga sira shubha yo'q.

Umuman aytganda, ajdodlarning vatanparvarlik, mehnatsevarlik, sadoqatlilik, halollik, rostguylik, adolatlilik tuyg'usi bilan sug'orilgan fol'klor asarlari hozirgi yoshlarga har tomonlama o'rnak bo'la oladi. Har bir yosh avlod shu zaminning, buyuk ajdodlarning vorisi ekanligidan g'ururlanib, milliy iftixor tuyg'usi bilan yashasa arziydi.

2.3-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

Tadqiqotning birinchi bobida mavjud ahvolni o'rganish natijasida yoshlar, jumladan, oliy ta'lim muassasalari talabalarining aksariyati o'zlarida milliy iftixor tuyg'usining shakllantirishda klaster modelidan foydalanishga nisbatan befarq ekanliklari va ularda bu sifat past darajada rivojlanganligi aytib o'tildi. Tajribasnov ishlari chog'ida bu holatning mavjudlik sababi o'rganildi. Talabalar faoliyatini bevosita kuzatish, ular bilan o'tkazilgan suhbatlar, bahs-munozaralar, so'rovlar natijalari sabablarni aniqlashga yordam berdi.

Nazariy tahlil va oliy ta'lim muassasalari amaliyotini dastlabki o'rganish talabalarda milliy iftixor tuyg'usini

rivojlantirishda quyidagi ustuvor yo'nalishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq ekanligi aniqlandi:

1. Gumanitar fanlar imkoniyatlari bilan ularni o'qitish jarayonida talabalarga milliy qadriyatlar, ularning ijtimoiy ahamiyati, o'zbek xalqining jahon ilm-fani va sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasi haqidagi ma'lumotlarni berishga jiddiy e'tibor qaratilmayotganligi; Bu maqsadda fanlararo o'zaro aloqadorlik, integratsiyadan foydalanish kutilgan natijalarni bera oladi.

2. Oliy ta'lim muassasalarining umumuniversitet (umuminstitut), fakul'tet hamda guruh ma'naviyat ishlari bo'yicha ishlab chiqilgan tarbiyaviy tadbirlar rejasida so'z yuritilayotgan muammoga oid tadbirlarning izchil, uzluksiz tashkil etilmayotganligi, rejaning to'la bajarilmayotganligi, talabalarni tarbiyaviy amliyyot jarayonida tadbirlar yetakchi o'rin tutadi.

Kuzatishlar oliy o'quv yurtlarini ma'naviyat ishlarini rejalashtirish, milliy o'zlikni anglash, milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga xizmat qiluvchi tadbirlarni o'tqazishga juda katta e'tibor qaratiladi. Tadbirlarni o'tkazishda befarqlik, uni reja uchungina o'tkazish majburiyati ko'zga tashlanmoqda. Pedagogika fani g'oyalariga ko'ra tadbirlarning bunday ruhda o'tkazilishi ularning hech qanday ta'sir kuchiga ega bo'lmasligi uchungina sharoit yaratadi.

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishga oid ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda respublikada faoliyat olib borayotgan ijtimoiy tashkilotlar, jumladan, Respublika "Ma'naviyat markazi," "Oltin meros," "Bobur", "Ahmad Farg'oniy", "Qatog'on qurbonlari" kabi jamg'armalar, shuningdek, Respublika "Yoshlar ittifoqi" ijtimoiy harakati va ularning joylardagi bo'limlarining imkoniyatlaridan samarali foydalanish maqsadga muvofiqdir.

3. Ommaviy axborot vositalarining kuchli tarbiyaviy imkoniyatlarining to'la ochilmayotganligi, yoshlarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishdagi ular rolining talablar darajasida bo'lmayotganligi.

Bugungi kunda garchi ommaviy axborot vositalari soni keskin oshgan bo'lsada, aksariyat vositalarning yoshlar ma'naviyatini shakllantirish, ularni barkamol inson qilib

tarbiyalashdagi roli mutlaqo ko'zga tashlanmayapti. Yoki aksincha, ularning sahifalarida berib borilayotgan tor maishiy hayot etyudlari, «armonli muhabbat» egalarining ohu-nolalari, yengil-elpi hayot kechiruvchilarning ta'sirsiz "pushaymonlari", ma'naviy-axloqiy g'oyaga ega bo'lmagan yoki u yetarli darajada badiiy ifodasini topmagan adog'i yo'q seriallar, ustuvor o'rin tutgan kriminal olam "yangiliklari" va ishlamasdan boyib ketishni istagan yoshlar juda katta vadalarni yorituvchi materiallar ortib borishi yoshlarni, hususan talabalar ongini passivlashtirib saviyasini tushirmoqda.

Aksincha, axborot vositalarini va ma'naviyatni targ'ib etuvchi, talabalar o'rtasida vatanni sevish, milliy ongni o'sishi, yuksak insoniy sifatlarni qaror topishi ma'naviy madaniyatni yuksaltiradi. So'nggi yillarda O'zbekiston teleradio kompaniyasi tomonidan xayrli ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, "Oltin meros", "Ohangrabo", "Bellashuv" ("Aytishuv"), "Siz sog'ingan ohanglar", "Bir o'lkaki", shuningdek, "Ziyo" studiyasi tomonidan tayyorlanayotgan ko'rsatuv va eshittirishlardan oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etishda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ular sonining ko'paytirilishi ham kutilgan natijalarni beradi.

4. Yoshlar ongiga kuchli ta'sir etuvchi musiqa va kino san'atining tarbiyaviy imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanishga e'tibor bermaslik, zamonaviy musiqa madniyatini va san'ati namunalarning aksariyati bugungi kun talablarini to'la qondira olmayotganligi.

Milliy musiqaning boy merosi, unga tamal toshi qo'ygan san'atkorlar bilan talabalarni tanishtirish ham oliy ta'lim muassasalarida amalga oshirilayotgan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarning asosiy yo'nalishlaridan bo'lib qolishi zarur. Bu esa o'z navbatida matn va ohangda mantiq va ijro mahorati sezilmaydigan, aslida iqtidorga ega bo'lmasa-da, sun'iy ravishda "yulduzlar"ga aylantirilayotgan san'atkorlar ijodi yo'lga jamoatchilik ta'siri ostida to'siq qo'yish imkonini beradi. Binobarin, shaxsiy manfaat yo'lida o'zining boy an'alariga ega bo'lgan milliy musiqani obro'sizlantirish uchun hech qim ma'naviy huquqqa ega emas.

Keyingi vaqtlarda efirga olinayotgan ayrim filmlarda badiiylilik va ijro mahoratini yetishmasligi, milliy madaniy merosni saviyasini tushishga olib kelmoqda. Shu sababli talabalar o'rtasida asl san'at namunalari bo'lgan kinofilmlarni targ'ib etish, ular haqida ma'lumotlar berish, jamoa asosida ularni tomosha qilib, yoritilgan g'oya va uning yechimi to'g'risidagi suhbatlarni uyushtirish zarur. Bu o'rinda "Tohir va Zuhra", "Nasriddin Buxoroda", "Alisher Navoiy", "Amir Temur" filmlari imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanish maqsadga muvofiq.

5. Yoshlarning turli sohalarda jasorat, qahramonlik hamda yuksak iroda namunasini ko'rsatayotgan shaxslarning hayot tarzi, hatti-harakatlari, faoliyati bilan yetarlicha tanishtirilmayotganligi, ishlab chiqarish va ijod sohalarida samarali faoliyat yuritayotgan bugungi kun qahramonlarini yoshlarga tanishtirishda yetarli darajada faollik ko'rsatilmayotganligi.

Bu o'rinda ijtimoiy-gumanitar fanlar, shuningdek, ijtimoiy, davlat va nodavlat tashkilotlarning ichki imkoniyatlaridan unumli foydalanish asosida talabalarni xalq hamda bugungi kun qahramonlari bilan tanishtirishga jiddiy e'tibor qaratishni davr taqozo etmoqda.

Tadbirlar chog'ida Shiroq, To'maris, Spitamen, Muqanna, Temur Malik, Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Qurbonjon Dodho, Dukchi Eshon, Madaminbek, Sobir Rahimov, Mamadali Topiboldiyev, Ahmadjon Shukurov, To'ychi Eryigitov, shuningdek, O'zbekiston Qahramonlari – Said Ahmad, Ozod Sharofutdinov, Abdulla Oripov, Ulug'bek Umarov, Martiya Raxmatova, Mavlyuda Ismatova, Erkin Vohidovlarning hayoti va faoliyati bilan talabalarni yaqindan tanishtirib borish ular uchun alohida tarbiya namunasi bo'lib xizmat qiladi. Ana shu maqsaddagi tadbirlarning uchrashuvlar shaklida bo'lishiga erishish esa yanada samaralidir.

Oilalarda farzandlar tarbiyasini tashkil etishda milliy qadriyatlarining tarbiyaviy ta'siridan foydalanish masalasiga e'tibor qaratishga erishish zarur. Bu o'rinda uzluksiz ta'lim muassasalari, shu jumladan, oliy ta'lim muassasalari tomonidan oilalarga metodik yordam ko'rsatilishiga erishish lozim.

6. Yoshlarning vatanparvarlik va harbiy vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib etuvchi tadbirlarda faol ishtirok etishga bo'lgan

qiziqishlari darajasining pastligi, vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib etuvchi tadbirlarni tashkil etish an'anasining tobora unutilib borayotganligi.

Oliy ta'lim muassasalarida vatanparvarlik g'oyalarini targ'ib etish borasidagi sinovdan o'tgan an'ananing qayta tiklanishi talabalarda milliy iftixor, harbiy vatanparvarlik tuyg'ularini muvaffaqiyatli tarbiyalashga yordam beradi.

7. Davlat siyosati darajasida yoshlar ongida g'oyaviy bo'shliq yuzaga kelishining oldini olishga qaratilgan ijtimoiy harakatning amalga oshirilayotganligiga qaramay ular e'tiborini milliy muammolardan chetga tortish evaziga ularning ongiga yagona islomiy maqsad – xalifalik davlatini barpo etish va jamiyatni diniy tamoyillar asosida boshqarish "oliy burch ekanligi" to'g'risidagi g'oyalarni singdirishga yo'naltirilgan "axborot xuruji"ning olib borilayotganligi, bu xavf sur'atining tobora tezlashayotganligi.

Yoshlar, shuningdek, talabalarni buzg'unchi g'oyalar ta'siridan saqlab qolishning eng ishonchli usuli – ularni ijtimoiy-foydali mehnat bilan band qilish, ularga Islom ta'limotining asl qarashlari to'g'risidagi bilimlarni targ'ib etish hisoblanadi. Shu sababli ta'lim muassasalarida talabalarining bo'sh vaqtlarini ko'ngilli, jamoa asosida tashkil etish, ularni islomiy qadriyatlar bilan yaqindan tanishtirishga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Talabalar shanbaliklarini tashkil etish, yoshlardan iborat ko'ngillilar guruhlarining ta'til vaqtlarida ishlab chiqarish jarayoniga faol jalb etish ularni buzg'unchi g'oyalarga berilmasliklarining oldini olishda kutilgan natijalarni beradi. Ana shu maqsadda oliy ta'lim muassasalarida ishlab chiqarish korxonalari bilan integratsiyaga, hamkorlikka erishish foydadan holi emas.

8. Xorijiy davlatlar va Respublikamizda talabalarining (umuman yoshlarda) milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish asosida to'plangan tajribalar pedagogik faoliyatda fikrlarning ilmiy anjumanlarda aytilishiga qaramasdan bu yo'lda hali ham sustkshliklar kuzatilmoqda.

Bugungi kunda rivojlangan xorijiy mamlakatlar, jumladan, Yaponiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar yoshlarda milliy iftixor va milliy g'urur tuyg'usini rivojlantirish borasida katta pedagogik

tajribaga ega. Ana shunday tajribalardan biri yoshlar bolalikdan milliy-madaniy meros, mamlakat tarixi bilan tanishtirilib boriladi. Ta'lim muassasalaridan ta'lim oluvchilarda kunning ikkinchi yarmida milliy urf-odatlar, marosim va an'analarni tashkil etish, ularni o'tkazishga oid ko'nikma va malakalar amaliy mashqlar, mashg'ulotlar asosida shakllantirib boriladi. Bu kabi tajribalarni respublika uzluksiz ta'lim tizimiga tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

9. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish jarayonida klaster modelini foydalanish pedagogik-psixologik va tarixiy jihatlari yaxlit tizim asosida o'rganilishi yuzaga kelsada, bugungi kung qadar bu muammolar o'z yechimini topmagan. Bu esa mavjud holatni yanada keskinlashtirdi.

Masalaning bu jihatini o'rganish yo'lida dastlabki harakatlar boshlangan, endigi vazifa bu harakatning samarali chora-tadbirlarini belgilashdan iborat.

Oliy ta'lim muassasalarida milliy-madaniy meros namunalari haqidagi bilimlarni targ'ib etish uchrashuv, davra suhbat, ko'rgazma, havaskorlik chiqishlari, ilmiy taqdimot va ekskursiyalar shaklida tashkil etilishi mumkin.

Ta'limda xox auditoriyada, yokim ta'lim muassasalaridan tashqarida uyushtiriladigan tadbirlarda bo'lsin, birinchi e'tibor milliy merosni va san'atni sha'nini yuksak o'ringa olib chiqish va jaxonda keng targ'ib etish masalalari muhim hisoblanmoqda. Xalqaro tanlovlarda tan olingan durdonalari bilan talabalarni tanishtirish zarur.

Millatning o'tmishi va boy madaniyati, jahon xalqlari tomonidan namoyon etib kelinayotgan milliy-madaniy merosidan biri sifatida me'moriy yodgorlik hisoblanadi.

Me'moriy yodgorliklar millatning kuch-qudrati, uning bunyodkorlik salohiyatini namoyon etish bilan birga mamlakatning har bir fuqarosida cheksiz faxr-iftixor tuyg'usini uyg'otadi.

Oliy ta'lim muassasalarida imkon qadar talabalarni tarixiy-me'moriy obidalar bilan tanishtiruvchi ekskursiyalarga jalb etish, ularni o'rganish jarayonida xalqning ijodkorligi, tadbirkorligi, o'z ishiga nisbatan o'ta mas'uliyat bilan

yondashishini alohida ta'kidlab o'tish,[175] ularni me'moriy yodgorliklarni asrab-avaylashga undash muhimdir. Talabalar komil inson sifatida o'z yurtining "durdonalari" bo'lgan me'moriy yodgorliklar va ularning tarixidan yaxshi xabardor bo'lishlari zarur.

Samarqandda bo'lgan mashhur adib Pablo Neruda deydi: "Men jahonning deyarli barcha mamlakatlarida bo'ldim. ... Meni, ayniqsa, Registon hayajonlantirdi. Bu me'morchilik ansambl musulmon Sharqida barcha ko'rganlarimdan afzaldir. U O'rta Osiyo xalqlari madaniyatidan dalolatdir".

Milliy merosimiz orasida musiqa va qo'shiqchilikni talabalar ongiga singdirish, milliy o'ziga hoslikni talab etadi. Oliy ta'lim muassasalarining maxsus (musiqa) fakul'tetlaridan tashqari boshqa fakul'tetlarda tahsil olayotgan talabalarni milliy musiqa va qo'shiqchilik asoslari bilan yaqindan tanishtirishning imkoniyati yo'qligi bois bu o'rinda ma'naviy-ma'rifiy tadbirlardan foydalanish kutilgan natijalarni kafolatlaydi.

Mustaqillik yillarida milliy musiqa va qo'shiqchilikni omma orasida keng targ'ib etish yo'nalishida qator tanlovlar tashkil etilmoqda. Masalan, Mulla To'ychi Toshmuhammedov, Domla Xalim Ibodov, Hoji Abduaziz Abdurasulov, Jo'raxon Sul'tonov, Ma'murjon Uzoqov, Komiljon Otaniyozov, Yunus Rajabiy hamda Botir Zokirov nomidagi yosh ijrochilar tanlovi va ijodiy anjumanlarda talabalarning imkon qadar faol qatnashishlarining choralarni ko'rish maqsadga muvofiqdir. "O'zbekiston - Vatanim manim" Respublika qo'shiq ko'rik-tanloving doimiy o'tkazilib borilishi hamda bunday tanlovlarda talabalarning faol ishtirok etishlari ularda Vatan, millat tushunchalarining mohiyatini chuqur anglash, ularga mehr qo'yish, yurt sha'ni va millat obro'si uchun kurashish istagini yuzaga keltiradi. Qo'shiqlarda yangrayotgan Vatan madhi yurt taraqqiyoti va millat hayoti, uning o'ziga xosliklari, kishilarning soddadilligi, samimiyligi, insonparvarligi, tantiligi talabalarning faxrlanish, iftixor hissini tuyushlariga yordam beradi.

Demak, tadqiqotni olib borish mavjud muammolarni bartaraf etishning samarali yo'llari quyidagilar ekanligini tasdiqladi:

1. Xususiy fanlarni o'qitish jarayonida talabalarga milliy qadriyatlar, ularning ijtimoiy jixatlari, o'zbek millatining jahonda ilm-fan olami rivojlanishga qo'shgan hissasini yuksak baholash kerak.

2. Tarbiya jarayonida talabalarining milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda tadbirlarning o'rni g'oyaviy jihatdan barcha imkoniyatlar amalga oshiriladi.

3. Oliy ta'lim muassasalarining talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda klaster modelidan foydalanishda ommaviy axboroti xizmatini roli keskin oshirilmoqda.

4. Bosh g'oyaviy saviyasi va mahorati past bo'lgan musiqa va kino san'atini o'rnnini ommaviy axborot vositalari sahifaidan joy olishini ta'minlash. Gazeta va jurnallarda imkon qadar ijtimoiy ongini va dunyoqarashni boyitib borish, fuqarolarni fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ijtimoiy faollikni barqarorlashtiruvchi maqolalalar chiqarishni ta'minlash.

5. Ishlab chiqarish va ijod sohalarida samarali faoliyat yuritayotgan zamona qahramonlarini yoshlarga tanishtirishga alohida e'tibor qaratish va bu yo'lda faollik ko'rsatish.

6. Yoshlar o'rtasida vatanparvarlik va harbiy vatanparvarlik g'oyalari targ'ib etuvchi tadbirlarning keng ko'lam va yuksak saviyada tashkil etish an'anasini qayta tiklash.

7. Yoshlar o'rtasida etnik ziddiyatlar, diniy qarama-qarshiliklar hamda g'oyaviy buzg'unchilikni keltirib chiqaruvchi har qanday harakatga qarshi keskin kurashish, ularda g'oyaviy immunitetni qaror toptirishga erishish.

8. Xorijiy mamlakatlar va respublikamizda oliy ta'lim muassasalari talabalarini (umuman yoshlarda) milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirish borasida to'plangan tajribalarni o'rganish, ularda ilgari surilayotgan ilg'or qarashlarni umumlashtirish, shuningdek, ularni ommalashtirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Yuqorida ifodalangan masalalarning ijobiy hal etilishi oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda sezilarli yutuqlarga erishishni kafolatlaydi.

Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar

Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda milliy qadriyatlarga asoslangan aksiologik yondashuv o'zida millatimizning ko'p ming yillik tarixiy taraqqiyoti davomida ijtimoiy, madaniy va ma'rifiy qimmatga hamda yuksak falsafiy mazmunga ega ekanligi bilan ta'limiy va tarbiyaviy samaradorlik kasb etadi.

Tarixiy yondashuvlar shuni ko'rsatmoqda talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda tarix va madaniy meroslardan foydalanish kuzatiladi.

Mustaqillik tufayli ilm-ma'rifat, pedagogik fikr rivojiga katta hissa qo'shgan, xalqimiz faxri, iftixori hisoblangan – Abdurauf Fitrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulhamid Cho'lpon, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Qodiriy kabilarning ma'rifiy g'oyalari, qarashlari, ilmiy va badiiy merosi talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishda metodologik asoslanadi.

Imom Ismoil al-Buxoriy, Muhammad Muso Xorazmiy, Abul Abbas Farg'oniy, Yusuf Xos Hojib, Mahmud Qoshg'ariy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad Tarag'ay Ulug'bek, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Husayn Voiz Koshifiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, So'fi Ollohyor, Muhammad Rizo Erniyozbek o'g'li Ogahiy kabi ko'plab ilm-fan namoyandalari,[122] mutafakkir va shoirlarda shaxs ma'naviyatini, millat va Vatan kelajagi haqidagi ilmiy qarashlari talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishga imkon beradi. Oliy ta'lim muassasalarida mutafakkirlarning faoliyati va qarashlarini maxsus kurslar doirasida kengroq o'rganish zarur.

Gumanitar fanlarni samarasini oshirish uchun talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlaridan foydalana olish, milliy qadriyatlarga nisbatan sadoqatlilik, ommaviy axborot vositalari imkoniyatlaridan samarali foydalanish, millat qahramonlarining hayoti va faoliyatini namuna qilib ko'rsatish bilan bog'liq jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

I. Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son 09.10.2019

2. 2022 — 2026-yillarga mo'ljallangan yangi o'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son. 29.01.2022

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi 5712-con farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlar milliy bazasi, 29.04.2019 y.

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga 5-ilova / O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 14-son, 230-modda

5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qaroriga 1-ilova / O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 14-son, 230-modda

6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori. Baxshichilik va dostonchilik san'atini yanada rivojlantirish hamda takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. 2018 yil 26 aprel, 304-son / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 27.04.2018 y., 09/18/304/1109-son; 09.03.2019 y., 09/19/199/2729-son

7. O'zbekiston Sovet Sotsialistik Respublikasi Oliy Sovetining 1990-yil 20-iyundagi ikkinchi sessiyasida qabul qilingan mustaqillik deklaratsiyasi 20.06.1990yil

8. Prezident Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 25 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi // Xalq so'zi. 2017 yil 09 dekabr.

9. Prezident Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tashkil etilganligining 25 yilligi munosabati bilan Vatan himoyachilariga bayram tabrigi // Xalq so'zi. 2017 yil 15 yanvar

10. Prezident Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Qurolli kuchlar tashkil etilganining 26 yilligi va Vatan ximoyachilari kuni munosabati bilan bayram tabrigi // Postda. 2018. – 3-son. – B. 5.

11. Prezident Mirziyoyev Sh. O'zbekiston xalqini Konstitutsiya qabul qilinganining 28 yilligi munosabati bilan o'zbekiston halqiga yo'llagan tabrigida so'zlagan nutqi // Xalq so'zi. 2020 yil 9 dekabr.

12. Prezident Mirziyoyev Sh. Rahbarligida 2018 yil 27 iyul kuni huquqbuzarliklar profilaktikasi va jinoyatchilikka qarshi kurashi masalalari yuzasidan o'tkazilgan videoselektor yig'ilishidagi nutqi // Postda 2018. – 40-son. – B. 3.

13. Prezident Mirziyoyev Sh. Raisligida 2021 yil 19 yanvardagi ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha vidyooselektor yig'ilishi. // Xalq so'zi. 2021 yil 20 yanvar

14. Prezident Mirziyoyev Sh. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi // Xalq so'zi. 2016 yil 15 dekabr'

15. Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2017 yil 3 iyun kuni Andijon viloyati faollari bilan uchirashuvidagi nutqi // Xalq so'zi 2017. 04 iyun.

II. Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

16. Askarova O'M. "Mehribonlik uylari o'smirlarda milliy g'ururni tarbiyalashning pedagogik xususiyatlari" // dissertatsiya. Toshkent. 2001.

16. Arapbayeva D.K. "Shaxs milliy g'ururini shakllantirishda fol'klorning roli" // f.f.d. (Rhd) dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2019.

17. Voxidova N.X. «Boshlang'ich sinf o'quvchilarida xalq og'zaki ijodi asosida milliy g'ururni tarbiyalash» // dissertatsiya. Toshkent. 2011.

18. Djurayev X.A. Vospitaniya chuvstva potriatizma i natsional'noy gordosti v protsesse reformirovaniyax sistemi obrozovaniya Respubliki Tadjikistan // k.p.n. dissertatsiya avtoreferati. Dushanbe 2014.

19. Eshev M.A. Patriotizm kak sennostniye oriyentir studencheskoye molodyoji // k.s.n. dissertatsiya avtoreferati. Maykol. 2010.

20. S.H.Nosirxo'jayev, M.F.Lafsov, S.Azamxo'jayeva Ma'naviyat asoslari Toshkent "Turon- iqbol" 2016 yil 124.b

21. Ibragimova G.X. "Kasb ta'lim tizimida milliy istiqlol g'oyasi asosida talaba-yoshlar ma'naviyatini shakllantirish" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2007.

22. Ивашкина Н.А. Патриотическое воспитание юных школьников на традициях народной педагогики // К.п.н. автореферат диссертации. Москва. 2008.

23. Ильин, И. А. Путь духовного обновления // Ильин, И. А. Путь к очевидности. - М, 1993.

24. Kurbonov R.Yu. "Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiya-lash-da milliy g'oyaning o'rni" // p.f.n. dissertatsiya. Toshkent. 2008.

25. Kolkanov E.T. "Vatanparvarlik shakllanishi va amal qilishning bog'liqlik qonuniyatlari" // dissertatsiya. Tashkent. 2011.

26. Калекин А.А. Патриотическое воспитание курсов военного вуза на основе культурологического похода // к.п.н.диссертация авторефератов. Мойкоп. 2019.

27. Клименко П.В. Интеграция и инновации как ресурс патриотического воспитания курсов военного вуза // к.п.н.диссертация авторефератов. Краснодар. 2020.

28. Каюмова Х. Т. Воспитание патриотизма Миролюбия и толерантности учащихся начальных классов на основе педагогической культуры таджиков // д.п.н. автореферат диссертации. Понедельник. 2020.

29. Менлибаев К.Н. Роль национальных традиций в патриотическом воспитании // к.ф.н. автореферат диссертации. Алматы. 1995.

30. Mirzalimov B.Sh. "Yoshlar ongini milliy istiqlol g'oyasini shakllan-tirishning pedagogik asoslari" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2005.

31. Oripova R.I. "Musiqiy to'garak faoliyatida tushunchalarda milliy g'oya tushunchalarining shakllantirilishi" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. T: 2011.

32. Парашин А.Ю. Потриатизм историко-социологический анализ // к.с.н. автореферат диссертации. Москва. 2007.

33. П.М. Якобсон, Чувства, развитие и воспитание (Знание, М., 1976) 76. б

34. Прошек И.В. патриотическое воспитание участвующих средств региональных культурных сенностей // автореферат диссертации. Нижний Новгород. 2008.

35. Raximov J. "O'quvchilarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda tarixiy o'lkashunoslik manbalardan foydalanishning pedagogik asoslari" // dissertatsiya. Tashkent. 1996.

36. Redjaboyev A.D. "Yoshlarni milliy istiqlol g'oyasi asosida, harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. T: 2004

37. Ro'ziyeva D.I. "Oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning ilmmiy pedagogik asoslari" // t.f.d. dissertatsiya. T.: 2007.

38. Ружа В.А. Становление и развитие культуры патриотизма современного студенчества // к.с.н. автореферат диссертации. Екатеринбург. 2013.

39. Ravshanov L.U. "Zamonaviy harbiy xizmatchi imijining psixologik jihatlari" // f.f.d. (Phd) dissertatsiya avtoreferati. T: 2019.

40. Сулимин В.В. Оброзование как фактор формирования потриатизма учащейся молодежи: социологический анализ // К.с.н. автореферат диссертации. Екатеринбург. 2016.

41. Suvanov I.B. "Shaxs ma'naviyatini yuksaltirishda milliy g'oya va o'zlikning anglash dialektikasi" // f.f.d. (PhD) dissertatsiya avtoreferati. T: 2019.

42. Тиллаев Х. "Педагогическая система подготовки будущих учителей к патриотическому воспитанию школьников" // п.ф.н. диссертация автореферати. Душанбе. 1994.

43. Тихомиров Г.А. Социально-философское исследование феномена патриотизма // к.ф.н. диссертация автореферати. Чебоксары. 2008.

44. Temirova U.S. "Harbiy xizmatchi Xotin-qizlarni kasbiy faoliyati samaradorligini oshirishning tarbiyaviy omillari" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2008.

45. Турская Е.Р. "Развитие толерантности у сотрудников органов внутренних дел в процессе профессионального обучения" // п.ф.н. диссертация автореферати. Москва. 2018.

46. Usmonov K.X. "O'zbek xalqi ma'naviy-axloqiy merosida harbiy vatanparvarlik g'oyalarining talqini" // p.f.d. (DSc) dissertatsiya. Toshkent. 2017.

47. Хуастов В.М. Патриотическое воспитание как ведущие направления государственной молодежной политики // к.п.н. диссертация автореферати. Москва. 2007.

48. Qurbonov T.X. "Yoshlarni milliy g'ururining shakillanishida madaniy merosning roli" // dissertatsiya. Toshkent. 2011.

49. Qodirov Q.B. "Mustaqillik yillari O'zbekistonda ichki ishlar organlari faoliyati (1991-2011)" // t.f.d. (Rhd) dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2019.

50. Hajiyeva M.S. "Milliy ongda tolerantlikning shakllantirish-ning ijtimoiy-falsafiy taxlili" // p.f.n. dissertatsiya avtoreferati. Toshkent.

51. Abu Rayxon Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar / Tanlangan asarlar - T., Fan, 1968. T.1. -B.306.

52. Axmad Yassaviy. Xikmatlar // Toshkent: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1991. - B. 256.

53. Aminov B., Rasulov T. Vatan - yurakdagi javohir // Toshkent: O'qituvchi, 2001.-B.206.

54. Asqar Maxkam tarjimai Avesto. Tarixiy-adabiy yodgorlik. // Toshkent: Sharq, 2001. - B. 384.

55. Abdusamatov X. Vatan ila millatni asrang // Jahon adabiyoti. - 2008. B. - 4-son. -B. 130-136.

56. Ayupov O. Dunyo siyosat jamiyat // Guliston. 2014. - B. 106

57. Abdurahob Madvaliyev taxriri ostida O'zbek tilining izog'li lug'ati // Toshkent. 2020. 1 tom. - B. 444-445, 455, 593.

58. Beruniy A. Qadimgi xalqlarning qolgan yodgorliklar (Osori al-boqiya) // Toshkent: Fan. 1968. - B. 485.

59. Bobomurod A. Islom odobi va madaniyati // Toshkent: Cho'lpon, 1995. - B.

60. Vaxromov D.D. O'zbekiston tarixi // Darslik. Toshkent. 2011. - B. - 148-151, 201, 284-293, 363, 358-368.

61. Васютин В.С. Военно-патриотическое воспитание теории и практика // Москва. Воениздат. 1984. - С. 352.

62. Isoqova M. Vatan va millat muqaddasdir. - Ma'naviyat: O'qituvchi. 2000. - 104 b.

63. Sultonov X taxriri ostida Vatan tuyg'usi. // T: O'zbekiston, 1996. - B. 396.

64. Inoyatov I.Y., Abilov M.X. «Vatan himoyasi muqaddas burch» Toshkent. "O'zbekiston". 2001y.

65. Dadaboyev Xamidulla. Amir Temurning Harbiy mahorati // Toshkent: Yozuvchi, 1996. - B. 96.

66. Jo'rayev M. va boshqalar O'zbekistonning yangi tarixi // 2-kitob. Toshkent. Sharq. 2000. - B. 688.

67. Jo'raev N. Uyg'oq nigoh. - T.: O'zbekiston, 1995. - 152 b

68. Juraev N. Faizullayev T. O'zbekistonning yangi tarixi // 3-kitob Toshkent. Sharq. 2000. - B. 552.

69. Jakbarov M. Komil inson g'oyasining tarixiy-falsafiy negizlari // Toshkent. 2011. - B. 256.

70. Ibragimov A., Sultanov X., Jo'rayev N. Vatan tuyg'usi // Toshkent. 1996. - B. 392-399, 19-21, 288- 289, 139-140, 145.

71. Zununnov N. Donishmandlar odob-axloq to'g'risida // Toshkent: O'qituvchi, 1996. - B. 130.

72. Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi jamoasi "Yuksak ma'naviyat va qonun ustuvorligi asosida yashash, el-yurtga sadoqat, adolat, halolik va jasorat fazilatlarini kamol toptirish" // maxsus kursi bo'yicha ma'ruzalar kursi. -T., 2013. - B. 55, 116.

73. Ziyomuxammadov B. "Pedagogika" // Oliy ukuv yurtlari uchun o'kuv ko'llanma. Toshkent. "Turon-Iqbol". 2006. - B. 112.

74. Qobilov N. Abu Nasr Farobiy // Toshkent. 2001.- B. 232.

75. Қамбаров А.М. Проблемы духовно-нравственного и патриотического воспитания военнослужащих и пути их решения // Ташкент. ABC РУ, 2001. – Б. 137.

76. Qudratillayev X. Muning zarari turkka va mo'g'ulga musoviyydur // Jahon adabiyoti. – 2006. – 2-son. – B. 159-162.

77. Qurbonov M. Otalar kitobi // Tashkent. O'zbekiston. 2007. – B. 15.

78. Quronov M. "Tahdid va yoshlar tarbiyasi" // Tashkent. 2008. – B. 30.

79. M.Quronov, F.Esonboboyev, U.Begimqulov Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkillashtirishda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari imkoniyatlaridan foydalanish. Metodik qo'llanma Tafakkur-nashriyoti: 2011 yil 87.b

80. Quvondiqov I. Milliy-ma'naviy qadriyatlar – o'zlikni anglash omili // Tashkent. Nishon-nashr. 2010. – B. 71.

81. Qodirov Q. O'zbekiston ichki ishlar organlari faoliyati tarixi. // Tashkent, 2020. – B. 3, 8-9, 105-106, 106-107, 118-121.

82. Lamb Harol'd Bobur – Yo'lbars. Buyuk boburiylarning birinchisi // Tashkent. 2015. – B. 190.

83. Ma'naviy axloqiy va Harbiy tarbiyani takomillashtirish yo'llari. O'quv qo'llanma. (mas'ul muxarrir general-mayor Qambarov A.M.) // Tashkent: O'R QKA, 2004. – B. 33.

84. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati // Tashkent, G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi, 2009. – B. 526-527.

85. Munavvarova M. Milliy g'oyaning ma'naviy ildizlari // Tashkent. Ma'naviyat. 2011. – B. 3-22, 94.

86. Munavvar qori Abdurashidxonov. Tanlangan asarlar (Tahrir hay'ati: O. Sharafiddinov, N. Aminov, N. Karimov va boshq.: Mas'ul muharrir: N. Karimov, —T.: "Ma'naviyat", 2003.—304 b,— («Istiqlol qahramonlari» turkumi).

87. Marsel' Brion "Menkim, Sohibqiron-Jahongir Temur" // T: 2012. – B. 570.

88. Matlyubov B.A. Buyuk siymolarning boqiy qudrati // Tashkent. 2017. – B. 105-119, 139-154, 161-169, 179-212, 213-231.

89. Matlyubov B.A. Rahbarning ma'naviy-huquqiy asoslari // T: 2018. – B. 69-70.

90. Mirkarim Osim To'maris qissasi // Tashkent. Yoshlar. 2018. – B. 144.

91. Nazarov Q. umum. tahriri ostida. Falsafa. Qomusiy lug'at // T: 2004. – B. 469.

92. Nasriddinov I. Harbiy psixologiya // Tashkent: Fan, 2004. – B. 176.

93. Nazirov Q. va boshqalar "Bu muqaddas Vatanda azizdir inson" // Tashkent. 2010. – B. 86.

94. Najmiddinov K.U. Oila tarbiyasida milliy va umuinsoniy axloqiy madaniyatning o'rni // Tashkent. "Adolat" 2016. – B. 31-32.

95. Ochildiyev A. Milliy fazilatlarimiz vatanparvarlik // Tashkent. 2008. – B. 6-7.

96. Ochilov E. Barxayot siymolar // Tashkent. 2012. – B. 78.

97. Patrini I. T. Sila chelovecheskogo patriotizma // Volgograd: 2006. – B. 190.

98. Povishat effektivnost vospitatelnoy raboti (Uchebno-metodicheskoye posobiye) Axmedov M). – T: MO RU. 2000. – 190 s.

99. Rustamiy Alibeg. Hazrati Navoiyning ma'naviy olami // T: 2004. – B. 350.

100. Sechenov I. M. Filosofskiy psixologicheskiy proizvodeniye // Moskva. Misl', 1983. – S. 311.

101. Saifnazarov I. Vatanparvarlikning milliy va umuinsoniy jihatlari // Tashkent: Mehnat, 1997. – B. 32.

102. Sodiqov X. va boshqalar O'zbekistonning yangi tarixi // 1-kitob Tashkent. Sharq. 2000. – B. 450.

103. Sobirov S., Tilavov A. «Vatan mas'uliyati muqaddas burch» // Tashkent. 2007. – B. 108.

104. Abdullayev A. Ma'naviyat va iqtisodiy tafakkur. – T.: Ma'naviyat, 1999. – 104 b.

105. Abdullayev T.U. Dialektika natsional'nix i chelovecheskix sennostey v sfere bita: Avtoref. diss. ... dok. filos. nauk. – T.: 1992. – 41 s.

106. Abdullayev Yu. Jahon oliy maktabi: qiyosiy tahlil / Mas'ul muhar. S.S.G'ulomov. – T.: G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2001. – 288 b.

107. Abdullayev Yu.N. Xorijiy oliy ta'limning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari: tajriba va taraqqiyot tamoyillari: Ped. fanl. dokt. ... diss. - Samarqand: 2000, 310 b

108. Abduvahobov U. Shaxs (Kamil inson haqida). - T.: Vatan, 1996. - 20 b.

109. Atajanova Sh.B. "Oilada o'smirin-yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ilmiy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari" // dissertatsiya. Tashkent 2001. - B. 17-18.

110. Masofaviy ta'limni tashkil etishning pedagogik-psixologik jihatlari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami 2021 yil noyabr 305-308.

111. Umedjanova M. L. Talabalarni milliy qadriyatlar ruhida oilaviy hayotga tayyorlash. Monografiya. - Buxoro, 2022. - 102 bet

112. Raxmonov A.R The main features of the formation of a sense of patriotism in the family in students. Galaxy international interdisciplinary research journal (GIIRJ) volume 9, issue 12, December, 2021 yers. SJIF Impact Factor: 7.472 <https://zienjournals.com/index.php/zjssh/article/view/867>

113. Raxmonov A. Ta'limda innovatsiyalarni qo'llash va unga zamonaviy yondashuv "Davr, zamon, Shaxs. O'zbekistonda ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy hayot: transformatsion va innovatsion jarayonlar" mavzusidagi Respublika ilmiy anjumani maqolalar to'plami. Ter DU 2021 yil 3-qism. 56-60

114. Raxmonov A. R "O'quvchilarda milliy tuyg'ularni tarkib toptirish texnologiyalari". Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari ilmiy-nazariy jurnali 2020 yil 6-son Jurnal Toshkent shahar Matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2014 yil 30 iyulda №02-00175 tdujournal@mail.ru (13.00.00№32).

115. Raxmonov A.R Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ijtimoiy pedagogik moslashuvchanligida ota-onalar rolini oshirish masalasi. Mug'allim xem uzliksiz bilimlendirio' №2/1 2021 jil ISSN 2181-7138 Ilmiy-metodikaliq jurnal. 117-119. (25.10. 2007 №138) 100027, Nokis qalasi. yernazar Alakoz koshesi №54 uy Tel:(71) - 224-23-00, (e-mail: mugallim-pednak @umail.uz WWW.mugallim-uzliksiz-bilim.uz (13.00.00№20).

116. Raxmonov A.R O'quvchilarni xarbiy-Vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda milliy iftixor tuyg'usini singdirishning o'ziga hos imkoniyatlari. In a multidisciplinary "international conference on developments in education sciences and humanities" published with e-conference zone international database, hosted online from hosted, from Livorno, Italiya on june 15 th, 2022 <https://econferencezone.org/index.php/ecz/article/view/873> Italiya davlati 15 iyun 2022 yil.

117. Raxmonov A.R Oilada farzand tarbiyasini yo'lga qo'yish asosida milliy Vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirish. Mug'allim xem uzliksiz bilimlendirio' №1/1 2022 jil ISSN 2181-7138 Ilmiy-metodikaliq jurnal. 4-7. (13.00.00№20)

118. Raxmonov A.R Ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar namoyishi orqali talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirish. Buxoro viloyati XTQQTMO hududiy markazi Ta'limda innovativ-kreativ texnologiyalarning qo'llanishi, neyrolingivistik dasturlashning amaliy asoslari" mavzusidagi xalqaro miqyosidagi ilmiy-amaliy konferentsiya materiallari to'plami 2021 yil 27 dekabr.

119. Raxmonov A.R Pedagogik ta'lim innovatsiyon klasteri ta'lim muassasalarida yangi renessans bosqichining samarasi sifatida. Mug'allim xem uzliksiz bilimlendirio' №5 2022 jil ISSN 2181-7138 Ilmiy-metodikaliq jurnal. 67-71. (25.10. 2007 №138) (13.00.00№20).

120. Raxmonov A.R Talabalarda milliy iftixor tuyg'usining shakllantirishda klaster metodidan foydalanishining imkoniyatlari. Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti.

121. Raxmonov A.R Yangi Rennessans bosqichida pedagogik ta'lim innovatsiyon klasterining ta'lim muassasalari o'rta-sida hamkorlik imkoniyatlari. Amsterdam Netherlands Conference-2022 Proceedings JUNE 8TH 2022 A conference for the educators international conference on developments in education <https://econferencezone.org> 152-154 Niderlandiya 8 iyun 2022 yil.

122. Рузиева Д.И. Формирование чувства национальной гордости у студентов высших учебных заведений. Ташкентский государственный педагогический университет им. Низами, г. Ташкент, Узбекистан Тип: статья в журнале -

научная статья Язык: русский Номер: 1 Год: 2014 Страницы: 122-126 журнал: сборники конференций ниц социосфера Учредители: Vedecko vydavatel'ske centrum Sociosfera-CZ s.r.o.

123. Mavzu: umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarida milliy ongini shakllantirishning pedagogik asoslari 1/4 Дата 24.07.2013 Размер 230.98 Kb.Тип Документы /БМИ тург. нишонова мухлиса .doc <https://uz.denemetr.com/docs/index-33944-1>

124. Шарипова С.Б. статья <https://cyberleninka.ru/article/view/teoreticheskie-osnovy-formirovaniya-obshchey-kul'tury-u-studentov-vysshih-obrazovatelnykh-uchrezhdeniy>

Теоретические основы формирования общей культуры у студентов высших образовательных учреждений с.б.1

Узбекский государственный университет мировых языков Тип: статья в журнале - научная статья Язык: русский Номер: 12-2 Год: 2013 Страницы: 309-311 актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук Учредители: Научно-информационный издательский центр и редакция журнала "Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук" ISSN: 2073-0071

125. Axmedova Nazira Role of artistic culture in forming specialists of new generation, annamuratova svetlana k.2 Navoi State Mining Institute

Uzbekistan Research Institute of Pedagogical Sciences n.a. Kara Niyazi

Тип: статья в журнале - научная статья Язык: русский Номер: 2 Год: 2017 Страницы: 136-138 Журнал: Eastern european scientific journal

Учредители: Auris - Kommunikations und Verlagsgesellschaft mbH EISSN:2199-7977 <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=29042943>

III. Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

126. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak // T:O'z-n. 2017- 104 b.

127. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq garovi // Toshkent:O'zbekiston. 2017. - 48 b.

128. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz // Toshkent: O'zbekiston. 2018. – B. 7, 534.

129. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi // Toshkent: O'zbekiston. 2019. – B. 372.

130. Mirziyoyev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faolimizga berilgan eng oliy bahodir // Toshkent; O'zbekiston. 2020. – B. 317-318, 422.

131. Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari // Toshkent: O'zbekiston. 2020. – B. 401, 105-106.

132. Karimov I.A. "Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillari" T. "O'zbekiston", 2000 yil. 7 bet.

133. Karimov I.A. O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida // Toshkent. O'zbekiston. 2001. - B. 156.

134. Karimov I.A. Vatan ravnaqi uchun har birimiz mas'ulmiz // Toshkent. O'zbekiston. 2001. - B. 432.

135. Karimov I. O'zbek xalqi hech qachon hech kimga qaram bo'lmaydi // Toshkent. O'zbekiston. 2005. - B. 306-369.

136. Karimov I.A. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir. -T: O'zbekiston, 1996.366.b

137. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat engilmas kuch // Toshkent. O'zbekiston. 2008. 32, 47, 44-45, 105-106, 176.

138. Karimova V.M. Milliy istiqlol g'oyasini ta'lim jarayoniga joriy etishning pedagogik hamda psixologik asoslari // Toshkent. O'zbekiston. 2002. - B. 26.

139. To'rayev B. Abu Rayxon Beruniy // Toshkent. 2011. – B. 390.

140. M.X.Toxtaxodjayeva, S.Nishonova, J.Hasanboyev, M.Usmonboyeva, S. Madiyarova, A. Qoldibekova, N. Nishonova, N. Sayidahmedov; Pedagogika (pedagogika nazariyasi va tarixi) O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta-maxsus ta'lim vazirligi. — Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2010. - 400 b

141. Uil'yam Eriksin. Bobur Xindistonda. Bobur xukmdorligi davridagi Xindiston tarixi // Toshkent:Cho'lpon, 1995. – B. 190.
142. Usmonov K. O'zbek xalqi ma'naviy-axloqiy merosida harbiy vatanparvarlik // Toshkent. Tafakkur, 2016. – B. 84-85.
143. Farobiy A.N. Fozil odamlar shahri // Toshkent. Meros. 1993. – B. 166.
144. Forobiy Abu Nasr. Baxt saodatga erishuv xaqida // Majmu ar-rasoli al-xukamo O'z. F.A.Sharqshunoslik instituti qo'lyozmalar fondidagi qo'lyozmadan. Jahon falsafasi.– Toshkent. Sharq, 2004. – B.110.
145. H.Karomatov "Qur'on va o'zbek adabiyoti" ma'lumotga oid adabiyot fan va texnologiya T:1993y 96.b
146. Habibulla Z. Jaloliddin Manguberdi. // Toshkent. 1993. – B. 65, 149-151.
147. Harbiy psixologiya va pedagogikaning ayrim muammolari (Ilmiy maqolalar to'plami). 1-qism. (mas'ul muharrir, podpolkovnik Raxmonov R.E.) // Samarqand: SOXAQMBYU, 2000. – B. 54.
148. Xaydarov M.E Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik Toshkent:2019 yil
149. Xojiyev A., Nurmonov A., Zaynobuddinov S., Kokren K., Saidxonov M., Sobirov A., Kuronov R. "Xozirgi o'zbek tili faol so'zlarining izohli lug'ati" // Toshkent. 2001. – B. 79, 116, 126, 136, 146, 215, 278, 318.
150. Suvonqulov I. "Ma'naviyat ildizlari". Qo'llanma. –T., 2000 yil. 123.bet
151. Soriyev I.A. Pedagogikaning fanlararo aloqasi va badiy adabiyot bilan o'zaro bog'liqlik qonuniyatlari. // Toshkent. – B. 384.
152. Samadov A.R. Milliy g'oya va millatlararo munosabatlar O'quv qo'llanma. – Samarqand: SamDU nashri, 2019. – 127 bet.
153. Shmeleva M.N. Razvitiye vnutrennix svyazey v sovremennoy gorodskoy sem'ye russkix sentral'noy Rossii.: Sb. Sem'ya. Traditsii i sovremennost' // Moskva 1990. – S. 223.
154. Shaxobiddin Muhammad al-Nasaviy. Sulton Jaloliddin Manguberdi tafsiloti // Toshkent: Ma'naviyat, 1999. – B. 11.
155. Eshnaye N.J. O.B.Abdurasulov "Professional harbiy kadrlar tayyorlashning g'oyaviy asoslari" // Qarshi 2007. – B. 78.

156. Yunus O'g'uz Amir Temur Tarixiy Roman birinchi kitobi Yuksalish sari // Toshkent-2013. B. 270.
157. Yusupov E.Yu. Yoshlar o'rtasida vatanparvarlik tarbiyasini amalga oshirish yo'llari. Ilmiy-uslubiy tavsiyalar // Toshkent:Universitet, 1996. – B. 28.
158. Yaxshilikov J.Ya. Muxamadiyev N.E. Milliy g'oya taraqqiyot strategiyasi // Toshkent. 2017. – B. 46, 405-406.
159. G'ulom nomidaga "Muxbir sudi" asari Cho'lpon. // 2-jild. T: 1929. –B. 4
160. G.I.Maxmudova. Oliy pedagogic tizimida talabalarni ma'naviy shakllantirishning ijtimoiy pedagogic xususiyatlari. Toshkent, 2004 yil.
161. Burxonov D.D. O'zbekiston tarixi // Darslik. T: 2011. B. – (131-136).
162. Dushanov R.X. Pedagogika. // Darslik. T: 2019. – B. 31-32, 35, 71-75, 38-40.
163. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash // Toshkent. Uslubiy qo'llanma. – 2018. B. 4.
164. Zununov A. Pedagogika tarixi // Toshkent. Darslik. – 2004. B. 21.
165. Ziyamuhamedov B. Pedagogika. // O'quv qo'llanma. T: 2014. – B. 89-95.
166. Kaldqbekova A.S. Umumiy pedagogika fanidan ma'ruzalar matni // Toshkent. 2013. – B. 72-73.
167. Mardonov Sh, Xodjayev B, Taylanova Sh, Xojimuxamedova D. Pedagogik aksiologiya. (o'quv qo'llanma) -T.: "Fan va texnologiya", 2013, 184 bet
168. Maxmudov R.M. Pedagogika // o'quv qo'llanma. Toshkent. 2014. – B. (69-71),
169. Musurmonova O. Oila ma'naviyati - milliy g'urur. -T.: O'qituvchi, 2000. - 200b
170. Otto Bauer "Die Nationalitätenfrage und die Sozialdemokratie" //Wiener Volksbuchhandlung //Ignaz Brand, 1907 - 576 pages
171. Radjabov A "Ilmiy tadqiqot asoslari" Tafakkur bo'stoni nashriyoti T: 2012y 131 bet

172. М. И. Рожков, Людмила Васильевна Байбородова Воспитание свободного человека : монография / Директ-Медиа, 2020. - 264 с

173. Ro'ziyeva D.I. Oliy ta'lim muassasalari talabalarida milliy iftixor tuyg'usini shakillantirish oid metodik tavsiyalar // Toshkent. 2006. - B. 3, 65, 172, 188-189, 192-194.

174. Sotvoldiyev A.Yu. Tarbiya metodlari. Tarbiya metodlari haqida tushuncha. Tarbiya metodlarini tasnifi. Faoliyatini tashkil qilish va ijtimoiy xulq-atvor tajribasini shakillantirish metodlari // TDPU. Harbiy ta'lim fakul'teti. Ma'ruza matni Toshkent 2020.

175. Eshnayevev N.J. «Professional harbiy kadrlar tayyorlashning g'oyaviy asoslari» // qo'llanma. Qarshi. 2007. - B. 78.

176. O'zbekiston Respublikasi "Yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash" // Uslubiy qo'llanma. Toshkent. 2018. - B. 12.

177. O'zbekiston Respublikasi mudofaa vazirligi. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash // Toshkent. Uslubiy qo'llanma. - 2018. B. 5.

178. Alpomish: O'zbek xalq qahramonlik dostoni / Aytuvchi F. Yo'ldosh o'g'li, yozib oluvchi M. Zarifov. — T.: "Sharq", 2010. - 130 b.

179. Usmonov, M. Sodiqov, S. Burxonova; O'zbekiston tarixi: Oliy o'quv yurtlari barcha bakalavr yo'nalishlari uchun (tarix yo'nalishidan tashqari) darslik O'z Res oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.- G.: "IQTISOD-MOLIYA", 2006, 520 b

180. Gaybullayev N.R., Yodgorov R., Mamatqulov R. Pedagogika // O'quv qo'llanma. Toshkent. 2005. - B. 43-45.

181. Alisher Navoiy. Mahbub-ul qulub" asaridan. Toshkent, Badiiy adabiyot nashriyoti, 1996- yil. 125.b

182. Шарипова С.Б. Преп., Узбекский государственный университет мировых языков теоретические основы формирования общей культуры у Студентов высших образовательных учреждений 2013 год.

183. Арифходжаев, И. Эргашев. Учебное пособие по предмету "Идея национальной независимости" предназначено для учащихся лицеев и средних специальных профессий. - 160 ta sahifa

184. Идея национальной независимости Источник: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=438545> © Библиофонд
Дипломная (ВКР) Предмет: Гражданское право Язык: Русский ,
Формат файла: MS Word 101,84 kb Опубликовано: 2010-12-10

185. "Инновацион таълим кластери ўқув фаолиятига самарали усул сифатида." А.Р Рахмонов - "узлуксиз таълим: муаммо ва ечимлар" халқар, 2019 Цитируется: 30 Похожие статьи

IV. Internet saytlar va davriy nashrlar:

185. [http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz) (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi).

186. [http:// uzviylik.tdi.uz/upload](http://uzviylik.tdi.uz/upload) (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi).

187. [http:// www.ziyouz.uz](http://www.ziyouz.uz).

188. [http:// www/ ziyouz. com](http://www/ziyouz.com) kutubxonasi (O'zbekiston milliy ensiklopediyasi).

189. [http:// ziyouz. uz/ ilm-va-fan/tarix/allomalar -980-1037.](http://ziyouz.uz/ilm-va-fan/tarix/allomalar-980-1037)

[http:// Lex. Uz](http://Lex.Uz) sharhi (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi).

190. [http:// www.lex. uz > docs](http://www.lex.uz/docs) (Qonun xujjatlari milliy bazasi).

191. [http:// www. akadmvd. uz](http://www.akadmvd.uz)(O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi Akademiyasi tarixi).

192. [https:// old. xs. uz /](https://old.xs.uz/) "Xalq so'zi" online O'z. Res. M.S.K. = "2016 yil 4 dekabr' kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti saylovi to'g'risida" qarori.

193. [http:// Lex. uz](http://Lex.uz) (O'z.Res. IIO qonuni).

194. [http:// www/ lex. uz > docs](http://www/lex.uz/docs) (O'zbekiston Respublikasi "Yoshlar oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonuni).

195. [http://Lex. uz](http://Lex.uz) O'zbekiston Respublikasi ichki ishlar vazirligi huquq-buzarliklar profilaktikasi bosh boshqarmasi ma'lumotlar arxivi.

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB.TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI	
1.1-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirish pedagogik muammo sifatida	10
1.2-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari	28
1.3-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini rivojlantirishning joriy holati tahlili	39
Birinchi bob bo'yicha xulosalar	57
II BOB.TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	
2.1-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishda aksiologik yondashuv: manbalar tahlili	59
2.2-§. Milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishda tarixiy yondashuv: retrospektiv tahlil	68
2.3-§. Talabalarda milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlari	81
Ikkinchi bob bo'yicha xulosalar	89
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI	90

- 4673/x

RAXMONOV AZAMAT RUZVONOVICH

TALABALARDA MILLIY IFTIXOR TUYG'USINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

MONOGRAFIYA

Nukus

"ILMIY VA O'QUV ADABIYOTLAR NASHRIYOTI" -
2023

Muharrir: Xolsaidov F.B.

Bichimi 60x90. "Cambria" garniturası.

Ofset bosma usulida bosildi.

Shartli bosma tabog'i 8. Nashr bosma tabog'i 7,75.

Adadi 200 nusxa.

"METODIST NASHRIYOTI" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy ko'chasi, 5-uy.

+99893 552-11-21

Nashriyotroziligisiz chop etishta'qiqlanadi.

ISBN 978-9910-9577-5-8

9 789910 957758

**ILMIY VA O'QUV
ADABIYOTLAR
NASHRIYOTI**